

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AZERBAYCAN'IN PETROL STRATEJİSİ
ve
BATI'YLA BÜTÜNLEŞME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elvin MİRZAYEV

Ankara – 2006





**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AZERBAYCAN'IN PETROL STRATEJİSİ
ve
BATI'YLA BÜTÜNLEŞME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elvin MİRZAYEV

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Ankara – 2006





T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN'IN PETROL STRATEJİSİ
ve
BATI'YLA BÜTÜNLEŞME

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı _____

İmzası _____

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi :





İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

İçindekiler.....	i
Tablolar Dizini.....	v
Kısaltmalar.....	vi
Giriş.....	1

I. BÖLÜM

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Transkafkasya'da Üretilen Enerjiye Yönelik Politikaları

1.1. Genel Durum.....	4
1.2. Rusya Federasyonu (RF).....	5
1.3. Amerika Birleşik Devletleri (ABD).....	8
1.4 Avrupa Birliği (AB)	9
1.5. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC).....	11
1.6 Azerbaycan.....	12
1.7. İran İslam Cumhuriyeti.....	14
1.8. Türkiye	16
1.9. Ermenistan.....	17
1.10 Gürcistan	19
1.11. Kazakistan.....	21
1.12. Türkmenistan	22

II. BÖLÜM

Hazar'ın Hukuki Statüsü, Petrol ve Gaz Rezervleri ve Azerbaycan'ın İmzalamış Olduğu Uluslararası Anlaşmalar

2.1 Hazar'ın Hukuki Statüsü	23
2.1.1 Genel Durum.....	23



2.1.2. Coğrafya.....	24
2.1.3. Statünün Tarihçesi.....	25
2.1.4. Sorunlar.....	28
2.1.5. BM Deniz Hukuku Ne Diyor?.....	28
2.2 Hazar'ın Hukuki Statüsüne Kıyıdaş Devletlerin Bakışı.....	31
2.2.1. Rusya Federasyonu.....	31
2.2.2 Azerbaycan.....	32
2.2.3. Kazakistan.....	34
2.2.4 Türkmenistan.....	35
2.2.5. İran.....	36
2.2.6. Hukuki Statünün Genel Değerlendirmesi.....	37
2.3 Hazar'a Kıyısı Olan Ülkelerin Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri.....	38
2.3.1. Azerbaycan.....	38
2.3.2. Rusya Federasyonu.....	40
2.3.3. İran İslam Cumhuriyeti	41
2.3.4. Kazakistan.....	41
2.3.5 Türkmenistan.....	42
2.4 Azerbaycan'ın İmzaladığı Uluslararası Petrol Anlaşmaları.....	42
2.4.1 İmzalanan Anlaşmalar.....	42
2.4.1.1 “Azeri” - “Çırak” - “Güneşli” Yatakları Anlaşması.....	42
2.4.1.2 “Karabağ” Yatağı Anlaşması.....	43
2.4.1.3 “Şah Deniz” Yatağı Anlaşması.....	47
2.4.1.4 “Eşrefi” - “Dan Ulduzu” Ya Anlaşması.....	48
2.4.1.5 “Lenkeran-Deniz” - “Talış-Deniz” Yatakları Anlaşması.....	48
2.4.1.6 “Yalama” Yatağı Anlaşması.....	50



2.4.1.7 “Abşeron” Yatağı Anlaşması.....	50
2.4.1.8 “Nahçıvan” Yatağı Anlaşması.....	50
2.4.1.9 “Oğuz” Yatağı Anlaşması.....	51
2.4.1.10 “Kürdaşı”-“Kırgan”-“Arazdaşı” Yatakları Anlaşması.....	51
2.4.1.11 “İnam” Yatağı Anlaşması.....	52
2.4.1.12 “Alov” - “Şark” - “Araz” Yatakları Anlaşması.....	52
2.4.1.13 “Yanan Tava”- “Ateşgah”- Muğan Deniz” Yatakları Anlaşması.....	53
2.4.1.14 “Zafer” - “Meşel” Yatakları Anlaşması.....	53
2.4.1.15 “Lerik Deniz”-“Savalan” - “Dalga”-“Cenub” Yatakları Anlaşması.....	54
2.4.1.16 “Güneybatı Kobustan” Yatağı Anlaşması.....	54
2.4.1.17 “Muradhanlı”- “Caferli” - “Zerdab” Yatakları.....	55
2.4.1.18 “Kürsengi” - “Karabağlı” Yatakları Anlaşması.....	55
2.4.1.19 “Padar” - “Harami” Yatakları Anlaşması.....	55
2.4.1.20 “Hövsan” - “Zığ” Yatakları Anlaşması.....	56
2.4.1.21 “Kelameddin” - “Mişovdağ” Yatakları Anlaşması.....	56

BÖLÜM III

Transkafkasya’da Üretilen Petrol ve Doğalgazın Taşınması İçin Gerçekleşen, Önerilen, Ana ve Ara Boru Hatları ve AB’nin Bölgeye Yönelik Yardım Programları

3.1 Genel Durum.....	57
3.2 Avrupa Birliği’nin Transkafkasya’ya Yönelik Yardım Programları.....	60
3.2.1 TACIS Programı.....	60
3.2.2. TRACECA Projesi.....	61
3.2.3 INOGATE Projesi.....	62
3.3. Petrol Boru Hatları	73
3.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hatları.....	73



3.3.2. Bakü – Supsa Petrol Boru Hattı.....	74
3.3.3. Bakü Navorossiysk Petrol Boru Hattı.....	74
3.4. Doğalgaz Boru Hatları	75
3.4.1. Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı.....	75
3.4.2. Türkiye -Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi.....	76

IV. BÖLÜM

Petrol ve Doğal Gaz İle Boru Hatlarından Elde Edilen Gelirin Azerbaycan Ekonomisine Katkıları

4.1 Genel Durum.....	77
4.2. Azerbaycan Ekonomisi	79
4.2.1. Tarım	79
4.2.2. Sanayi	80
4.2.3. Yatırım.....	82
4.2.4. Dış Ticaret.....	83
4.2.5. Petrol	84
4.2.6. Doğalgaz.....	85
4.2.7 Temel Ekonomik Göstergeler.....	87
4.2.8. Azerbaycan Hükümetinin İzlediği Politika.....	91
Sonuç.....	94
Kaynakça.....	99
Ekler.....	100
Özet.....	101
Abstract.....	101



TABLO DİZİNİ

TABLO 1 Azerbaycan Ekonomisine Yapılan Yatırımlar.....	82
TABLO 2 Azerbaycan'ın Dış Ticareti.....	83
TABLO 3 Azerbaycan'ın Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeleri (milyar manat)....	87
TABLO 4 Azerbaycan'ın 2004 Yılı Dış Ticaret Ciroğu Göstergeleri (bin dolar)..	88
TABLO 5 2004 Yılındaki Dış Ticaret İlişkilerinin Coğrafi Yapısı (bin dolar).....	89
TABLO 6 Azerbaycan'ın 2004'teki Başlıca Ticari Ortakları (bin dolar).....	90



KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGIT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIKB	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
AK	Avrupa Konseyi
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petroleum
BTC	Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı
DB	Dünya Bankası
DEPA	Yunanistan Doğal Gaz Şirketi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
INOGATE	Avrupa'ya Uluslararası Petrol ve Doğal Gaz Nakliyatı
KEİT	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı



TRACECA	Avrupa-Kafkas-Asya Transport Koridoru
UNCLOS	United Nations' Convention on the Law of the Sea
SOCAR	State Oil Company of the Azerbaijan Republic



GİRİŞ

Günümüz dünyasında devletler dış politikalarını oluştururken kendi ihtiyaçlarını doğru algılamak zorundadırlar. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan dönem, yeni bir dünya düzeninin oluşturulması sürecini başlattı.

Uzun yıllar Sovyet egemenliğinde bulunan ve ihtiyaçları Moskova tarafından belirlenen ülkeler, bir anda kendilerini hür dünyada buldular. Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten kısa bir süre sonra, içerde politik çalkantılar ile mücadele etti. Dış dünyada ise hemen Ermenistan ve müttefiki Rusya'nın silahı müdahalesine maruz kaldı. Bu savaş sonucunda topraklarının % 20'ni kaybetti, bölgede yaşayan insanlar göçmen olarak Azerbaycan'ın başka bölgelerine yerleştiler. Bu savaş yeni bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti için ekonomik ve politik bir kayba neden oldu.

1992–93 yılları arasında iktidarda bulunan hükümet Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve özgürlüğü için uyguladığı politikalarla dünya arenasına çıkarmaya çalıştı. Ancak bu yöndeki çabaları başarısız kaldı. Bu dönemde uygulanan yanlış politikalar sonucunda Ermenistan tarafından topraklarının işgale uğramasına neden oldu. Azerbaycan'a çeşitli ülkeler tarafından insani yardım ambargoları uygulandı. Aslında 1992–93 yılları arasında iktidarda bulunan hükümet Azerbaycan'ın kendi doğal kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanmayı başaramadı.

1993 yılından sonra iktidara gelen Heydar Aliyev hükümeti uyguladığı politikalar sonucunda 20 Eylül 1994 yılında uluslararası petrol şirketleriyle birlikte "Asrın



Anlaşması”nı imzaladı. Bu anlaşma Azerbaycan’ın bağımsızlık ve özgürlüğü için dönüm noktası oldu. Anlaşma uluslararası yatırımların ülkeye gelmesine sebep oldu.

Yeni dönemde uygulanan petrol politikası Azerbaycan’ın Batı ile ilişkilerini daha da iyileştirdi. Bu iyileştirme ülkenin uluslararası arenada itibar kazanmasına neden oldu. Sonuçta Azerbaycan’a karşı uygulanan insani yardım ambargosu kaldırıldı. Avrupa Birliği ve ABD ile beraber Rusya ilişkileri üst düzeye çıkarıldı.

Petrol ve doğalgaz Batı ekonomisi için çok önemli faktördür. Bu nedenle Aliyev hükümeti Batı ile bütünleşmek için ülkede yapısal reformları hayata geçirdi. Yönetimi Batı ile bütünleşme yönünde organize etti. Ülkenin menfaatleri için doğru bir petrol stratejisi belirledi. Bu strateji Avrupa, ABD, Rusya ve bölge ülkelerince kabul edildi. Bu stratejinin ilk adımı olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı yapılması sağlandı. 2005 yılı sonunda pompalanan petrol 2006 sonunda Ceyhan’a ulaşacaktır. Tezimin planı aşağıdaki gibidir:

Birinci bölümde: Küresel güçler (ABD, AB, Rusya ve Çin) ile bölgesel güçlerin (İran, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye) Transkafkasya bölgesindeki tarihi, siyasi, ekonomik ve bugünkü Transkafkasyadaki enerji ve özellikle petrol ve doğalgaz üzerindeki rolleri değerlendirilecektir.

İkinci Bölümde: Hazar “Göl” mü, “Deniz” midir sorunu ve uluslararası hukuk çerçevesinde kısaca bir göz atıldıktan sonra bölgede mücadele eden ülkelerin konuya bakışlarını kısaca özetlenecektir. Ayrıca bölgenin petrol ve doğalgaz üretimlerini ve tahmini rezervlerinin değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde: Azerbaycan’da üretilen petrol ve doğalgazın pazarlara güvenli bir şekilde ulaştırılması yönündeki çabalar bölgede üretilen petrol ve doğalgazın güvenli bir şekilde ulaştırılması yönündeki çabalar bölgede üretilen petrol ve doğalgazın güvenli bir şekilde ulaştırılması yönündeki çabalar



uluslararası enerji şirketlerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile Bakü-Supsa boru hattını yapması konusundaki mücadeleleri açıklanacaktır. ABD, AB ve Rusya ile diğer bölge ülkelerinin konuya ilişkin ekonomik ve politik görüşleri anlatılacaktır. Ayrıca AB'nin enerji politikası olarak bilinen INOGATE Projesinin enerji arzını sağlamak adı altında yaptığı ekonomik yardımlar da anlatılacaktır.

Dördüncü bölümde ise Azerbaycan'da üretilen petrol ve doğalgazın ülke ekonomisinin gelişmesine ve sanayileşmesine faydaları ile katkılarına değinilecektir.

Bu araştırmayı yapmaktaki asıl amaç şudur: Azerbaycan coğrafi açıdan birçok avantaja sahiptir. Batı ile Doğu arasında bir geçiş noktası ve Rusya için Kuzey-Güney geçiş noktasının önemli ülkesi olduğunu, eski ipek yolu güzergahında bulunduğunu tespit ettim. Ancak, Küresel ve bölgesel güçlerin bölgeye yoğun ilgisi, ülkenin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmasından kaynaklanıyor.

Azerbaycan'ın doğal kaynaklardan elde edilecek gelirin ülke ekonomisinin gelişmesine faydaları, özgürlüğünün pekişmesine, yönetimin istikrara kavuşmasına, dış politikada Azerbaycan'ın Batı'ya entegre olmak için strateji belirlediğini ve petrolün bu stratejide ne kadar büyük öneme sahip olduğunu tespit ederek araştırmamı yaptım.

Son olarak Petrolün Batı için ne kadar önemli olduğunu W. Churchill'in bir sözüyle nakledelim:

Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir.



I. BÖLÜM

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Transkafkasyada Üretilen

Enerjiye Yönelik Politikaları

1.1. Genel Durum

Kafkasya, Doğu Batı arasında bir geçiş noktasıdır. Bölgede tarih boyunca farklı dil, din ve ırka mensup insanlar yaşamıştır. İpek yolu ile Bölge üzerinde kervanlarla ticaret yapılmaktaydı. 18. ve 19. yüzyılda gerçek anlamda tespit edilen enerji bölgeye olan ilgiyi daha da artırmıştı. Rusya, İran ve Osmanlı İmparatorluğu bölgeye hakim olmuşlardı. İkinci Dünya savaşında zamanın güçlü devleti Almanya bölgede hakimiyet kurmuş ise de, bu durum fazla sürmemiştir.

II. Dünya Savaşından sonra bölge SSCB'nin kontrolü altına girmiş, yarım asra yakın bu durum devam etmiştir. SSCB'nin 1990'lı yılların başında dağılmasından sonra dünya üzerindeki küresel ve bölgesel güçler bölgedeki enerji rezervlerinden dolayı bölge üzerinde çeşitli siyasi ve ekonomik oyunlar oynanmış, azınlıklar kışkırtmış, bölgesel savaşlar çıkarmış, Transkafkasya'da kontrolü ele geçirmek için bölge ülkelerine baskılar uygulanmışlardır. Bölge Ortadoğu bölgesinden sonra tahmini petrol ve doğalgaz rezervi açısından ikinci büyük bölgedir. Bu durum güçlü devletlerin iştahını kabartmaktadır.

Bu bölümde küresel güç olarak Rusya Federasyonu (RF), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ve g e eğin gücü olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), bölgesel güç olarak da Türkiye, İran, Ermenistan ve



Gürcistan'ın bölge üzerindeki tarihsel, siyasi ve ekonomik politikaları ile enerji üzerindeki etki ve nüfuz rolleri incelenecektir.

1.2. Rusya Federasyonu (RF)

Bölgeye 18. ve 19. yüzyıllarda Çarlık Rusya'sı tarafından girilmeye başlanmıştır. Rusya'nın Kafkasya'ya ilk girişi 1720'lerde Hazarın kuzey kıyılarını ele geçirmekle başlanmıştır. Rusya'nın bu ilerleyişine karşı Osmanlı devleti de Gürcistan hareketini genişleterek Gence, Kirmanşah, Hamedan, Erevan ve Tebriz'i aldı.

1806'da başlayan yeni bir Osmanlı-Rus savaşı 1812'de Rusya'nın üstünlüğüyle sonuçlandı. 1812 yılında Bükreş'te imzalanan anlaşmaya göre Osmanlı devleti, Kafkasya'nın büyük bir kısmının Rusya tarafından işgalini onaylamak zorunda kaldı.¹

Rusya'nın Kafkasya'yı işgal etmesi, İngilizleri telaşlandırmıştı. Hindistan ve Pakistan'da büyük menfaatleri nedeniyle İran ordusuna yardım etmişlerdi. Ancak Rus ordusunun galip gelmesi, 1813 yılında İran'ı Gülistan anlaşmasını imzalamak zorunda bırakmıştı.² Fakat İran'ın bu anlaşmaya uymaması sonucunda 1826 yılında yeniden Rusya ile savaşmasına neden olmuş ve ikinci yenilgisini alan İran 1828 yılında Türkmençay antlaşmasını imzalayarak Erevan ve Nahçıvan'daki toprak haklarını da Rusya'ya vermek zorunda kalmıştı.

Bu arada, 1917 yılında Bolşeviklerin bölgede iktidarı ele geçirmesi, İran'da bir boşluğu fırsat bilen Azerbaycan 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etti. İran petrol diğer batılı ülkeler gibi Rusya için de çok önemliydi, bu yüzden 1917'de Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ı yeniden işgal ettiler ve bu durum 1990'lı yıllara kadar devam etti. Bu dönemde SSCB'nin

¹ Mustafa Pamuk, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü Bugünü**, Varlık Yayıncılık, İstanbul 1995, s.6.

² Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, İstanbul 1993, s.10.



dağılmasından sonra Azerbaycan yeniden bağımsızlığını ilan ederek Rusya Federasyonundan kurtulmak için uluslararası petrol şirketleriyle (ABD ve AB'nin) enerji antlaşmaları yaptı. Azerbaycan Cumhuriyeti üretilen petrol ve doğalgaz için, bu şirketlerin ve ülkelerin desteği ile enerjinin nakli için boru hatları projeleri geliştirdi ve uygulamaya başladı. Rusya bu bölgeyi elinden kaçırmamak için Gürcistan'da Abhazya ve Acaristan sorunlarını, Ermenistan'daki üslerine asker yığması ve Ermenistan'ın yanında Azerbaycan'la savaşması, Azerbaycan içerisinde kendine yakın güçlerle iktidarı ele geçirmek için mücadele etmesi, İran'la Uzay teknolojileri ve Nükleer enerji anlaşması yaparak kendi safına çekmesi sonucunda bölgede yeniden etkinlik kurarak, kontrolü ele geçirmeğe çalışmıştır.

Bölge günümüz Rusya'sı için iki önemli geçiş noktasını temsil etmektedir.

Bunlar aşağıdakilerdir:

- Bölge, Kuzeyden-Güneye doğru Rusya için Ortadoğu'ya geçiş noktasının ortasındadır;
- Batı-Doğu istikametinde ise tarihi ipek yolunu oluşturan Avrasya geçiş noktasını oluşturmaktadır.

Bölge ülkelerine bakıldığı zaman Rusya'nın en kolay etki ve nüfuzunu sağlayacağı ülkeler, yarım asırdan fazla zaman kendi kontrolünde bulunmuş olan Transkafkasya ülkeleridir. Ancak Azerbaycan Rusya'nın kontrolünden kurtulmak için bölgesindeki enerji kaynaklarını uluslararası petrol şirketlerine ihale etmiştir. Rusya Ermenistan ile askeri üs anlaşması yapmış ve 20.000 askerini Ermenistan'a göndermiş ve Dağlık Karabağ sorununu kışkırtarak Ermenistan-Azerbaycan arasında savaşa neden olmuştur. Savaşın sonunda 1.000.000 Azeri yerlerinden ve yurtlarından



olmuşlardır. Ermenistan Azerbaycan topraklarının % 20'sini işgal etmiştir.³ Rusya bu bölgeye hakim olmak, bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünü kaybetmemek için Gürcistan'da da karışıklık çıkartmıştır. Hâlâ Abhazya ve Acaristan sorunlarını koz olarak kullanmakta ve Gürcistan yönetimini baskı altında tutmaktadır. Gürcistan petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendi ülkesinden geçmesini sağlayarak Rusya'nın kontrolünden çıkmaya çalışmaktadır. Batı yanlısı yönetimlerin iş başına gelmesi, Rusya'nın bu ülkedeki kontrolünü zayıflatmıştır. Buna karşılık olarak Rusya, İran ile yakınlaşarak bölgenin Batı ile ilişkisini kendi kontrolü altında gerçekleştirmesini istemektedir. Bu nedenle İran'ın Rusya ile Nükleer enerji konusunda anlaşması, İran'ın Batı ile arasının bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Ermenistan sınırını kapatması sonucunda Ermenistan'ın ekonomik yönden gelişmemesi Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarını zayıflatmıştır. Rusya bölgede olan enerji kaynaklarını yarım asırdan fazla üretmiş, nakletmiş ve gelir elde etmiştir. Bu geliri bölge ülkelerinin gelişmesi ve kalkınması için değil, kendi çıkarları için harcamıştır.

Rusya Federasyonu Avrasya'daki bağımsızlıklarını ilan etmiş bölge ülkelerini liderliğini kendisinin yaptığı Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) dahil ederek, bu ülkeleri kontrol altında tutmaya çalışmış, bu bölgedeki enerjinin üretiminin ve nakledilmesinin kendi toprakları üzerinde kurulacak boru hatları ile nakledilmesini savunmuştur. Bu konuda bölge ülkeleri Kazakistan ve Türkiye ile anlaşarak de olsa başarı sağlanmıştır. Ancak, Azerbaycan'daki enerji üretimi konusunda "Asya-Anlaşması" ile diğer üretim alanlarının uluslararası petrol şirketlerine açılması, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının hayata geçirilmesi sonucunda bölgedeki amacına ulaşamamıştır. Azerbaycan devletinin kendi payından Asya'ya pay vererek

³Revsan Novruzoglu, **Azerbaycan Neft Strategiyası Xəbərlər Kəşfiyyatının Marag Dairesinde və Milli Tehlikesizliyimiz**, Bakü, Qanun Neşriyatı, 2001, s.18.



bölgedeki enerji üretimi ve nakli konusunda ortak olarak katılması Rusya'nın ekonomik kazancı olmuştur.

1.3. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD'nin bölge ile tarihi ilişkisi yok denecek kadar azdır. ABD'nin bu bölge ile ilişkisi gerçek anlamda 1990'lı yıllardan sonra başlamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra bölgedeki devletler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. SSCB tarafından yıllarca sömürülen bölge ülkeleri, enerji kaynaklarını değerlendirmek için uluslararası batılı petrol şirketleri ile anlaşmalar yapmışlardır. Petrol ve doğalgazın, üretilmesi ve nakledilmesi konusunda Rusya'nın kontrolünden kurtulmaya çalışmaktadırlar.

ABD'nin bu bölgeye yönlendiren faktörleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- I. Dünyada üretilen petrolün % 24,5'ni tek başına ABD tüketmektedir.
- II. ABD tükettiği bu petrolün büyük bir kısmını Ortadoğu'dan karşılamaktadır.
- III. Ortadoğu'daki sıcak çatışmalar ve yükselen ABD karşıtı İslamcı politikalar nedeniyle bölge petrolünün üretilmesi ve nakledilmesi riskli olmuştur. Enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü bu bölgeden karşılaması, ABD'nin yeni alanlara yönelmesine neden olmuştur.
- IV. Transkafkasya (Güney Kafkasya) bölgesi son derece zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir.
- V. Transkafkasya ABD için Avrasya (Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan) bölgesine açılan kapıdır.



VI. Bölgenin petrol ve doğalgazının uluslararası ABD'li petrol şirketleri tarafından üretilmesi ve Batı pazarına nakledilmesi amaçlanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri için bölgenin enerji tahmini rezerv yönünden çok yüksektir. Bölgede petrol ve doğalgaz üretim ve nakil hatları eski Sovyet teknolojisi ile yapılmaktadır. Bu durum sermaye açısından güçlü, teknolojik açıdan daha gelişmiş uluslararası petrol şirketleri için bulunmaz bir fırsattır. Bölgede önemli oranda enerji üretim anlaşmaları yapmıştır. Sadece Azerbaycan'dan 2006 yılında üretilen petrol için Azerbaycan payına 5 milyar dolar düşeceği tahmin edilmektedir.⁴ Ayrıca önümüzdeki 25 yıl içinde tahmini olarak 200 milyar dolar Azerbaycan devletine katkı sağlanacağı düşünülürse uluslararası şirketlerin payının bundan az olmayacağı tahmin edilmektedir. Bölgede çok yüksek oranda doğalgaz rezervinin bulunması ekonomik yönden ayrıca bir zenginlik paylaşımı ortaya çıkaracaktır.

Bölgede üretilen enerjinin batı pazarlarına güvenli bir şekilde nakledilmesi ABD'nin desteklediği ve uluslararası şirketlerin ortak olarak katıldığı, ana boru hattı konumundaki Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı vasıtasıyla taşınacaktır. Bu boru hattının inşaatı bitirilmiş ve 2005 Kasım ayında pompalanan petrol Türkiye sınırları içine girerek pazarlama noktası olan Ceyhan'a bu yılın sonunda ulaşacaktır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı bölgenin diğer büyük enerji ve Rusya'nın büyük itirazlarına ve baskılarına rağmen devreye sokulmuştur. Ayrıca bu hat üzerinden doğalgaz boru hatları ile Kazakistan petrolü Türkiye'ye de taşınabileceği düşünülmektedir.

⁴ Revşan Novruzoglu, s.32.



1.4 Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği'nin bölgeyle tarihi ilişkisi çok uzun zamana dayanmamaktadır. Çünkü AB 1950'lerde kurulmuştur. Avrupa açısından en önemli ilişki Avrupa devletlerinden İngiltere ve Almanya tarafından olmuştur. İngiltere, Hindistan ve Pakistan'daki önemli çıkarlarını korumak ve bölgede bulunan petrolün kendi toplumu için fayda sağlamasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. İran ve diğer bölge halklarını kışkırtarak bölgede kontrolü sağlamaya çalışmışsa da bu politikalarında fazla başarılı olamamıştır, bölgedeki üstünlüğü, Rusya, İran ve Osmanlı İmparatorluğuna kaptırmıştır. Almanya ise İkinci dünya savaşı sırasında kendi ekonomisi ve savaş gücü için hayati önem taşıyan petrolü ele geçirmek için Kafkasya'ya kadar gelmesine rağmen savaşın çok uzun sürmemesi bu bölgede fazla kalmasını engellemiştir.

Avrupa Birliği'nin bölgeyle ilgisi 1990'lı yıllardan sonra başlamış SSCB'nin dağılmasından sonra AB bölgeye girebilmek için bölge ülkelerine birlik fonlarından çeşitli yardımlar yapmıştır. Bu fonların en önemlisi ise INOGATE Projesidir.

AB için enerjinin önemi şudur:1991 yılında Lahey'de imzalanan Avrupa Enerji şartının başlıca hedefleri, enerjinin arz güvenliğini artırmak, enerji üretimi, taşınması, dağıtımı ve kullanımının verimliliğini en üst düzeye ıarmak ve çevre problemlerini en aza indirmektedir. Burada belirtilen amaçlar derçevesinde 1998'den itibaren Avrupa Komisyonu "Ortak Analiz Projesi (The Shared Analysis Project)" alışmalarını hayata geçirmiştir. Projenin alt konu başlıkları arasında dünya enerji talebinin geleceği, elektrik ve doğalgaz piyasalarının liberalleştirilmesi, çevrenin korunması alanında yeni standartlar belirleyen Kyoto Protokolü'ne uyum sağlanması ve enerji üretim veya tüketiminde verimliliğin artırılması amaçları



vurgulanmıştır. 1990 yılından itibaren AB, enerji kullanımında sağlanan verimlilik ve Merkezi, Doğu Avrupa ülkeleri ile geliştirilen iyi ilişkiler sayesinde ciddi sorunlar yaşamamıştır. Ancak, AB gelecekte enerji arzında sıkıntılar yaşayabileceğini düşünerek yeni birtakım önlemler geliştirmeye çalışmaktadır.⁵

Bu nedenlerle Avrupa Birliği bölgeyle ilişkilerini giderek daha yoğunlaştırmış, Transkafkasyadaki enerji (petrol ve doğalgaz) için çeşitli zaman ve zeminlerde bölge içinde kendine yer aramakta ve kontrolündeki uluslararası enerji şirketleri vasıtasıyla da üretim ve nakil işlerinde ortaklıklar kurarak bölge üzerinde varlığını hissettirmeye çalışmaktadır. Avrupa Birliği için enerjinin önemi çok yüksektir. Giriş bölümünde de belirttiğimiz W.Churchill’in şu ünlü sözü “**Bir damla petrol, bir damla kandan daha kıymetlidir**” ile şekil bulmuştur. 2001 yılı itibarıyla 1.5 milyar ton petrol eş değeri enerji tüketmektedir.⁶ Bu miktar her yıl artmaktadır. Ortadoğu’da meydana gelen sıcak çatışmalar, bölgeyi istikrarsız kılmaktadır. Bölgede ABD’nin kontrolü tamamen elinde tutması AB’nin enerji bakımından ABD’ye muhtaç olmasına neden olmaktadır. Dünya gücü olmak için bu kontrolden kurtulmak gereklidir. Bu da AB’nin Avrasya bağlamında, Transkafkasya bölgesinde enerjiye ve diğer alanlara yönelik politikalar yönetmesine neden olmuştur. Bu nedenlerle kendi kontrolündeki uluslararası petrol şirketleri vasıtasıyla enerjinin üretimi aşamasında bölge ülkeleri ile anlaşmalar yapmış, aynı zamanda ABD’li petrol şirketleri ile de anlaşmalar yapmıştır. Bu çabası sonucunda, bölgedeki enerji zenginliklerinde pay almak ve enerjinin kendi pazarlarına güvenli ve istikrarlı bir şekilde ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bölge ülkelerine yönelik çeşitli ekonomik, insani ve çevre projeleri

⁵Ertuğrul Kızılkaya ve Cem Ergin, “Enerjinin Jeopolitik ve Dünyaya Üzerindeki Etkileri: Bir Mücadele”, İletişim Yayınları İstanbul, 2001. s.13.

⁶ Kızılkaya ve Ergin, **a.g.e.**, s.27.



geliştirilmiştir. Bu projelerden bölge ülkelerinin yararlanması sağlanmıştır. Bu projelerden en önemlisi, petrol ve doğalgaz boru hatlarının yapılması için yürürlüğe sokulan ve ayrıca Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesine destek veren INOGATE Projesidir. Böylece Avrupa Birliği bölgede, Rusya'nın kontrolünden çıkmasına yönelik çeşitli politikalar üretmeye çalışmaktadır.

1.5. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)

Tarih boyunca Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgenin kontrolü amacıyla hiçbir faaliyeti olmamıştır. İlkel bir şekilde kazılan ve 10–15 m derinlikteki petrolün kervanlarla tarihi “İpek Yolu” vasıtasıyla Çin'e ulaştırmışlardır.

Çin'de sanayileşme devriminin batılı ülkelere göre çok daha sonra gerçekleşmesi ve tarım ekonomisi olması nedeniyle petrole olan ihtiyaç çok şiddetli olmamıştır.

20. yüzyılın başında bölgenin SSCB'nin kontrolüne girmesi bu bölgeyle Çin'in ilişkisini kesmiştir.

Çin'in 21. yüzyılın başında rekabetçi ekonomiye geçmiş olması ve sanayileşme yönünde büyük atılımlara girmesine rağmen petrol ve doğalgaz ile elektrik üretimini kendi olanaklarıyla sağlaması ve fazla olmamakla beraber dışa bağımlı bulunması ve ihtiyacını Ortadoğu'dan karşılaması bu bölgeyle ilişkisini güçlendirir ve etkinlik mücadelesine girmemesine neden olmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti rekabetçi ekonomiye geçmesinden sonra ekonomik büyümesi yıllık % 10 oranında büyümektedir.⁷ Bu nedenle enerjiye olan ihtiyaç kendi üretimini aşmaktadır. Ortadoğu'daki sıcak çatışmalar ve istikrarlı durumların

⁷ Radikal Gazetesi, 20 Aralık 2005.



pazara ulaşmasındaki riskler Çin'in de Avrasya bağlamında bu bölgeye ilgisini arttırmıştır. Geleceğin süper güçlerinden biri olacağı varsayılan Çin'in enerji bağlamında bu bölgeden uzak durması mümkün görünmemektedir.

Bölgede henüz önemli bir ekonomik, politik ve askeri yönden kendine yandaşı olmasa da gelecekte enerji ihtiyacının şiddetlenmesi bu gücün bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanmak için mücadelenin içine gireceği kaçınılmaz olacaktır.

1.6 Azerbaycan

Taranskafkasya'da geçiş noktalarının en önemli ülkesi Azerbaycandır. Tarih boyunca ana güzergâha ev sahipliği yapmış tarihi "İpek Yolu" bu ülke üzerinden geçmiştir. Ülkenin zengin enerji kaynaklarının bulunması tarih boyunca dünya devletlerinin ve bölge devletlerinin bu ülkede gözünün olmasına ve mücadelelerine sebep olmuştur.

Ülkeyi ele geçirmek, kontrol altında tutmak, etkinlik ve nüfuz sağlamak için çok önemli mücadeleler verilmiştir. Bu nedenlerden dolayı ülke sürekli olarak saldırılara uğramış ve tarihin her döneminde bölge üzerinde baskı uygulanmıştır.

19. yy sonunda ve 20. yy başında petrole olan talebin şiddetlenmesi, I. ve II. Dünya savaşlarında petrolün savaşların kaderini değiştirecek stratejik kaynağın önemini daha da arttırmıştır. Sonuç itibariyle 1920 yılında SSCB'nin kontrolü altına girmiştir.

1990'larda Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle SSCB'nin kilit ülkeyi önce Rusya kontrol altında tutmak istemiş, batılı güçlerin buna izin vermemesi sonucunda, Rusya Ermenistan'da askerleri üzerine 20.000 asker



göndererek Dağlık Karabağ sorunu ile Ermenistan-Azerbaycan savaşını başlatmıştır. Bu savaş Azerbaycan topraklarının %20'ni işgal edilmesine ve 1.000.000 insanın göçmen durumuna gelmesine neden olmuştur. Ama Azerbaycan yine de kendi doğal zenginliklerini Rusya'yla değil, Batı ile paylaşmış ve bu ülkelerin kontrolündeki uluslararası enerji şirketleri ile petrol ve doğalgaz üretim anlaşmaları yapmıştır. ABD ve AB'nin desteklediği Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile kendi petrolünü batı pazarlarına güvenli bir şekilde ulaştırmıştır.

Ayrıca Azerbaycan doğalgaz boru hatları konusunda AB'nin resmi projesi olan INOGATE projesi çerçevesinde çalışmalarda bulunmuş doğalgazı Gürcistan, Türkiye, Yunanistan üzerinden Güney Avrupa'ya, Bulgaristan, Romanya üzerinden de Orta Avrupa'ya ulaştırmak için çabalar sarf etmektedir.

Hazarın uluslararası hukuk çerçevesinde "Göl" mü, "Deniz" midir? Tartışmaları en çok Azerbaycan'ı etkileyecektir. Çünkü Hazar üzerindeki enerji alanlarının en büyük bölümü bu ülkeye daha yakındır.⁸

1.7. İran İslam Cumhuriyeti

Bölge ile en eski tarihi bulunan ülke İran İslam Cumhuriyetidir. Bölge ülkesi olması ve aynı coğrafyayı paylaşması neticesinde tarih boyunca bölge ülkeleri ile sıkı ilişkide bulunmuştur.

Bu bölge 1081'de Hassan Sabbah ve arkadaşları Farisi bölgesinde yerleşmesinden bu yana bölgede istikrarsızlık ürettikleri ve mezhep merkezli yaklaşımı ile daima ayrışmaların ve her zeminde çatışmaların içinde yer alan İran, sadece Şah döneminde millî kimlik esasına dayanan bir çizimi takip etti.

⁸ Mustafa, Eziz, "Xezer Özü Boyda Bir Oyundur", *Zaman, Azerbaycan*, 11-12 Ocak 1998, Baku.



1925–1979 dönemi haricinde ise, Tahran daima Şif etkenlerin tesiri ile hareket etti. 1979’dan sonra mutlak batı karşıtlığı ile özdeşleşen Tahran, 1990’larla birlikte yakın çevre ve bölge siyasetinde Hazar, Körfez ve Ortadoğu kavramlarını esas aldı.

Tahran, Türkiye ve Azerbaycan konusundaki kaygıları nedeniyle Karabağ başta olmak üzere bütün bölgesel ihtilâflarda Ermenistan’ı destekliyor ve Kafkasya’da mevcut istikrarsızlığı kuvvetlendirmeye çalışıyor. Denebilir ki, bölgenin gelişmemesi için RF ile tezi savunan İran, bölge dengelerinin değişmemesi için mücadele ediyor. Çünkü bölgede yaşanacak değişimin İran’ı etkilememesi mümkün değil.

Petrol boru hattı konusunda mücadele eden ülkelerden bir diğeri de İran idi. Daha 1990’lı yıllarda Azerbaycan yabancı petrol şirketleri ile görüşmelere başladığı sırada İran, gelişmeleri dikkatle izliyor ve görüşmelere katılmak istiyordu. Ancak, ABD petrol şirketlerinin itirazları sonucunda İran görüşmelere katılamadı. “Asrın Anlaşması”ndan pay alamayan İran, Azerbaycan’a karşı sert tavır almaya başladı.⁹ Karabağ savaşında Ermenistan’a ekonomik yardım yapması, 1998’de Rusya’nın Ermenistan’a bedava olarak verdiği bir milyar dolarlık silahların İran üzerinden Ermenistan’a taşınmasına izin vermesi bu tavrın bir sonucudur. Hazar Denizi’nin hukuku statüsü konusunda ise İran, Rusya’nın ileri sürdüğü tezi desteklese de, bu konuda yapılan görüşmeler sürekli farklı görüşler ortaya attı.

Boru hattı konusunda tartışmaların halen devam ettiği dönemde İran Bakü-Ceyhan projesine ısrarla karşı çıktı. İran’ın Bakü-Ceyhan projesine karşı çıkmasında en önemli nedenlerden biri bölgede Türkiye’nin nüfuzunun artmasıdır.

⁹ Mustafa, Eziz, "Xezer Özü Boyda Bir Oyundur", *Zaman, Azerbaycan*, 11-12 Ocak 1998, Baku..



İran'ın bölgede uygulanabilir bir politika üretmemesi onu gelişen olayların dışında bırakmıştır. Hazar Denizi'nin hukuku statüsü konusunda da İran'ın görüşleri belirginlik kazanmamıştır. İran ayrıca Şahdeniz, Lenkeran-Deniz ve Taliş-Deniz yataklarından pay almasına rağmen bölgedeki büyük ekonomik gelişmelerden de yeterince yararlanamamıştır.

İran'ın Rusya ile Hazar konusunda bölge ülkelerinin ve küresel dengelerin aleyhine, müşterek siyaset takip etmesi, Aralık 1991'de İran ile Orta Asya arasında bir demiryolu hattı kurulması desteği bu çerçevede mütalaa edilebilir.

İran, bir Rus firması olan Rosenergoatom ile beraber bir çalışma grubu kurarak, İranlı atom uzmanı yetiştirme programı başlattı. İran 2021 yılında toplam 6.000 megawatt gücünde nükleer santrallere sahip olmak istiyor.¹⁰

ABD, İran'ın nükleer güç elde etmesi ile Ortadoğu-Avrasya-Transkafkasya'nın tam ortasındaki bir ülkenin kendi denetimi ve kontrolü dışında bir güç oluşmaması için son yıllarda bu ülke üzerindeki ekonomik, politik ve askeri açıdan baskılarını arttırmış, terör olaylarına destek verdiğini söyleyerek dünya kamuoyu ile bu ülkeyi baskı altında tutmaktadır.

Ayrıca Hazar'a kıyısı bulunması ve birçok hakkını tarihi anlaşmalar nedeniyle elde etmiş olan İran'ın bu alandaki sorunlarla ilgili görüşleri de sonraki bölümlerde anlatılacaktır.

1.8. Türkiye

Türkiye'nin bölgeyle bütün dünya devletleri gibi 1990'lara kadar ilgilenme fırsatı olmamıştır. 1990'lardan sonra SSCB'nin dağılması ve bölge ülkeleri

¹⁰ Gachechiladze Reyaz, "Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players" *A Frank Cass Journal*, VII, No 1, (Summer 2002) s. 128-135.



bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Türkiye’de bölgeye ilgi göstermiş bağımsızlığını kazanan bütün Türkî Cumhuriyetlerde milli petrol şirketi Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPO) vasıtasıyla petrol antlaşmalarına üretim aşamasında ortaklık yapmıştır. Ayrıca, Azerbaycan’la yapılan yatırım antlaşmalarının yanı sıra petrolün batı pazarlarına ulaşması için ABD ve AB’li uluslararası petrol şirketlerinin de desteklemiş olduğu Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının gerçekleşmesi için büyük çaba harcamıştır. Nihayetinde, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattından 2005 yılının sonunda Azerbaycan petrolünün Ceyhan’a pompalanması sağlanmıştır. Türkiye, ayrıca Avrupa Birliğinin resmi projesi olan INOGATE projesinin de geçiş yollarından biri olmayı hedeflemiş, bu merkezde doğalgazın güney Avrupa ve Orta Avrupa’ya ulaştırılması için yapılacak doğalgaz boru hatları projeleri içerisinde yer almış ve ilk aşamada Türkiye-Yunanistan doğalgaz boru hattının gerçekleşmesi doğrultusunda yatırımlar yapmıştır. Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve INOGATE projeleri nedeniyle gerçekleşen boru hatlarından ekonomik gelir elde edecek ve daha ucuz petrol ile doğalgaz alacaktır.

Ancak Transkafkasya petrol ve doğalgazının boru hatlarıyla Türkiye üzerinden geçmesiyle, ülke doğu-batı arasında bir enerji geçiş noktası olacaktır. Bu da ülkeye büyük bir itibar kazandıracak, bölge üzerinde etki ve nüfuzunu arttıracaktır.

Tüm bunların sonucunda, Türkiye Kafkaslar’da çıkarılması planlanan enerjinin İstanbul ve Çanakkale’den geçecek büyük tonajlı petrol tankeri ile sivilaştırılmış doğalgaz taşıyan tankerlerin geçişini kontrol altında tutacaktır. Bu bölgede, Türkiye’nin de savunmuş olduğu politika sonucunda, petrol ve doğalgaz boru hatlarının inşası gerçekleşmiştir. Bu alanda, ülkenin batı ile ilişkileri daha da



sağlamlaştırmıştır. Ülkeye başka alanlarda ekonomik ve politik olarak avantaj sağlanmıştır. Avrupa Birliği ile olan ilişkiler adaylık sürecinden müzakere sürecine ulaşmıştır. Rusya ile yapılan doğalgaz anlaşması sonucunda Mavi Akım ile ülkeye doğalgaz nakliyatı başlamıştır. Batının yıllarca yatırım açısından ihmal ettiği Türkiye son yıllarda büyük bir yatırım hamlesine girişmiştir. Bu politikalar sonunda Türkiye Ermenistan-Azerbaycan savaşına müdahil olmuştur. Azerbaycan politikalarını desteklemiş ve Ermenistan sınır kapısının açılmaması ve hava koridorunun, kısıtlı olmasını sağlamıştır. Ermenistan'ın Gürcistan ile de bazı sorunların bulunması, bu ülkenin ekonomisini, tamamen Rusya ve İran'a bağımlı hale getirmiştir. Ayrıca bu savaş sonunda Türkiye AGİT çerçevesinde girişimlerini sürdürmektedir.. Sorunun halledilmesi için Batı ülkelerinde oluşan Ermeni lobileri ve diasporasına karşı politikalar yürütmektedir. Bu ülkelerin yönetimleri ve uluslararası petrol şirketleri üzerinde lobi faaliyeti ve etkinliği ile çabalarını sürdürmektedir.¹¹

1.9. Ermenistan

Tarih boyunca Türklerin egemenliği ve kontrolü altında yaşamış olan Ermeniler Osmanlı imparatorluğunun dağılma sürecinden sonra Transkafkasya bölgesinde Gürcü, Azeri, Ermeni üçlüsü olarak kendi bağımsızlıklarını ilan etmekle birlikte kurdukları devlet, tarih sahnesinde fazla yaşamamıştır. 1920'li yıllarda Azerbaycan gibi Ermenistan da SSCB'nin kontrolüne girmiştir. 1990'lara kadar bu şekilde yaşamıştır.

Ermenistan 25 Ağustos 1990 yılında bağımsızlığını ilan ederek 1991 yılında uluslararası topluluğa katıldı. 1992 yılında Birleşmiş Milletlere ve Avrupa Güvenlik

¹¹ Bocutoğlu, Ersan, *Orta Asya ve Kafkasya'daki Durum ve Avrupa Güvenliği*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası, Trabzon, 1998.s.32-34



ve işbirliği teşkilatına kabul edildi.

Komşuları kuzeyde Gürcistan, doğuda Azerbaycan, güneyde İran ve batıda Türkiye'dir. Nüfusu 3.79 milyon, yüzölçümü 29.800 km², nüfusun tamamına yakını Ermenilerden oluşmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra ülkenin politik ve ekonomik yaşamında Karabağ problemi temel rol oynamaktadır. Karabağ konusunda Azerbaycan'a karşı açtığı savaş ve ülkenin Türkiye'ye karşı başlattığı soykırım iddiaları vardır. Bu nedenler ülkenin Türkiye ve Azerbaycan tarafından ekonomik ambargoya alınmasında temel rol oynamıştır.

Rusya Federasyonu ülkenin en önemli müttefikidir. Rusya ile ilişkilerini Gürcistan üzerinden yürütmektedir. Ayrıca Rusya'nın Güney Kafkasya'daki askeri üssü konumundadır. Gürcistan ve İran'la da güçlü siyasi ve ekonomik ilişkileri mevcuttur. Batıya bağlantısı açısından Ermenistan 1994 yılından başlayarak NATO'nun Barış İçin Ortaklık girişiminin katılımcısıdır.¹² 1990'lı yıllarda yaşanan bağımsızlık, liberalizasyon şokları ve Azerbaycan'a karşı açtığı savaş gibi nedenler ekonomik çöküntüyü de beraberinde getirdi. Düşük fiyatlı hammadde, enerji ve taşımacılık rejiminin sona ermesi, Sovyetler Birliğiyle olan ticari bağların çöküşü ekonomik gerilemenin diğer nedenleri arasında sayılmaktadır. 1991–1993 yılları arasında reel GSMH %60 oranında gerilemiş, işsizlik oranı önemli ölçüde artmıştır.¹³

Ülkenin bu durumu yabancı şirketler için cazip bir ortam oluşturdu. ABD, Fransa ve diğer Avrupa Birliği ülkeleri Ermenistan ile birçok yatırım anlaşmaları yaptılar. Ermenistan'daki yabancı yatırımlar 2000'in ilk yarısında %122 artarak 107

¹² Erel Tellal; "Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları", *Mülkiye Dergisi*, cilt XXIX, yıl 2001, sayı 225, s. 94.

¹³ < <http://www.geocities.com/bagtun/armenial.html> >



milyon dolara ulaştı. 2001 yılında 400 milyon dolar olarak tahmin edilen yatırımların çoğu gerçekleşmedi.¹⁴ Bunun en önemli sebebi, Karabağ sorunundan dolayı bölgenin güvenlik açısından problemli olması idi. Ermenistan bölgede takip ettiği politikalar yüzünden komşuları ile problemler yaşamaktadır. Bu sebeple bölgedeki ticari anlaşmaların dışında kalmaktadır. Ermenistan en uzun sınırları bulunan Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal altında tutmaktadır.

Ermenistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hatlarından Gürcistan aracılığıyla yararlanmak istemektedir. Ancak hatların yapılması ortaklıkların kurulması taşların yerli yerine oturması nedeniyle Ermenistan uluslararası arenada politikalarının iflas ettiğinin farkına varamamakta halen tarihin bazı dönemlerine takılmaktadır. Ayrıca kendisi fırsat bulduğunda bir ülkenin (Azerbaycan) % 20 sini işgal edebilmiş, 1.000.000 insanı evsiz, barksız ve yurtsuz bırakmıştır.

1.10. Gürcistan

Transkafkasya bölgesinin en önemli geçitlerinden biride Gürcistan'dır. Ülke tarih boyunca geçiş noktalarına, doğu-batı ile kuzey-güney geçişlerinde coğrafi anlamda ev sahipliği yapmıştır.

Gürcistan 69.700 km² yüzölçümü ve 5,5 milyon kişilik nüfusuyla Güney Kafkasya'nın ikinci büyük ülkesidir. Güney Osetya, Abhazya gibi özerk bölgeleri mevcuttur. Ülkede egemen etnik grup Gürcüler olmakla birlikte, önemli miktarda Osetin, Abhaz, Azeri ve Ermeni azınlıkları yaşamaktadır. Başkenti Tiflis'tir.¹⁵

¹⁴ < <http://www.geocities.com/bagtun/armenial.html> >

¹⁵ European Commission, "Georgia Country Strategy Paper 2002-2006", December 2001.



1980'lerin sonuna doğru Doğu Avrupa'da Komünist rejimlerinin çöküşü, SSCB içerisinde de bağımsızlık taleplerini güçlendirdi. Bağımsızlık hareketlerinin başkaldırdığı ülkelerden biri de Gürcistan'dı. 1991 yılının Nisan ayında Gürcistan Yüksek Sovyet'i ülkenin bağımsızlığını ilan etti.

Bu yıllar aynı zamanda ülkedeki Osetin ve Abhaz azınlıkların özerklik talepleriyle merkezi hükümete karşı ayaklandıkları yıllardı. Ülkede hüküm süren siyasi istikrarsızlık ülkenin BDT'ye üye olması ve ülkeye Rus üslerinin yerleştirilmesiyle sonuçlandı.

Ülke 1999 yılından beri Avrupa Konseyinin üyesidir. NATO ve diğer uluslararası kuruluşlarla aktif işbirliği içerisinde. Gürcistan komşularıyla iyi ilişkiler kurma prensibinden hareket etmektedir. Bu nedenle Azerbaycan, Türkiye, Ermenistan ve özellikle de Rusya ile olan ilişkileri gerekli düzeyde tutmaya özen göstermektedir. Ülkede yaşayan önemli ölçüde Ermeni ve Azeri azınlıklar Gürcistan'ın bu ülkelerle ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar.¹⁶

Ülkenin 2002 yılı GSMH büyüme hızı pozitif olarak açıklanmıştır ve ekonomik performans artış göstermektedir. Gürcistan 1996–1999 yıllarını kapsayan IMF programı çerçevesinde bütçe hedeflerini tutturamamıştır. Ülkenin bu günkü mali performansı olumlu değildir ve bu konuda IMF ve Dünya Banka'sı ile görüşmeler sürdürülmektedir.¹⁷

Ekonomik gelişmenin devamı için şart olan yatırımlar, gerekli sermaye ve müteşebbisin olmaması nedeniyle yapılamamaktadır. Gürcistan'ın sahip olduğu en önemli ekonomik avantaj coğrafi konumudur. Ülke Avrupa ile Orta Asya arasındaki

¹⁶ Ariel Cohen, "Rusya'nın Yeni Kafkasya Politikası Türk Çıkarlarını Tehdit ediyor mu?" *Avrasya Etüdleri* 20, Özel sayı, Yaz 2001, s 114

¹⁷ <<http://www.state.gov/r/pa/ci/bgn/5253.htm>>



en önemli geçiş noktasında bulunmaktadır. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan'a giden malların büyük bir kısmı Gürcistan üzerinden geçmektedir. Diğer yandan Orta Asya petrollerinin büyük bir kısmının Gürcistan üzerinden geçirilerek dünya pazarlarına ulaştırılması, ülkenin sahip olduğu en önemli ekonomik avantaj olarak görülmektedir.¹⁸

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının ve Gürcistan üzerinden Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattının yapılması ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır.

Sanayi genel olarak gıda işleme, makine, metal işleme, inşaat malzemeleri, kereste, kağıt, kimya ve petrokimya sanayi, elektrik üretimi, demir ve demir dışı metalürji sanayiden oluşmaktadır.

1.11. Kazakistan

Kazakistan SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da bağımsızlığını ilan etti. Bölgenin coğrafya olarak Rusya'dan sonra en büyük ülkesi konumundadır. Yıllardır bu ülkede SSCB'nin uzay çalışmaları yapması ve teknolojisini bu ülkede bulundurması, nüfusun % 30-35'e yakın Rus kökenli Kazak vatandaşlarından oluşması ve zengin enerji alanlarının bulunması sebebiyle Rusya'nın bu ülkedeki etkinliğini korumak ve kontrolü elden kaçırmamak için ekonomik ve politik birçok manevra yapmasına neden olmuştur.

1990'larda Kazakistan bağımsızlığını ilan etti. Bu bölge Hazar ile kısıtlı bulunması ve bu bölgede zengin enerji yatakları bulunması, kendi petrol ve doğalgazının Hazar üzerinden batıya nakledilmesiyle ilgili projelerin bulunması nedeniyle Transkafkasya ile doğrudan bir ilişki kurulmuş ve Batı ile bu ülkede enerji

¹⁸ Muhsin Akgür ve Tezer Palacioğlu, "Gürcistan Ülke Profili; Menfaat ve Türk Girişimciler", İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No-5, 1999, s 24.



Üretim alanlarında ortaklıklar kurarak bazı petrol arama sahalarında Kazakistan devleti ile anlaşmışlardır.

Kazakistan'ın Hazara kıyısı bulunmasından dolayı ‐Gl‐, ‐Deniz‐ tartışmalarındaki görüş ve politikalarını ayrıntılı bir şekilde, Hazarın uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirmelerde anlatılacaktır.

1.12. Türkmenistan

Bölgenin en zengin doğalgaz rezervlerine sahip lkesi Türkmenistan'dır. 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden ülkede, yabancı yatırımcılar ile doğalgaz sahaları üzerinde çeşitli antlaşmalar yapılmış, ülkenin zengin doğalgaz rezervlerinin Batı'ya ulaştırılmasının çareleri aranmıştır. Ancak Hazar zerindeki petrol arama sahası ‐Kepez‐ bölgesinin hukuki statüsünden dolayı Azerbaycan ile sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle Hazar'ın altından ve Azerbaycan üzerinden geçmesi gereken Trans–Hazar doğalgaz boru hattı projesi askıya alınmıştır. Bu nedenle Türkmenistan doğalgazını Rusya'daki boru hatları vasıtasıyla Karadeniz zerinden Mavi akım yoluyla Türkiye'ye ulaştırmak zorunda kalmıştır. Doğalgazı çok ucuza alan Rusya bu hat üzerinden büyük ekonomik çıkarlar elde etmektedir. Hazara kıyıdaş devlet olması nedeniyle bu ülkenin Hazar'ın hukuki statüsü konusundaki görüşü uluslararası hukuk çerçevesinde inceleyecektir.



II. BÖLÜM

Hazar’ın Hukuki Statüsü, Petrol ve Doğalgaz Rezervleri ve Azerbaycan’ın İmzalamış Olduğu Uluslararası Anlaşmalar

2.1 Hazar’ın Hukuki Statüsü

2.1.1 Genel Durum

Hazar, Doğu-Batı Enerji Koridoru çerçevesinde şekillenen Batı politikası ile petrol ve doğal gaz rezervleri üzerindeki 70 yıllık hâkimiyetini kaybetmek tehlikesiyle karşılaşan Rusya’nın, bölgedeki etkinlik mücadelesinin en önemli merkezi konumuna gelmiştir. Bu yeni jeo-stratejik mekândaki sorun nitelik itibariyle bir statü ve zengin kaynakların paylaşımı tartışmaları şeklinde yansısı da, aslında sadece bir statü ve paylaşım kavgasından ibaret değildir. Sorunun temelinde yatan ana sebep bölgede “jeopolitik üstünlük” uğrunda yapılan mücadeledir. Hazar’ın hukuki statüsü ise bu mücadelede sonuca ulaşmak için kullanılan önemli araçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Hazar’daki birçok yatağın geleceği “statü” sorununun çözümüyle yakından ilgilidir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla beraber Hazar bölgesi, en önemli hidrokarbon rezervi olarak ön plana çıkarken, bu bölgede dünyanın en büyük üçüncü hidrokarbon rezervi olarak ön plana çıkarken, bu bölgede bağımsızlığına kavuşan üç yeni Cumhuriyetle (Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) beraber Hazar Denizi iki yönlü ilişkilerden çok yönlü bir ilişkilere dönüşmüş ve denizine çevrilmiştir.



2.1.2. Coğrafya

Avrasya bölgesinin en önemli “yeni coğrafi” mekânı olan Hazar Denizi’nin hukuki statüsünü incelerken, statü sorununu doğrudan etkileyecek olan coğrafi özelliklerini de tarif etmek gerekmektedir. Zira tartışılan konu her şeyden önce bir coğrafi mekândır ve bu coğrafi mekânın statüsünü belirleyecek olan en önemli unsurların başında coğrafi özellikleri gelmektedir. Hazar’ın coğrafyasını bilmeden, ona kıyıdaş ülkelerin jeopolitik argümanlarını anlamak mümkün değildir. 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği ve İran arasında bölünen Hazar, SSCB’nin yıkılmasından sonra Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan tarafından çevrelenen yeni bir coğrafi statü almıştır. Hazar, coğrafya kitaplarında ve çeşitli ansiklopedilerde “dünyanın en büyük (tuzlu su) gölü” olarak tanımlansa da, tarih boyunca hep bir “deniz” olarak algılanmış ve bu şekilde isimlendirilmiştir.¹⁹

Hazar, Güneydoğu Avrupa ile Asya’nın birleştiği bölgede, 47.07-36.33 kuzey paralelleri, 45.43-54.20 doğu meridyenleri arasında yerleşmektedir. Hazar Denizi’nin toplam sahası 376 bin km² ve su hacmi ise 76,700 km³’tür. Kuzeyden güneye 1200 km uzunluğunda ve batıdan doğuya 320 km genişliğindedir. Hazar’da ortalama derinlik 184 metredir. Suyun en derin noktası Azerbaycan’a ait Lenkeran bölgesinde 1200 m ve en sığ noktası ise kuzeyde Volga (İdil) Nehri’nin döküldüğü alanda 5 m civarındadır. Hazar’ın en dar yeri 554 km, en dar yeri ise 200 km’dir. Hazar sahillerinin toplam uzunluğu 17016 km’dir. Kazakistan’ın 2340 km, Rusya Federasyonu’nun 1930 km, Türkmenistan’ın 1200 km, Azerbaycan’ın 860 km ve İran’ın 740 km uzunluğunda Hazar’a kıyısı bulunmaktadır.²⁰

¹⁹ Oğan Sinan, “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”, TÜRKİYE AKADEMİ, 14. 02.2006, s. 2.

²⁰ Oğan Sinan, a.g.m. s.3.



2.1.3. Statünün Tarihçesi

Çarlık Rusya'sının "sıcak denizlere inme" ideali Rusya'nın 1723'te Bakü'yü işgal etmesine neden oldu. Hazar Denizi, 16 Şubat 1828 Türkmençay Anlaşması ile St. Petersburg ve Tahran (Kaçar Devleti) arasında bölündü ve bu bölünmeyle Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilk defa bir anlaşma metninde yer verildi. İran ile Çarlık Rusya'sının Hazar'da sınırlarının çizildiği Türkmençay Anlaşması ile İran'a Hazar'da donanma bulundurma yasağı getirildi ve Hazar Denizi, Çarlık Rusya'sı dışındaki ülkelerin deniz gücüne kapatıldı.²¹

Rusya Federasyonu, Türkmençay Anlaşmasına göre 1828'den itibaren Hazar üzerinde tam hakimiyetini sürdürmekteydi. Bununla birlikte 1921 yılında Rusya içerisinde bulunduğu siyasi şartlar sebebiyle Hazar'da İran'a kullanım hakkı vermişti. İran bu hakkını 1953 yılına kadar pek kullanmamıştı ve bu tarihe kadar Hazar'da esas inisiyatif SSCB'de olmuştur.

1920'lere kadar Çarlık Rusya'sı egemenliğinde olan Hazar Denizi konusunda İran ile Rusya arasında 26 Şubat 1921'de "Dostluk ve İşbirliği" Anlaşması imzalanarak daha önceki imzalanan tüm anlaşmalar iptal edildi ve her iki ülkeye seyrüsefer (navigation) serbestisi getirildi. Bu yeni anlaşmayla İran, Hazar'da kendi bayrağı altında seyrüsefer hususunda Rusya ile eşit haklara sahip olmuştur. Bu anlaşmadan sonra kurulan SSCB 1 Ekim 1927'de İran'la yeni bir anlaşma daha imzalamış ve Hazar Denizi resmen "Sovyet-İran denizi" olarak kaydedilmiştir. SSCB ve İran arasında bölünen Hazar Denizi'nin bu bölünmüşlüğü böylece hukuki bir kimlik kazanmıştır.

²¹ Logunov, V. D, *Mejdunarodno Pravavoy Rejim Kaspiyskogo Morskogo Teatra*, (Hazar Havzasının Uluslararası Hukuki Rejimi), Moskva, Voenizdat, 1991, s.37.



27 Ağustos 1935’de Sovyetler Birliği ve İran arasında imzalanmış “Ticaret, Gemicilik ve Meskunlaşma Hakkında Anlaşmanın” ardından, 25 Mart 1940’ta imzalanan “Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması” ile Hazar Denizi’nin uluslararası hukuki statüsüne biraz daha açıklık getirilmiştir. 1940 Anlaşması, genel olarak 1935 Anlaşmasını tekrar etmenin yanı sıra kıyıdaş ülkelere (İran ve SSCB), off-shore sularda, 10 deniz millik bir alanda (karasularında) serbest balıkçılık yapma hakkı tanımıştır. Ayrıca 1935 ve 1940 Anlaşmalarında Hazar’ın, SSCB ve İran’a ait kapalı bir “Sovyet-İran Denizi” (enclosed sea) olduğu vurgulanmış ve Hazar’ın iki ülkenin ortak egemenliğinde (joint sovereignty) olduğu ve bu durumun hayati önem taşıdığı belirtilmiştir. SSCB ve İran’ın, Hazar’ı “sadece iki ülkeye ait bir su parçası” olarak tanımlamalarındaki esas amaç Hazar’ı dış müdahalelere kapamak olmuştur.

Hazar Denizi’ne ilişkin SSCB ve İran arasında birçok anlaşmanın bulunmasına rağmen bu anlaşmaların hiçbirinde denizin statüsü tam olarak belirlenmediği gibi iki ülke sınırlarına da bir netlik getirilmemiştir. Bu durum iki ülke ilişkilerinde karışıklıklara sebep olmaktaydı. Bu sebeple 1935’de Stalin, gizli bir emir vererek İçişleri Komiseri Henri Yagod’dan SSCB-İran sınırını belirlemesini istedi. Yagod, yapmış olduğu çalışmalar neticesinde, SSCB’nin güneyde İran sınırındaki en uç noktaları olan Astara (Azerbaycan) ve Hasan Kuli (Türkmenistan) olarak belirleyerek İran ile sınırları oluşturuldu. Bu bölünme ile Azerbaycan-İran sınırındaki Astara’dan Türkmenistan-İran sınırındaki Hasan Kuli bölgesini kapsıyordu. Hazar’ın yüzde 88’lik kısmı, SSCB’nin ulusal suları olarak kabul edildi. İran ise güneyde kalan yüzde 12 ile yetinmek durumunda kaldı. Tamamıyla “Sovyet Denizi” görüntüsünde olan Hazar’da Astara-Hasan Kuli hattı Sovyet sınırları olarak



SSCB'nin sınırları olarak korunmuştur. Ancak SSCB'nin dağılması ile kuzeyde ortaya çıkan yeni ve nisbeten zayıf bağımsız devletler karşısında İran, Hazar'daki sınır sorununu yeniden gündeme getirdi.²²

1970 yılına gelindiğinde SSCB Petrol ve Gaz Bakanlığı (Minneftgaz SSCB) Hazar'da giderek arttırdığı petrol arama ve işletme faaliyetlerini teknik olarak bir düzene sokmak ve işleri sistemin mantığına uygun olarak daha planlı yapabilmek için Hazar'ın "Sovyet" sektörünü dört Sovyet Cumhuriyeti (Rusya SSC, Azerbaycan SSC, Kazakistan SSC ve Türkmenistan SSC) arasında bölgesel sektörlere böldü. Ancak zaman içerisinde, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla, Hazar'da Rusya dahil dört yeni kıyıdaş cumhuriyet ortaya çıktı. Bu ülkeler, başta Rusya Federasyonu olmak üzere, tabiatıyla kendilerini Sovyetler Birliği'nin doğal mirasçısı olarak gördüler. 21 Aralık 1991'de Sovyet Cumhuriyetleri Kazakistan'da bir araya gelerek "Almata Deklerasyonu"nu imzaladılar ve kendilerini SSCB'nin ortak mirasçısı kabul ettiler.²³ Bu anlaşmayla aynı zamanda kıyıdaş ülkeler İran ile SSCB arasında imzalanan 25 Mart 1940 tarihli Ticaret ve Gemicilik Anlaşması'nı ve SSCB-İran sınırını oluşturan Astara-Hasan Kuli hattını da hukuki olarak kabul etmiş oldular. Ortak mirasın bir diğer sonucu da kıyıdaş ülkelerin 1970'te yapılan iç bölümlmeyi yavaş yavaş kendi "ulusal sektörleri" olarak tanımaya başlamaları idi.

1989'da Kazakistan Devlet Başkanının, SSCB Neft ve Gaz Bakanlığıyla görüşmesi, Azerbaycan Devlet Başkanı'nın SSCB Neft ve Gaz Bakanlığı'na yazdığı mektup ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Çernomirdin'i ikna etmesi neticesinde "Chevron" şirketi ile "Tengiz" yataklarının kullanımı konusunda görüşmeler başlatıldı. Bu görüşmelerin ortak teması Hazar'ın İran denizi sayılan Hazar'a ilk yabancı sermaye çekim girişimleriydi. Diğer yandan 18 Ocak 1991 tarihinde Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu (Başbakanlık) ve SSCB Petrol

²² Logunov, V.D, s.44.

²³ "Xezer Regiyonu Yeni Esrin Astanasında", *Azerbaycan Zaman*, 10 Ocak 2000, Haziran, 2000.



Hazar UNCLOS'a göre bir "iç deniz" değil, çünkü yüzyıllardır çevresindeki ülkeler denizin kullanımı üzerinde özel kontrol sağlamışlar. Açık denizlere bağlanan bir uluslararası su bağlantısı yok. En önemli çıkışı olan Volga nehri de Rusya hâkimiyetinde olduğundan uluslararası bir kimliğe sahip değildir. Öte yandan, Hazar bir "uluslararası göl" olarak da tanımlanamıyor. Çünkü bir denizde olması gereken oşinografik özelliklere sahip. Bunun yanı sıra çevre ülkelerin kompleks ilişkileri Hazar'ı ABD ile Kanada arasında yeralan "uluslararası göl"lerden epey farklı bir konuma oturtuyor.²⁵

Uluslararası hukuktaki bu belirsizlik kıyıdaş ülkelerin kendi çıkarlarını doğrultusunda görüşler ileri sürmesine neden olmaktadır. Hazar'ın statüsünü belirleme tartışmaları sürerken, Hazar Denizi'nin yasal statüsünü tanımlama konusunda üç genel yaklaşım söz konusudur:

I. Birinci görüşe göre Hazar Denizi, diğer göllere ve denizlere benzemeyen bir havzadır. Hazar'ın çoğu özellikleri mevcut uluslararası yasal normlar ve uygulamalara konu olamaz. Bu sebeple Hazar Denizi'nin yasal statüsünü ayrıntılı bir şekilde düzenleme sürecinde gelenek dışı yaklaşımlara başvuru bilinecektir. Hazar, bazen sınır gölü (border lake), bazen de açık deniz (open sea) olarak tanımlanmaktadır. Sınır gölü yaklaşımına göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının ortay hatta (median line) kadar denize uzatılması yoluyla oluşturulacak ulusal sektörlerde kullanılmalıdır. Kıyıdaş devletler kendi sektörlerindeki su yüzeyi, deniz ulaşımı, balık ve diğer kaynakların kullanımı ve deniz dibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olmalıdır. Açık deniz yaklaşımına göre ise Hazar'ın BM'nin, 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne tabi olarak, 12 millik kara

²⁵ Ertunç Faruk, "Gözümüzü Açalım", İstanbul, Sabah Yayıncılık, 2015, s. 79-80



suları ve ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar “münhasır ekonomik bölgeler” belirlenmelidir. (Bkz. Ek:1)

II. İkinci yaklaşımda 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi esas alınmaktadır. Bu görüş sahipleri, birinci görüşe daha yakın olsalar da Hazar Denizi’nin yatağının kıyı ülkelerine bağlı bölümlerinin eşit bir şekilde bölünmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu görüşte olan Türkmenistan, her bir kıyıdaş ülkenin 12 millik ulusal karasularının ve 35 millik münhasır ekonomik bölgesinin olması gerektiğini ve geri kalan bölgenin ise bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımında olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak Türkmenistan’ın sık sık karar değiştirdiği de bilinmektedir. Türkmenistan, İran ile ortak bir pozisyondan hareket etmesine rağmen, Azerbaycan ile belirli bir karşılıklı tavizle anlaşabilmesi durumunda ortay hattı savunan ülkelere yaklaşması muhtemeldir.

III. Üçüncü yaklaşıma göre Hazar Denizi, bir sınır gölü olarak tarif edilebilir ve buradan hareketle, Hazar kıyı devletleri arasında eşit alanlara ayrılmak durumundadır (deniz yatağı ve su yüzeyi de dahil olmak üzere). Sadece İran, Hazar’ın yüzde 20 prensibi ile beş eşit parçaya bölünmesi veya tamamıyla ortak kullanıma açılması gerektiği yönünde ısrar etmektedir.²⁶

İran tarafından teklif edilen “ortak sahiplik” (condominium) veya Hazar’ın beş eşit parçaya (yüzde 20) bölünmesi teklifinin kabul görme olasılığı azdır. İran Hazar Denizi’nin yaklaşık yarısına sahip olan Kazakistan ve Rusya bu teklife sıcak bakmamaktadırlar. Zaten Azerbaycan da Hazar’ın ulusal sektörlerle bölünmesindeki ısrarlarını sürdürmektedir. Hazar’da sadece Kazakistan’ın payı yüzde 20’nin üzerindedir, İran dışındaki diğer kıyıdaş ülkelerin (Rusya, Azerbaycan ve

²⁶ Oğan Sinan, s.3.



Türkmenistan) payları yüzde 20'nin altındadır. İran ile sınırı olan kıyıdaş ülkeler (Azerbaycan ve Türkmenistan), kendi paylarından güneyde İran'a verdikleri takdirde, bunu yerine, kuzeyde Kazakistan'dan pay alamayacaklarının farkındadırlar. Bu sebeple de İran'ın bu teklifine hiçbir ülke sıcak bakmamaktadır. .(Bkz. Ek:2)

Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi durumunda Kazakistan yüzde 29.6 (111.296 km²), Azerbaycan yüzde 19.5 (73.320 km²), Rusya yüzde 18.7 (70.312 km²), Türkmenistan yüzde 18.4 (69.14 km²), İran yüzde 13.8'lik (51.888 km²) bir paya sahip olacaktır. Görüldüğü gibi beş kıyıdaş ülkeden dördü yüzde 20'nin altında paya sahipler. İran'ın şimdiki "ortay hat" prensibini kabul etmesi durumunda SSCB döneminden kalma yüzde 12'lik payı yüzde 2 daha artarak (belki de biraz daha fazla) yüzde 14'e ulaşabilecektir.

Sonuç olarak şu anda Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan ile UNCLOS çözümüne yakın olan "orta çizgi metodu" üzerinde karşılıklı anlaşmalar yaptı. Azerbaycan ve Kazakistan arasında da benzer bir yakınlaşma var. Ancak İran, sorunun beş ülkenin de biraraya geleceği ortak bir anlaşma ile çözülmesinde ısrar ediyor.

2.2 Hazar'ın Hukuki Statüsüne Kıyıdaş Devletlerin Bakışı

2.2.1. Rusya Federasyonu

SSCB'nin çöküşünün ardından başlayan Hazar'ın statüsü, en önemli oyuncuların birisi olan Rusya konuyu (1992 Tahran Konferansı dışında) ilk kez Ekim 1993'de gündeme getirmiştir. Rusya'nın bu konudaki yaklaşımı Hazar'ın bir iç deniz olduğu ve sınır devletleri tarafından bölünmeyeceği yönündeydi. Rusya, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku'nun diğer denizlerle doğal bağlarını gözden alarak Hazar'a uygulanamayacağını savunmakta ve Hazar'ın statüsünün belirlenmesi için



yapılmış olan 1921 ve 1940 antlaşmalarının yürürlükte olduğunu vurgulamaktaydı. Ancak zaman içerisindeki gelişmeler Rusya tarafında yeni fikirleri ortaya çıkarmıştır. Zira Kazakistan ve Azerbaycan'ın kendi sektörlerini belirleyerek uluslararası büyük petrol şirketlerini buralara yatırıma cazip kıldığını ve Batı'nın desteğini sağladıklarını gören Rusya yeni bir strateji belirleyerek bu “de facto” oluşumun dışında kalmamak için girişimlerde bulundu. Su yüzeyinin ortak kullanımı konusunda taviz alarak Temmuz 1998’de Kazakistan ile Hazar’ın kuzey kısmıyla ilgili olarak deniz yatağı için ortak hak prensibini, su yüzeyi içinse ortak sahipliği içeren bir anlaşma imzaladı. Bunu Azerbaycan ile 9 Ocak 2001’de yapılan benzer içerikli anlaşma izledi.

Rusya Federasyonu ilk başlarda Hazar’ın “Condominium” prensibi ile 12-24 millik bir sahil şeridinin kıyıdaş ülkelere bırakılması ile kalan alanın ortak olarak kullanılması gerektiğini savunmaktaydı. Rusya Federasyonu’nun kendi savunduğu fikirlerinden taviz vererek Hazar’ın dibinin sektörlere bölünmesine destek vermesinde bu ülkenin ulusal sektöründe (“Xvalinskaya” yatağı) çok zengin petrol yataklarının bulunması da etkili olmuştur. Dönemin Rus Dışişleri Bakan Yardımcısı Boris Pastuxov bu politika değişikliğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “realiteyi tanımak gerekiyor”.²⁷

2.2.2 Azerbaycan

Hazar’da en aktif kıyıdaş ülke olan Azerbaycan, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra Hazar Denizi bölgesinin yeni belirlenen siyasi ve ekonomik merkezi konumuna girmiştir. Azerbaycan özellikle Bakü şehrinin bölgedeki enerji kaynaklarına çekmesiyle ön plana çıkarken, aynı zamanda statü tartışmalarında Rusya Federasyonu ile beraber ağırlıklı konumda olmuştur.

²⁷ Oğan Sinan, a.g.m. s.4.



Azerbaycan ilk zamanlar bu su havzasını “göl” olarak nitelendirmekteydi. Hazar sorununun gündeme geldiği ilk günlerden itibaren Azerbaycan basınında Hazar’ın “göl” olduğuna dair yazılar sıkça yayınlanmakta ve resmi kanallarca da bu görüş savunulmaktaydı. Zaten Azerbaycan’ın Hazar’ın uluslararası bir göl olduğunu savunması ve bu yüzden de onun tamamının kıyı devletleri arasında bölüştürülmesi gerektiğini iddia etmesi görüşü daha doğru bir değerlendirmedir. Eğer Bakü’nün amacı Hazar’ın tamamının ulusal sektörlere bölünmesini sağlamaksa, o zaman “Hazar Gölü” bu ülkenin amaçlarına ulaşması açısından daha elverişli bir ortam yaratacaktı.

Rusya ve İran’ın Hazar’daki kaynakların “ortak kullanımı” konusundaki ısrarları Azerbaycan’ın politika değişikliği yapmasına neden olmuştur.²⁸ Zira başlangıçta Rusya ve İran’ın Hazar’ı göl olarak görmek istemesindeki temel amaç, bu su havzasını Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin etki alanının dışına çıkarmak ve daha sonra da sonucun belirlenmesinde 1921 ve 1940 Anlaşmalarının tek başvuru kaynağı olmasını sağlamaktır. Halbuki Azerbaycan, Hazar’ın deniz olduğunu ve 1982 tarihli BM Deniz Hukuku sözleşmesinin (122. madde-kapalı deniz) uygulanmasını istemekteydi. İşte bu politika argümanı karşısında Azerbaycan, Hazar’ın bir deniz olduğu ve deniz hukuku çerçevesinde her bir devletin münhasıran egemenliğini kullanacağı ulusal sektörlere bölünmesi gerektiği yönünde yeni politikalar oluşturmuştur.

Azerbaycan Hazar’ın ulusal sektörlere bölünmesi gerektiği tezinin dayanak noktası 1970 yılında Hazar’ın Sovyet kesiminin dördü bölünmesi ile ulusal sektörlere bölünlenmedir” ki, Azerbaycan bu durumun olduğu kabulünü istemektedir. Bu tez aynı zamanda hava sahasının da bölünmesini kapsamaktadır. Ancak İran, 1970 de

²⁸ Aliyev Natic ve Şahbazov, E., Haydar Aliyev ve Azerbaycan Petrol Sanayesinin Gelişimi, Azerbaycan International Matbaası, Baku, 1998.s.45.



SSCB'nin kendi içerisinde yapmış olduğu bu bölünmeyi “hukuki dayanağı olmadığı” gerekçesiyle kabul etmemektedir.

2.2.3. Kazakistan

Sahil şeridinin geniş olması sebebiyle yaklaşık yüzde 29,6'lık bir payla en çok alana sahip olan Kazakistan, Temmuz 1994'te Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak kendi görüşlerini açıkladı. Kazakistan, Hazar'ın BM'nin 1982 Deniz Hukuku sözleşmesine tabi olmasını, 12 millik ulusal karasularına sahip olunması gerektiğini, denizin ulusal sektörlere bölünerek münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesini, her kıyıdaş ülkenin ulusal sektörü üzerinde egemenlik haklarını kullanabilmesi gerektiğini belirten bir deklarasyon yayınlayarak kendi pozisyonunu ortaya koymuştur. Bundan önce 1993'de de ülkesinin görüşlerini açıklayan Kazakistan yönetimi kıyıdaş ülkelere Hazar'ın “ortay hat” prensibine göre “ulusal sektörlere” bölünmesi hususunda bir anlaşma önerisinde bulunmuştu.

23 Ocak 1998'de Rusya Federasyonu tarafından bir açıklama yapılarak Hazar'ın “ortak su yüzeyi” ve “ulusal sektörler” prensibine göre bölünmesi konusunda ortak fikre gelindiği açıklanmış ve Kazakistan ile bu konuda ortak bir anlaşmanın yapılacağı bildirilmiştir. Kazakistan 10 Mart 1998'de tek taraflı olarak yayınladığı bir “bildiri” ile Hazar'ın kendi ulusal “münhasır ekonomik bölge”sini belirlerken bu bölgeyi deniz gücü ile koruma altına almıştır. Rusya ile Kazakistan arasında Hazar Denizi'nin kuzey kısmının dibinin kaynaklarının kullanılması amacıyla egemenlik haklarına uyulması isimli Anlaşma ise 6 Temmuz 1998'de imzalanmıştır. Ayrıca 9 Ekim 2000 tarihinde iki ülke arasında Hazar Denizi'nde işbirliği konusunda bir deklarasyon imzalanmıştır.

²⁹ Aliyev Natik, s.47.



Bu deklarasyona göre Kazakistan ile Rusya Federasyonu Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde “ortay hat” prensibini kabul etmekte, denizin dibini ulusal sektörlere bölerken su yüzeyini ortak kullanıma açmayı kabul etmektedirler. Sınır çizgisinde bulunan yataklar için iki ülke 50/50 prensibini benimsemektedirler. Kazakistan ayrıca Rusya ile imzaladığı anlaşmanın bir benzerini 29 Kasım 2001’de Azerbaycan ile de imzalamıştır. Böylece Hazar'ın kuzey kesiminde Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan arasında anlaşma sağlanmıştır.

2.2.4 Türkmenistan

Hazar konusundaki görüşlerini tam olarak belirleyemeyen Türkmenistan başlangıçta Rusya ve İran'ın ortak kullanım tezini benimsemiştir. Bu amaçla Türkmenistan 12 Kasım 1996’da Hazar’a kıyısı olan devletlerin Dışişleri Bakanları’nın Aşkabat’taki görüşmesinde bu üç ülke ile memorandum imzalamıştır. Ancak daha sonra Aralık 1998’de Moskova’da yapılan kıyı devletleri zirvesinde daha farklı bir tutum sergileyerek Hazar'ın bölünmesini ve Azerbaycan’la aralarındaki sınırın ortay hat prensibine göre belirlenmesini kabul ettiğini açıkladı. Genel prensiplerde Türkmenistan Rusya-Kazakistan-Azerbaycan üçlüsünün yürütmüş olduğu politikalara daha yakın durmuştur. Türkmenistan’ın bu ülkelerle ve özellikle de Azerbaycan ile ayrıldığı nokta ortay hattın geçeceği alanları belirleyememesidir.

Azerbaycan ortay hat çizgisi belirlenirken karşılıklı iki sahle arasındaki en uç (yakın) noktaların belirlenerek bir ortalamanın alınmasını talep etmektedir. Azerbaycan Abşeron yarımadası vasıtasıyla coğrafi olarak denizin ortasına doğru okulduğundan Azerbaycan deniz sınırları daha geniş bir alana yayılmakta ve tartışmalı yataklar Azerbaycan’ın ulusal sektörü



içerisinde kalmaktadır. Yalnız bu durumda dahi Kepez/Serdar yatağı Azerbaycan ve Türkmenistan sınırları içerisinde orta noktada bulunmaktadır.

Türkmenistan, “Hazar’ın BM kararlarına uygun olarak kıyıdaş ülkelerin her birinin 12 millik ulusal karasularının ve 35 millik münhasır ekonomik bölgesinin olması gerektiğini ve geri kalan bölgenin ise bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımında olacağı bir nitelikte paylaşılması gerektiğini” ifade etmiştir.³⁰

Azerbaycan ile tartışmalı yataklar sebebiyle mevcut olan gerginlik, Türkmenistan’ı giderek İran’a yakınlaştırmıştır.

2.2.5. İran

Hazar Denizi’ni bir sınır gölü olarak tarif eden İran’ın, Hazar konusunda geçerli ve sürekli bir önermede bulunduğunu söyleyebilmek zordur. İran Hazar’ı yüzde 20 prensibi ile beş eşit parçaya bölmeyi veya zaman zaman da ortak kullanmayı istemektedir. Görüşlerini bu iki eksen arasında belirleyen İran’ın, ön plana çıkarmaya çalıştığı husus Hazar’ın statüsü belirlenmeden burada da yapılan petrol aramalarının kanun dışı olduğu tezidir. İran, statü sorunu çözülünceye kadar 1921’de Rusya-İran ve 1940’da imzalanan SSCB-İran anlaşmalarını esas olarak aldığını beyan etmektedir. İran diğer yandan Hazar’ın statüsü konusunun 1940 anlaşmasına dayanarak ancak İran ve Sovyetler Birliği arasında çözülebileceğini diğer ülkelerin ise alınacak kararlara uyması gerektiğini belirtmektedir. Halbuki 21 Aralık 1991’de “Almata Deklarasyonu”nu imzalayan eski SSCB cumhuriyetleri SSCB’nin ortak mirasçıları olduklarını beyan etmişlerdir.

³⁰ Kut, Gün, *Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortamın Güvenliğinin İlk Yılları (Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 2000, s.27.



İran'ın Hazar bölgesindeki tutum ve davranışlarının sebebini sadece Azerbaycan'la sınırlandırmak yetersiz kalacaktır. Zira Hazar'ın güneyinde ehemmiyetsiz bir bölüme sahip olan İran kendi payına düşen kısımdan (yüzde 12) memnun değildir ve kendi sınırlarını Hazar'ın ortalarına doğru genişleterek Hazar'ın içlerine doğru “stratejik derinlik” elde etmek istemektedir.³¹

2.2.6. Hukuki Statünün Genel Değerlendirmesi

Zengin hidrokarbon kaynakları ve yeni jeopolitik konumu ile Hazar Denizi Avrasya coğrafyasının en önemli bölgesi konumundadır. Bu sebeple Hazar havzası, nüfuz mücadelesinin en sert geçtiği bölgelerin başında gelmektedir.

Hazar'da bir türlü çözüme kavuşturulamayan “statü” sorunu, aslında bölgesel ve uluslararası çapta yürütülen jeopolitik üstünlük mücadelesinin bir neticesidir. Zira belirlenecek statü birçok konuyu da aydınlığa kavuşturacaktır. Boru hatları güzergâhları, kaynakların paylaşımı, ekolojik dengeler ve jeopolitik kazanımlar statü sorununun nasıl halledilmesine bağlı olarak şekillenecektir. Yeni jeopolitik düzende yaklaşık on yıldır uluslararası bir mücadeleye sahne olan Hazar'daki statü tartışmalarında bugün gelinen nokta oldukça farklı bir şekil almıştır. Zira bir çok ülke başlangıçta savundukları fikirlerden vazgeçmiş, bazıları ise karşılıklı tavizler yaparak anlaşmaya varmışlardır. Özellikle Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan bu konuda oldukça önemli mesafeler kat ederek denizin dibinin ulusal sektörle bölünmesi ve su yüzeyinin ise ortak kullanımı konusunda belirli bir konsensüs almışlardır. Türkmenistan, Azerbaycan ile olan tartışmalı yataklar dışında bu görüşe daha yakındır. İran ise en başından beri takındığı olumsuz tavrı sürdürmeye ve denizin beş eşit parçaya bölünmesi

³¹ P. Calswon, “İran and Caspian Basin Oil and Gas”, *Preseptions*, Aralık 1997, s.19.



tezini savunmaya devam etmektedir. Bu sebeple eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin bir şekilde anlaşabilecekleri varsayılsa bile, çözümsüzlükten yana çıkarları bulunan İran'ın çözüm önerilerine sıcak bakmayacağı düşünülmektedir.

Hazar Denizi, sadece zengin hidrokarbon ve deniz ürünleri kaynakları ile değil, aynı zamanda jeopolitik konumu sebebiyle de yeni dünyanın en önemli nüfuz mücadelesi mekânlarından birisidir. Dolayısıyla bu bölgede yaşanan nüfuz mücadelesi sadece kıyıdaş ülkelerden ibaret değildir. Uluslararası aktörlerin de faal olarak iştirak ettiği bu nüfuz mücadelesinin kısa zaman dilimi içerisinde bir neticeye varması beklenmemelidir. Hazar'da devam eden statü sorununun kısa vadede bir neticeye varması düşünülmeyişi gibi, bu coğrafi mekan her an yeni tartışma kaynaklarını ortaya çıkaracak bir potansiyeli de içerisinde barındırmaktadır.

2.3 Hazar'a Kıyısı Olan Ülkelerin Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

2.3.1. Azerbaycan

Tahminlere göre, Hazar Denizi ve Orta Asya'da 40 milyar varillik bir petrol rezervi var. Önümüzdeki yıllarda araştırmaların kesinlik kazanmasıyla birlikte, bu rakamların 100 ilâ 200 milyar civarında bir seviyeye çıkacağı beklenmektedir. Bu oran 700-900 milyar varil arası rezerve sahip olan Ortadoğu bölgesinden sonra en büyük rakamdır.

Hazar Denizi'nde keşfedilen toplam petrol ihtiyatları 178 milyar varildir. Toplam ihtiyatların 15 milyar varili keşfedilmiş, kalan 162 milyar varil ise tahminidir. Bu rakamlara göre dünyadaki toplam petrol ihtiyatlarının %99'u Hazar Denizi'ndedir. "Hazar'daki söz konusu toplam ihtiyatların %24 ilâ %46,5'i Azerbaycan



sektöründe yer almaktadır”.³² Gün geçtikçe yapılan keşif ve araştırmalar sonucunda bu rakamlarda değişimler olmaktadır.

Hazar’ın Azerbaycan sektöründe 30 milyar ton petrol ve doğalgaz tespit edilmiştir. Toplam rezervlerin ise 100 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir.

Azerbaycan’ın Hazar Denizi’nde petrol üretim ve geliştirme çalışmaları Güneşli, Çırak, Azeri ve Kepez olmak üzere dört sahada yoğunlaşmıştır.

Bağımsızlığını kazanmasının ardından çok kısa bir süre geçen Azerbaycan, siyasi bağımsızlığın en temel ve vazgeçilmez koşulu olan ekonomik bağımsızlığa da erişebilmek için doğal kaynaklarına ve özellikle petrolüne güvenmektedir. Azerbaycan’ın jeopolitik düzeyde önemli ve etkili oluşu, Türkiye jeopolitiği ile Orta Asya (Türkistan) jeopolitiği arasında bağ oluşturmaktan kaynaklanır. Bu durum jeopolitik ortamın açığa çıkardığı coğrafi bir değerdir.

Azerbaycan, sahip olduğu jeopolitik özellik ve üstünlüğün kaçınılmaz neticesi olarak, tam bir ateş çemberinin ortasındadır. Bilinen tarih boyunca hiçbir ulusa uzun süreli yurt olmamışlığı ve sürekli işgallere, el değişimlere konu oluşturmalarının temel nedenlerinden biri de budur.

Böyle bir ortamda Azerbaycan Hazar enerji kaynaklarını, enerji ve enerji pazarlarına taşınmasını, problemlerinin çözümüne ve bölgesel denge politikası yürütmeye yönelik olarak kullanmaya çalışmıştır.

³² Nasibli, Nasib, “Azerbaijan Geopolitics and Oil Pipeline Issue” *Preceptions*, c.IV, Aralık, 99-Subat, 2000.s.143.



2.3.2. Rusya Federasyonu

Dünya gaz rezervlerinin %33'ü Rusya'nın elindedir. Bu durum Rusya'ya hem gelirini arttırma, hem de ulaşım sektörü dışında alternatif enerji olanakları sunmaktadır. Petrol kullanımı ise daha çok ulaştırma sektöründe ve artan otomobil sayısında kullanılmaktadır.

Rusya, bir yandan dünya petrol arzında OPEC'in boşaltacağı açığı doldurarak ve gelecekte dünyanın en büyük petrol tüketicisi ABD'nin en önemli kaynağı haline gelerek, gelirlerini ve stratejik önemini arttırmaya çalışırken, diğer yandan da Batı Avrupa pazarını hedeflemektedir. Rusya, 48.6 milyar varil petrol rezervi ile, dünya üretilebilir rezervlerinin %4.6'sını barındırmaktadır.³³ Rusya petrol üretimi ile, Suudi Arabistan'dan sonra dünya ikincisidir. Ancak, mevcut sahalarından yapmakta olduğu üretim hızla düştüğünden, üretimin arttırabilmenin temel ön koşulu, geliştirme maliyetlerinin görece çok yüksek olacağı Sibirya gibi sahalara yönelmek olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle de Rusya, petrol fiyatlarının düşmesinden rahatsız olan ülkelerin başında gelmektedir. Zira bu durumda yatırımcı şirketlerin geliştirme maliyetleri çok pahalı olan Rus sahaları yerine, Orta Doğu başta olmak üzere diğer ülkelere yönelmesi kaçınılmaz olacaktır. Buna karşın, petrol fiyatlarının yüksek olması, Rusya için büyük bir oyuncu olarak stratejik önemini arttırmakta, dış borçlarını hızla ödeme olanağı da sağlayacaktır.

1990 yılına kadar dünyada petrol ve doğalgaz üretiminin ikinci en büyük devlet olan Rusya, günümüzde de Kazakistan ve Azerbaycan petrolünü dış pazarlara taşıyan

³³ R.Mamedov, "Mejdunarodno Pravovoy Status Kaspiyskogo Morya i Kazakhstanskogo Pograniçnogo Ozero", (Hazar Denizi'nin Sınır Gölü Gibi Uluslararası Hukuki Statüsü), *Beynelhalk Hukuku*, Bakü, No:1 1998, s.13.



mevcut boru hatlarının çoğunun geçtiği güzergahlara sahip bulunmaktadır. Son olarak 28 Kasım 2001’de resmi açılışı yapılan Tengiz-Novorossiysk hattı ile Kazak petrolünün yönünü Rusya’ya çevirmiştir.³⁴

2.3.3. İran İslam Cumhuriyeti

İran, petrol rezervleri açısından Suudi Arabistan’dan, doğalgaz rezervleri açısından ise Rusya’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

İran sadece zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olması bakımından değil, petrol ve doğalgaz boru hatlarının olası geçiş bölgesi üzerinde olması bakımından da stratejik bir ülkedir.

Şu anda Hazar Bölgesinde İran’ın henüz üretime geçmiş petrol ve doğalgaz üretim tesisi bulunmamaktadır. Azerbaycan ile Hazar Denizi üzerindeki bazı kuyularda ihtilaflarının olması İran’ın Hazar’ın hukuki statüsü üzerinde göstermiş olduğu değişik tutum nedeniyle Hazar Denizindeki rezervleri henüz belirlenememektedir.

2.3.4. Kazakistan

Kazakistan petrol ve doğalgaz rezervleri açısından bölgenin önemli bir ülkesidir. Petrol, doğalgaz ve diğer madencilik alanlarında da önemli bir potansiyele sahiptir. Hazar’ın Kazakistan’a ait olan bölümündeki yataklarda 10 milyar varil civarında petrol rezervi olduğu savunulmaktadır.³⁵ Bölgede faaliyette bulunan petrol firmaları ise 4

³⁴ R. Mamedov, s.17.

³⁵ Kadir Dikbaş, “Hazar Petrolleri ve Avrasya Enerji Koridoru”, *Diğer Avrasya Dergisi*, No:1, (İlkbahar 2000), s.12.



milyar ton petrol ve 1.5 trilyon m³ doğal gaz rezervinin bulunduğunu tahmin etmektedirler.³⁶ Petrol kuyularının yaklaşık %85'i Hazar Denizinde bulunmaktadır.

Hazar'ın en büyük petrol üreticisi olan Kazakistan, günümüzde 30 milyon ton üretim yapmaktadır. 30 milyon ton petrol ve doğalgaz konsantresi üreterek hedefini %0.8'e ve bir önceki yıla göre üretimini de %15.8 aşmıştır. Doğalgaz üretimi ise %30.4 artış kaydederek 7.1 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir.

2.3.5 Türkmenistan

Ülkenin yaklaşık %70'i jeolojik taramadan henüz geçmemiştir. Bu bakımdan enerji kaynakları ile ilgili rezervler hakkında tahmini rakamlar ifade edilmektedir.

Türkmenistan'ın 1960'ta 4.5 milyon ton olan petrol üretimi, 1987'de 5.9, 1990'da 8.6 ve 1992'de 5.8 milyon olarak gerçekleşmiştir.³⁷ Günümüzde ise petrol üretimini 28 milyon tona, doğal gaz üretimini ise 85 milyar m³'e çıkarmıştır. Türkmenistan'ın 700 milyon ton ile 3 milyar ton petrol rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir.³⁸

2.4 Azerbaycan'ın İmzaladığı Uluslararası Petrol Anlaşmaları

2.4.1 İmzalanan Anlaşmalar (Bkz. Ek:3)

Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde petrol üretim ve gelişimi için girişimci ülkeler, Güney Çirak, Azeri ve Kepez olmak üzere dört sahada yoğunlaşmıştır. Ancak basit bir teknoloji kullanılması nedeniyle hem üretimde hem de enerji verimliliğinde azalma problemi ile karşı karşıya kalınmıştır. Azerbaycan'ın sahip olduğu zengin petrol

³⁶ Hayati Doğanay, **Enerji Kaynakları**, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1988, s.58–

³⁷ “Xezer Regiyonu Yeni Esrin Astanasında”, **Azerbaycan Zamanı**, 1999, s.2.

³⁸ H.Doğanay, **a.g.e.**,s.60–63.



rezervlerini işletilmesi için Eylül 1992’de Azerineft ve Azneftkimya adlı iki devlet şirketi birleştirilerek, Azerbaycan Petrol Şirketi (State Oil Company of The Azerbaijan Republic-SOCAR) kurulmuştur. Petrol üretimini artırılması ve mevcut rezervlerin iyileştirilmesi ancak modern teknolojiler kullanılması ve yeni projeler geliştirilmesi halinde sağlanabilecektir. “Azerbaycan’ın ekonomik potansiyeli ve sahip olduğu teknoloji mevcut rezervlerin işletilmesi ve geliştirilmesi için yeterli değildir. Söz konusu yetersizlik Azerbaycan’ı büyük petrol şirketleriyle işbirliğine yöneltmiştir”.³⁹

2000 yılı sonu itibariyle, karadaki yataklara ilişkin olanlar da dahil olmak üzere, Azerbaycan 20 uluslararası anlaşma imzalamıştır. Kararlaştırılan yatırımların toplam hacmi 60 milyar dolar üzerindedir. Petrol rezervleri 4 milyar ton civarındadır. 1994 yılından günümüze kadar petrol sanayisine toplam 3.2 milyar dolar yatırım yapılmıştır.

Azerbaycan’ın petrol anlaşmaları daha çok deniz yatakları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Deniz yatakları dışında karadaki yataklara ilişkin anlaşmalarda yapılmıştır.

2.4.1.1 “Azeri” - “Çıracak” - “Güneşli” Yatakları Anlaşması

Azeri-Çıracak-Güneşli yataklarını kapsayan bu anlaşma Azerbaycan’ın bağımsızlıktan ve konumunu kapsamlı şekilde değiştirme yolunda yaptığı adımlardan kaynaklanan en önemli tarihi olaydır. Çok zor bir şekilde yapılan görüşmeler Azerbaycan hükümeti ve Batı şirketleri arasında, eski Sovyet Devletleri zamanında başladı.

Kaynakların geliştirilip araştırılması için gerekli fonların yoldaşı yüzünden Azerbaycan hükümeti projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla Batı yatırımcılarına ilave

³⁹ Kenan Çelik - Cemalettin Kalaycı, “Azeri Petrolünün Dünya Geleceğine Etkisi”, Journal of Qafqaz University, V. II, No. II, 1999, s. 63.



çekmeyi kararlaştırdı. 1991 yılının Ocak ayında hükümet projeleri ihaleye açtı. BP, Statoil, Unocal ve diğer şirketler bu ihaleye katıldılar.

1992’de Hazar’ın petrol yataklarında faaliyet göstermek isteyen şirketler konsorsiyumda birleşerek görüşmeler yaptılar. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR)’ın projenin %30’unu alması kaydıyla, Elçibey yönetimi ile Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (Azerbaijan International Oil Consortium- AIOC) arasında petrol alanlarının geliştirilmesi amacıyla bir anlaşma yapıldı.

Nisan 1994’de, SOCAR, Rus şirketi Lukoil’in Azerbaycan’ın kendi hissesinden %10 pay alacağını konsorsiyum ortaklarına resmen açıkladı. Konsorsiyumda yer alan firmalar, Rusya’nın gelecekte uygulayabileceği baskıları dikkate aldılar, çünkü Volga nehri üzerindeki kontrolü nedeniyle Ruslar Hazar Denizi’nin iç sularından gelecek ağır yük gemilerine geçişi tıkayabilirdi. “Bakü, İstanbul ve Houston’da devam eden bu görüşmeler sonucunda Konsorsiyuma Rusya’da dahil edilerek anlaşma yeniden düzenlendi ve SOCAR’ın %10’luk hissesi Rusya’ya devredildi”.⁴⁰ Yaklaşık üç yıl süren görüşmeler sonucunda, 20 Eylül 1994’de SOCAR ile AIOC arasında asrın anlaşması olarak adlandırılan “Hazar Denizi’nin Azerbaycan Sektöründe yer alan Azeri, Çırak ve Güneşli yataklarında Petrolün Ortak İşletilmesi ve Pay Bölgesi Hakkında Anlaşma” imzalanarak ilgili bölgelerde petrol arama ve çıkarma yetkisi AIOC’a verildi. Güneşli yatağı 82 km, Çırak yatağı 94 km ve Azeri yatağı 113 km kıyıdan uzakta bulunmaktadır.

Anlaşma hükümlerine göre Azerbaycan bu üç petrol yatağı üzerinde mülkiyet hakkını korumaktadır.

⁴⁰ Osman Nuri Araş, s. 39.



Mega Proje olarak da adlandırılan ve toplam yatırım bedeli 8 milyar dolara ulaşan bu proje kapsamında toplam üretilebilir petrol rezervlerinin 540 milyon ton, doğal gaz rezervlerinin ise 90 milyar metre küp olduğu tahmin edilmektedir. Beklenen kâr ise 120 milyar dolardır. 423.4 m² alanı kapsamaktadır. Söz konusu dönemde tahminen 511 milyon ton (4 milyar varil) petrol çıkarılacaktır.

Aralık 1994'te, Konsorsiyum, Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketini (AIOC) kurdu. Bu şirket 11 büyük petrol şirketinden oluşmaktaydı.

Katılım payının her %1'i için yabancı şirketlerce Azerbaycan hükümetine ödenecek prim tutarı 300 milyon dolardır. Primin %50'si anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 30 gün içerisinde, %25'i ortalama günlük üretim 40.000 varile ulaşıldıktan sonra, %25'i ise ihraç boru hattı çalışmaya başladıktan sonra ödenecektir. Petrolün kârı ise Azerbaycan'a %80 diğer taraflara ise %20'lik bölümü düşecek şekilde paylaştırılacaktır. 253 milyon ton petrol ve petrole birlikte çıkarılan 55 milyar m³ doğal gaz Azerbaycan'ın olacaktır. Azerbaycan'ın elde edeceği gelir tahminen 34 milyar doları bulacaktır.

Asrın anlaşmasında mevcut paylaşımın şekli şöyledir.⁴¹ Azerbaycan SOCAR - %10, Amerikan Amoco Caspian Sea Limited - %17.01, İngiliz BP Exploration (Caspian Sea) Limited - %17.1267, Suudi Arabistan Delta Nimir Khazar Ltd. - %17.1267, Norveç Den Norske Stats Oileselecp a.s. - %8.5633, Rusva Lukoil - %10, Amerikan Pennzoil - %10, Caspian Corporation - %4.817, İngiliz Ramco Khazar Energy Ltd. - %2.825, IFAO - %1.000.

⁴¹ Elşen Memmedov, “*Asrın Müqaviiəsi Azərbaycan Neft Sənayesi və İqtisadiyyatında Mühüm Merheledir*”, Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları, Bakü 1997, s.18-21.



% 6.75, Amerikan Unocal Khazar Ltd. - % 10.489, 11. Amerikan Exxon - % 8.006, 12. Japon Itochu - % 3.925'dir.

2.4.1.2 “Karabağ” Yatağı Anlaşması

Petrol üretimine ilişkin ikinci anlaşma Karabağ yatağı anlaşmasıdır. 10 Kasım 1995’de Azerbaycan Hükümeti, James A. Tilley’in başkanlığında kurulan Lukoil, Agip ve Pennzoil’den müteşekkil Hazar Denizi Uluslararası Petrol Şirketi CIPPO ile 130 milyon ton rezerve sahip olan, Karabağ kıyı ötesi yataklarında 1,7 milyar dolar değerinde keşif ve geliştirme yapmak üzere 25 yıl süreli bir anlaşma imzalandı. Anlaşma 23 Şubat 1996 tarihinde CIPPO operatörlüğünde yürürlüğe girdi.

Yine asrın anlaşması gibi “Production Sharing Agreement (hazır ürünün bölünmesi)” tipli bir anlaşmadır, imtiyaz alanı, Bakü kıyısından 120 kilometre Hazar’ın içine doğru uzaklıkta Karabağ alanı olup yaklaşık 427 kilometre kare yüzeye sahiptir. Alan, AIOC tarafından geliştirilen Çıracık ve Güneşli alanlarının 20 km kuzeyindedir. Su derinliği 160 ilâ 225 metre arasında değişmektedir. Her metre kareye ödenmesi gereken bedel 1200 dolardır.

Anlaşmada SOCAR’ın yanı sıra Rus, Amerikan ve İtalyan şirketleri yer almıştır. Prim tutarı 135 milyon dolar olan anlaşmanın gerçekleşmesi için “Hazar Uluslararası Petrol Şirketi” CIPCO Konsorsiyumu kuruldu. Anlaşmaya göre, Lukagip - % 14, İtalyan Agip - % 5, Rus Lukoil-% 12.5, Amerikan Pennzoil - % 30, Azerbaycan SOCAR şirketinin payı - % 7.5 oldu.



Daha önce petrol rezervlerinin 100-200 milyon ton⁴² veya 85-180 milyon ton olarak tahmin edilmesine rağmen, yapılan araştırmalarda rezervlerin daha az olduğu tespit edilmiştir. Araştırma aşamasında 120 milyon dolarlık bir harcamanın yapıldığı Karabağ yatağında 7 milyon ton çıkarılabilir petrol ve 23 milyar m³ çıkarılabilir doğal gaz olduğunun belirlenmesi üzerine yeterli petrol ve doğal gaz bulunamadığından dolayı 23 Şubat 1999’da anlaşma feshedildi.

2.4.1.3 “Şah Deniz” Yatağı Anlaşması

Üçüncü proje ise Şah Deniz Projesidir. Şah Deniz Projesi aynı zamanda İran’ın katılıp ABD’nin katılmadığı tek projedir.

BP Exploration Ltd arazinin işletilmesinden sorumludur. 30 yıl süreyi kapsayan üretimin paylaşımı anlaşması, 4 Temmuz 1996’da imzalanmış ve 4 Ekim 1996’da onaylanıp, 9 Ekim 1996’da yürürlüğe girmiştir. “Production Sharing” biçiminde imzalanan anlaşma, Bakü’den 70 km uzaklıkta yaklaşık 200 m² alanı kapsamaktadır.

Bu alandaki toplam petrol rezervlerinin yaklaşık 200 milyon ton, doğal gaz rezervlerinin ise 50 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Projenin maliyeti 4 milyar dolar olup, üretim 2004 yılında başlamıştır. Şah Deniz’de şirketler arasında pay dağılımı şöyledir: İngiliz BP-% 25.5, Norveç Statoil Alliance - % 25.5, Azerbaycan SOCAR-% 10, Rus Lukoil-% 10, Fransız Elf-% 10, İran OIEC-%10, Türkiye AGC-%9’dur.

“İşletme için yabancı şirketlerin prim olarak ödenmesi miktarı 37 milyon doları güvence bedeli olarak ödenmiştir. 23.8 milyon doların ise ödenmesi taahhüt

⁴² Elman Nesirov, “Azerbaycan Neftinin Düneni, Bugünün ve Yarınları”, (Ed. M. Merdanov v.d.) Bakı 1997, s.25.



edilmiştir”.⁴³ Anlaşmanın yatırım tutarının 4 milyar dolar, işlem harcamalarının 7.8 milyar dolar olacağı tahmin edilmiştir.

Şahdeniz yatağında bir trilyon m³ doğal gaz, 3 trilyon tona yakın kondensat rezervi keşfedilmiştir. Yılda 60 milyar metre küp gaz çıkarabileceği tahmin edilmektedir.

2.4.1.4 “Eşrefi” - “Dan Ulduzu” Yatağı Anlaşması

Eşrefi ve Dan Ulduzu, 1970’li yıllarda Azerbaycanlı jeologlar tarafından keşfedilen yataklardır. 14 Aralık 1996’da Abşeron yarımadasının kuzey-doğusunda ve kıyından 70 km uzaklıkta olan Eşrefi ve Dan Ulduzu petrol yataklarının işletilmesine ilişkin 25 yıllık süre için imzalanan anlaşmaya göre; SOCAR - % 20, AMOCO - % 30, UNOCAL-% 25.5, ITOUCHU - % 20, Delta - % 4.5 oranında payla katıldı. 25 Şubat 1997’de onaylanan anlaşma 17 Mart 1997’de yürürlüğe girdi.⁴⁴

Bu konsorsiyum tarafından yapılan yatırımlar 1.5–2 milyar dolardır. Kâr paylaşımı anlaşması, Azerbaycan hükümetine prim payını da kapsamaktadır. Azerbaycan hükümetine ödenecek prim tutarı 75 milyon dolar olarak öngörülen ve 25 yılı kapsayan anlaşmaya göre kiracıların her metre kareye verecekleri bedel 1200 dolardır. Sözleşme alanı 453 kilometre kare olup derinliği 75 ila 200 metre arasında değişmektedir. İlk değerlendirmede petrol rezervlerinin 150 milyar ton ve keşfedilen doğal gaz rezervlerinin ise 60 milyar m³ olduğu tahmin edilmiştir.

⁴³ Mehmet Dikkaya, “Türk Cumhuriyetleri Enerji Kaynakları: Yeni Büyük Oyunun Alınış Noktaları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Y.1, S. 3, (Kasım-Aralık 1999-Eylül-Ekim 2000), s.39.

⁴⁴ Aliyev, İlham, “Azerbaycan Petrol Rezervlerini Başarıyla Keşfettiler”, *İzmirli*, Haziran 1999.s.50.



Anlaşmada keşif çalışmaları 1 yıl, ana çalışmalar 3 yıl içerisinde bitirilerek 2003 yılında petrol üretimine başlanması hedeflenmiştir.

Yapılan araştırmalarda Eşrefi yatağında tahminlerin % 10-12 üzerinde olacak şekilde, 105 milyon ton petrol, 49 milyar m³ de doğalgaz rezervinin olduğu belirlendi. Ancak daha sonra NACO tarafından yapılan petrol rezervleri ile ilgili keşiflerin ticari açıdan haklı çıkarmayacak şekilde gelişmesi nedeniyle Mart 2000’de resmi olarak konsorsiyum feshedildi.

2.4.1.5 “Lenkeran-Deniz” - “Talış-Deniz” Yatakları Anlaşması

13 Ocak 1997’de Paris’te Aliyev ve Şirak’ın da katılımı ile Hazar’ın Azerbaycan sektöründe ve Bakü Arhipelagi’nin güneyinde yer alan “Lenkeran” ve “Talış” yataklarının araştırılması, işlenmesi ve hâsılanın bölünmesi ile ilgili olarak SOCAR ile Fransa’nın “Elf” ve “Total” şirketleri arasında anlaşma imzalandı. 25 yıllık süreyi kapsayan bu anlaşmada pay sahibi belli olmayan %25’lik kısım daha sonra yapılan görüşmelerle Almanya’nın “Deminex” ve İran’ın OEIC ve Belçika’nın “Petrofina” şirketine verilmiştir. Projenin yatırım tutarı yaklaşık 2 milyar dolardır.

Lenkeran - Talış alanları 420 kilometre kare olup, 20 ila 100 metre derinlikte bulunmaktadır. “Bu anlaşmada SOCAR’ın projede gösterilen % 25 payının tamamı şirketler tarafından finanse edilmesi kararlaştırıldı”.⁴⁵

13 Haziran 1997’de onaylanarak 25 Haziran 1997’de yürürlüğe giren anlaşmanın operatörü “Elf Petroleum Lenkoran-Talış” şirkettir. Elf Petroleum Lenkoran-Talış Şirketi, 25 Haziran 1997’de çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca,

⁴⁵ “Azerbaycan’ın İmzaladığı Anlaşmalar”, *Avrasya Dosyası*, Tika Baskısı No: 85, Mart 1997, s.5.



sahasının derinliği 50–60 metre olan yataklarda, Lenkeran bloğunun petrol rezervleri 100 milyon ton tutarında değerlendirilmiştir.

2.4.1.6 “Yalama” Yatağı Anlaşması

Yalama yatağının keşif çalışmaları ve işletilmesi zerine, Rusya’nın Lukoil ve Azerbaycan’ın SOCAR şirketi arasında, Aliyev’in Rusya’yı ziyaretini esnasında 3 Temmuz 1997’de altıncı petrol anlaşması imzalanmıştır. Ancak daha sonra 3 Kasım 1997’de yapılan anlaşma ile SOCAR, payını LUKARCO şirketine devretmiştir. LUKARCO şirketinin paylarının şirketlere göre dağılımı şöyledir: Lukoil - % 60, ARCO - % 40. 100 milyon ton petrol rezervi olduğu tahmin edilen projenin toplam yatırım bedeli ise yaklaşık 1.5- 2 milyar dolardır.

2.4.1.7 “Abşeron” Yatağı Anlaşması

Abşeron yatağının keşif ve üretim çalışmalarını kapsayan anlaşma 1 Ağustos 1997’de Washington’da Chevron, Total ve SOCAR arasında imzalanmıştır. Total şirketi 2 Eylül 1997’de anlaşmaya dahil olmuştur. Yatırım tutarı 3-3.5 milyar dolar olan bu projede SOCAR’ın payı % 50, Chevron’un payı - % 30, Total’in payı ise - % 20 olarak kararlaştırılmıştır.

Petrol rezervlerinin 200–250 milyon ton, doğalgaz rezervleri 90–100 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Proje 4 milyar dolarlık bir sermaye yatırımı gerektirmektedir.

2.4.1.8 “Nahçivan” Yatağı Anlaşması

Nahçivan yatağının keşif ve üretim çalışmalarını içeren anlaşma, ABD’nin Exxon şirketi ve SOCAR arasında payları eşit olacak şekilde, 1 Ağustos 1997’de



Washington’da imzalanmıştır. Operatörlüğünü “Exxon Azerbaijan Operating Company (EAOC)” yapmaktadır. Projenin yatırım tutarı 5 milyar dolardır.

Nahçıvan yatağı D-3 (Resulzade), D-9 (Vezirov) ve D-38 (Kuzey Vezirov) olmak üzere üç farklı alanı kapsamaktadır. Bu alanlarda 78 milyon ton petrol ve 172 milyar m³ doğalgaz rezervi tahmin edilmektedir.⁴⁶

2.4.1.9 “Oğuz” Yatağı Anlaşması

İran’ın katılımı ile Lenkeran - Talış yatağı anlaşmasına katılması engellenen Mobil şirketi ile SOCAR arasında eşit oranda paya sahip olacak şekilde, Oğuz yatağı ile ilgili olarak 1 Ağustos 1997’de Washington’da bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın operatörü ise “The Oğuz Operating Company (OOC)” şirkettir. Oğuz yatağında 75 milyon ton petrol ve 53 milyar m³ doğal gaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir, Proje için gereken yatırım yaklaşık 2 milyar dolardır.

2.4.1.10 “Kürdaşı”-“Kirgan”-“Arazdaşı” Yatakları Anlaşması

Üç yatağı kapsayan anlaşma SOCAR, ENİ/AGİP (İtalya), TPAO (Türkiye), MITSUI (Japonya), Repsol (İspanya) şirketleri arasında imzalanmıştır. Anlaşma, Kürdaşı -Kirgan ve Arazdaşı yataklarını kapsamaktadır.

Kür nehrinin Hazar Denizi’ne döküldüğü yerde olan Kürdaşı yatağı, Hazar Denizi’nin Azerbaycan’a ait bölümünün güneyinde ve Kirgan’ın Güney-Batı’sında 130–140 km uzaklıkta yer almaktadır.

⁴⁶ Memmedov, Elşen, "Asrın Müqavilesi Azərbaycan Neft Sənayesinin İhtiyacına Cavab Verən "Mühüm Mərhələdir", Azərbaycan Neftinin Düneni, Bugünü və Sabahı, Bakı, 1997, s.6.



2.4.1.11 “İnam” Yatağı Anlaşması

Blair ve Aliyev’in katılımıyla Londra’da 21 Temmuz 1998’de, İnam yatağının araştırılma, geliştirilme ve üretimi üzerine bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmada yer alan şirketlerin pay dağılımı ise şöyledir: İngiliz BP AMOCO-% 25, İngiliz / Hollanda RP Shell - % 25, SOCAR-%50. BP AMOCO projenin operatörlüğünü yapmaktadır. Projenin yatırım tutarı ise yaklaşık 3.8 milyar dolardır. İnam yatağı Baku’nün 160 km güneyinde yer almaktadır. 225 km karelik alanda 200 milyon ton petrol rezervinin olduğu tahmin edilmektedir.

2.4.1.12 “Alov” - “Şark” - “Araz” Yatakları Anlaşması

BP / AMOCO' nun operatörü olduğu anlaşma, Bakü'nün güneydoğusunda 300-800 metre arasında değişen 1400 m²'lik bir alanı kapsamaktadır. Anlaşmada yer alan şirketlerin pay dağılımı şöyledir: İngiliz BP/AMOCO-% 15, Norveç Statoil -% 15, Amerikan Chevron-% 15, Türk TPAO-%10, Kanada Alberta Energy - % 5, SOCAR-%40, 300 milyon dolarlık bir



rezervi olduğu tahmin edilen projenin yatırım değeri ise yaklaşık 9 milyar dolardır. Büyük hacimde enerji rezervlerinin olduğu ifade edilen Araz-Deniz yatağında, denizin 103 metre derinliğinde keşif kuyusu Nisan 2000’de kazılmaya başlandı.

2.4.1.13 “Yanan Tava” - “Ateşgah”- Muğan Deniz” Yatakları Anlaşması

25 Aralık 1998 tarihinde Azerbaycan CB ile SOCAR ve “Japon Petroleum”, Indenosian Petroleum”, “İtochu Oil Exploration” ve “Teycocu Oil” olmak üzere dört şirketten oluşan Japonya konsorsiyumu arasında üç yatağın keşif ve işlenmesine ilişkin PSA tipli bir anlaşma imzalandı. Japex projenin operatörlüğünü yapmaktadır. Şirketlerin anlaşmadaki payları ise şöyledir: Japon Petroleum - % 22.5, Indenosian Petroleum - % 12.5, İtochu Oil Exploration - % 7.5, Teycocu Oil - % 7.5, SOCAR-%50. Yatırım tutarı 2.3 milyar dolar değerinde olan anlaşmaya göre Azerbaycan’ın yapması gereken harcamaları Japonya konsorsiyumu ödeyecektir.⁴⁷

2.4.1.14 “Zafer” - “Meşel” Yatakları Anlaşması

120–140 milyon ton petrol rezervine sahip olduğu tahmin edilen Zafer ve Meşel yataklarının keşfine ve işlenmesine ilişkin olarak anlaşma Washington’da 27 Nisan 1999 tarihinde imzalandı. Anlaşmaya katılan şirketlerden: Amerikan Exxon Mobil - % 30, Amerikan Conoco - % 20, SOCAR ise - % 50 pay aldı. Operatörlüğü Exxon’un olduğu anlaşmaya göre toplam yatırım hacmi 2 milyar dolardır.

⁴⁷ Aydın Turan, "Azerbaycan'ın İmzaladığı Anlaşmalar", Avrasya, Tika Bülteni, No: 85, Mart 1997, s.14–17.



2.4.1.15 “Lerik Deniz”-“Savalan” - “Dalga”-“Cenub” Yatakları Anlaşması

120 milyon ton petrol rezervine sahip olduğu tahmin edilen Lerik Deniz Savalan, Dalga ve Cenub yataklarının keşfine ve işlenmesine ilişkin olan anlaşma da yine Washington’da 27 Nisan 1999 tarihinde imzalandı.

Anlaşmaya göre toplam yatırım hacmi 2 milyar dolardır. Anlaşmaya katılan şirketlerden: Amerikan Exxon Mobil - % 30, SOCAR ise - % 70 pay almıştır. Mobil’in operatörü olduğu anlaşmada aslında SOCAR’ın payı % 50’dir. Geriye kalan % 20’lik pay ise henüz bölünmemiştir.

2.4.1.16 “Güneybatı Kobustan” Yatağı Anlaşması

2 Haziran 1998’de Bakü’de “Güneybatı Kobustan” yatağındaki mevcut petrol kuyularının yeniden çalıştırılması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak PSA tipli bir anlaşma yapılmıştır. Güneybatı Kobustan, Kuzey, Merkez ve Sahil olmak üzere üç farklı bloktan oluşmaktadır. Kasım-1998’de onaylanan ve operatörü Commonwealth olan anlaşmada şirketlerin pay dağılımı şöyledir: Commonwealth - % 69, Suner-% 11, SOCAR-%20. Güneybatı Kobustan yatağında 50-70 milyon ton petrol rezervinin ve 25 milyar m³ doğalgaz rezervlerinin olduğu tahmin edilmektedir. Yatırım tutarı ise yaklaşık 0.9 milyar dolardır.

1999 yılından başlamak üzere 5 yıllık sürede 20.000 ton petrol üretilbileceği tahmin edilmektedir. İlk beş yıllık dönem içerisinde yaklaşık 215 milyon dolar geliştirme maliyetleri hesaplanmıştır.



2.4.1.17 “Muradhanlı”- “Caferli” - “Zerdab” Yatakları

21 Temmuz 1998’de Londra’da imzalanan anlaşma ile “Muradhanlı-Caferli-Zerdab” yataklarının geliştirme ve işletilmesi amaçlanmıştır. Eşit paylara sahip olacak şekilde SOCAR ve RAMCO yer almaktadır. Anlaşmanın operatörü ise RAMCO Caspian Ltd şirkettir. 20 Kasım 1998’de onaylanan anlaşma 25 yıl süreyi kapsamaktadır. Yataklardaki toplam petrol rezervinin 100 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Toplam yatırım tutarı ise 1.2 milyar dolardır. Yaklaşık 5 milyar varil petrolün olduğu tahmin edilen Muradhanlı yatağı, Bakü’nün 110 mil güney-batısında yer almaktadır.⁴⁸

2.4.1.18 “Kürsengi” - “Karabağlı” Yatakları Anlaşması

2 Haziran 1998’de Bakü’nün 150 km güneybatısında yerleşen Salyan bölgesinde yer alan “Kürsengi” ve “Karabağlı” yatakları üzerine anlaşma yapıldı. Her iki yatakta toplam 152 milyon ton petrol rezervinin olduğu tahmin edilmektedir. SOCAR, Frontera Resources ve Delta / Hess şirketlerinin yer aldığı anlaşmanın operatörü Frontera Resources şirkettir. Şirketlerin pay dağılımı şöyledir: Amerikan Frontera Resources - % 30, Amerikan Amerada Hess / Suudi Arabistan Delta Oil - % 20, SOCAR- %50. Bu anlaşmanın toplam yatırım tutarı yaklaşık 1 milyar dolar olarak öngörülmektedir. Yataklarda yaklaşık olarak 100 milyon ton petrol rezervinin olduğu belirlenmiştir.

2.4.1.19 “Padar” - “Harami” Yatakları Anlaşması

Padar ve Harami yataklarını keşfine ve işletmesine ilişkin PSA tipli anlaşma Washington’da 27 Nisan 1999’da imzalandı. Anlaşmada ilk defa %100 ile

⁴⁸ Anar Yusifoğlu, “Parlamentin Son İclası Neft Kokuyurdu”, 525. Gəzəti, 7 Kasım 1998.



Azerbaycanlı şirket olan İSR Oil de yer almıştır. Anlaşmada yer alan şirketlerden: Azeri İSR-% 16, Amerikan Moncrief Oil - % 62, SOCAR - % 20 paya sahiptir. Anlaşmaya göre toplam yatırım hacmi 1 milyar dolardır. Anlaşmanın operatörlüğünü Moncrief Oil yapmıştır.

2.4.1.20 “Hövsan” - “Zığ” Yatakları Anlaşması

5 Haziran 2000’de Lukoil ve SOCAR arasında “Hövsan” ve “Zığ” yataklarının yeniden inşası, keşfi ve işlenmesi hakkında ortaklık üzere prensip anlaşması imzalandı. PSA tipli anlaşmanın ise 2000 yılı içerisinde daha sonra imzalanması kararlaştırıldı. Söz konusu yataklar Azerbaycan tarafından 70 yılı aşkın süredir işletilmektedir. Bu yataklarda kalan petrol rezervleri 20 milyondur. Her iki yatakta 12 kuyu kazılmıştır. Toplam yatırım hacmi 250 milyon dolar olarak değerlendirilmektedir.

2.4.1.21 “Kelameddin” - “Mişovdağ” Yatakları Anlaşması

Haydar Aliyev’in de katılımıyla, Eylül 2000’de Washington’da ABD Kongresi’nde yapılan anlaşma ile Azerbaycan’ın Kelameddin-Mişovdağ bölgesinde petrol çıkarılmasına karar verildi.

178 milyon dolar tutarındaki anlaşmada Özel Türk petrol şirketi Petoil, Amerikan Şirketi Moncrief Oil ve Azerbaycan petrol şirketi SOCAR’ın katılımıyla imzalandı. Anlaşmaya göre Moncrief Oil’in % 42.5’er ve SOCAR’ın % 10’luk katılımı bulunacaktır.



BÖLÜM III

Transkafkasya’da Üretilen Petrol ve Doğalgazın Taşınması İçin Gerçekleşen, Önerilen, Ana ve Ara Boru Hatları ve AB’nin Bölgeye Yönelik Yardım Programları

3.1 Genel Durum

Günümüzde enerji kaynaklarının tespiti için yapılan araştırmalarda, dünya toplam ispatlanmış ham petrol rezervlerinin 1 trilyondan fazla olduğu hesaplanmaktadır. Doğal gaz rezerv durumuna bakıldığında ise 155 trilyon m³ olduğu görülmektedir. “Hazar Dörtlüsü” denilen Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın enerji rezervleri giderek artmaktadır. 1999’da yılında Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yayınlanan bölge ile ilgili rapora göre Hazar bölgesinde toplam petrol rezervleri 200 milyar varil düzeyindedir. 2004 yılında ABD enerji Bakanlığı verilerine göre petrol rezervi 250 milyar varile yükselmiştir.⁴⁹ Ayrıca bölgede doğalgaz rezervleri petrol gibi sürekli değişmekle birlikte bölgede 18 trilyon m³ civarında doğalgaz rezervinin olduğu öne sürülmektedir. Buraya kadar verilen değerler çerçevesinde bakıldığında, Hazar petrol ve doğalgazının üretilmesi ve nakledilmesi konusunda bölgede görünen ve görünmeyen “Yeni Büyük Oyun” oynanmakta olup, bu oyunun aktörleri Rusya, Türkiye, ABD, AB üyeleri, Çin, Hindistan, İran ve Pakistan’ın.

Avrasya Bölgesindeki petrol ve doğalgazın üretimi rezervlerinin yüksek olması ve bu ülkelerin denizlere kıyısının olmaması, petrol ve doğalgazın komşu ülkeler üzerinden boru hatları yoluyla denizlere indirilmek ve buradan tankerlere yüklenerek pazarlara

⁴⁹ Dikbaş Kadir, “Hazar Petrolleri ve Avrasya Enerji Koridoru”, *Dişlog Avrasya Dergisi*, No:1, İlkbahar 2000, s.12–21.



ulaştırılması gerekmektedir. 1990'da SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın bölgede egemen olması bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını pekiştirmek için alternatif yollar aramasına neden olmuş ve bu bağlamda çeşitli öneriler sunulmuştur.

Rusya, petrol ihraç yollarını elinde tutarak petrol ihracatının miktarını kontrol etmeyi ve “petrolün borsası ilk yüklendiği yerdir” ilkesinden hareketle fiyatları belirlemeyi hedeflemektedir. Ayrıca Rusya sadece petrol boru hatlarını elinde bulundurarak dünya petrol arzını etkilemekle kalmayıp, petrolünün ihracatını yaptığı devletleri ekonomik aynı zamanda siyasi açıdan da kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Petrol ve doğalgazın nakledilmesi konusunda kendi savunduğu hat Tengiz-Novorossiysktir. Kazak petrollerinin Tengiz-Astrahan-Kropotkin-Karadeniz güzergâhındaki mevcut hatların iyileştirilip yeni boru hatlarının da eklenmesi ve yine Novorossiysk limanından gemilerle Türk boğazlarından dünya pazarına taşınmasına karar verilmiştir. Ancak 13 Mart 1994'te Güney Kıbrıs petrol tankerinin Boğazların girişinde sebep olduğu kaza sonucu otuz kişi hayatını kaybetmiş ve 1 milyar dolarlık maddi hasar meydana gelmiştir. Bunu üzerine, Türkiye 1994 Mayıs'ında Boğazlardaki gemi trafiğini düzenleyen yeni bir tüzüğü uygulamaya sokmuştur. Boğazlardaki ticari gemi trafiğine bir takım kısıtlamalar getiren bu tüzük Uluslararası Deniz Güvenliği Örgütü tarafından da onaylanmıştır. Bu durum, boğazlardan tankerlerle petrol ve doğalgaz taşınması zorlu bir süreçtir. Rusya'nın Karadeniz'e indirdiği petrolü bypass boru hatları ile Ege Denizine ve oradan pazarlara ulaştırmak istemektedir. Bunun sonucu olarak Boğaz (Bellegrin) Bypass (Aleksandropolis) (Yunanistan) projesini desteklemektedir. Ancak bu proje Kafkasların petrol vermeye soğuk bakması hattın inşasını imkânsız kılmaktadır.



ABD bölgede yapmış olduğu petrol anlaşmalarıyla petrolün ve doğalgazın büyük bölümünü kendi şirketleri vasıtasıyla üretmektedir. Bu petrolün nakledilmesi için ABD'nin öne sürdüğü ve fiilen gerçekleştirdiği Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) günde 1 milyon ton petrol kapasitesinde inşa edilmiş ancak bir süreliğine yılda 50 milyon ton petrol taşıyacaktır. Kazakistan petrolünün de bu hatta verilmesi ile yıllık taşıma kapasitesi artacaktır.

AB'yi bölgeye uyguladığı çeşitli yardım ve teknoloji yardımlarıyla kendi enerji güvenliğini sağlamak üzere TACIS Programı, TRACECA Projesi, İNOGATE projesini desteklemiş ve bölge ülkelerine yardımlarda bulunmuştur. AB'de Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattını desteklemiştir. AB ayrıca İNOGATE Projesi çerçevesinde yine Türkiye üzerinden **Türkiye-Yunanistan-İtalya-Batı Avrupa Doğalgaz Hattı*** ile **Türkiye-Bulgaristan,-Romanya-Macaristan-Avusturya** doğalgaz boru hatların desteklemektedir.**

Türkiye Bakü-Tiflis-Ceyhan ile birlikte Karadeniz'e (Bakü- Novorossiysk ve Bakü-Supsa) inen petrolün Türk Boğazlarından geçmesini önlemek için Samsun-Ceyhan ara petrol hattını Rusya'ya önermiştir. Yukarıda önerilen petrol boru hatlarından Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa şu anda Transkafkasya'da üretilen ve erken üretim petrolünü Karadeniz'e taşımakta buradan da Boğazlar yoluyla pazarlara ulaştırmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın inşaatı bitmiş ve pompalanmaya başlanmış ve 2006 yılının ilk aylarında ilk Azerbaycan petrolü Ceyhan limanından tankerlere yüklenmiştir.

* Bu hattın Türkiye-Yunanistan kesimi 2006'da tamamlanması beklenmektedir. İtalya hattının tamamlanması ise 2008'i bulacaktır. Bu hatla Avrupa'ya yılda 11 milyar m³ doğalgaz borulacaktır.

** Bu hat 2010 yılında 4,5; 2020 yılında ise yaklaşık 25 milyar m³ gaz pompalaması hedeflenmektedir.



3.2 Avrupa Birliği'nin Transkafkasya'ya Yönelik Yardım Programları ve

İlişkileri

3.2.1 TACIS Programı

1990 yılının Aralık ayında İtalya'nın başkenti Roma'da yapılan AB zirve toplantısında, eski Sovyet Cumhuriyetlerini ekonomik reformlar hususunda desteklemek için kararlar alındı ve böyle bir AB desteğinin bir teknik yardım programı olarak gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. Bu toplantı TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States - Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım) Programının başlangıç noktasını oluşturmuştur. TACIS, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra kurulan 12 yeni devlet ile Moğolistan'daki siyasi ve ekonomik dönüşüm sürecini desteklemek amacıyla 1991 yılından beri yürütülmekte olan bir yardım programıdır. Programın 3 temel hedefi var:

- I. Piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçiş;
- II. Her düzeyde ortaklığın ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi;
- III. Program kapsamındaki ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonu;⁵⁰

1991-2002 yılları arasında Avrupa Birliği TACIS programı çerçevesinde Güney Kafkas Ülkelerine 962 milyon Euro tutarında yardım verilmiştir. Bu yardım fizibilite çalışmaları ve altyapının geliştirilmesi, devlet dışı sektörde reformların gerçekleştirilmesi ve diğer alanlarda kullanılmıştır. TACIS programı tamamen bir teknik yardım programıdır. Nitekim sağlanan kaynakların kullanım alanlarına

⁵⁰ Fuad HÜSEYNOV, "Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 50, sayı 2, 2001, s 51.



baktığımızda bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Güney Kafkas ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra global pazarlara entegrasyonunda reformlarda her ne kadar aksamalar olsa da TACIS'in büyük katkıları olmuştur.

3.2.2. TRACECA Projesi

TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia - Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru) projesinin temelleri 1993 yılının Mayıs ayında beş Orta Asya Cumhuriyeti ve üç Güney Kafkas Cumhuriyetinin ticaret ve ulaştırma bakanlarının katılımıyla Brüksel'de gerçekleştirilen konferans sonucu belirlenmiş, Avrupa Birliğinin Teknik Yardım fonu çerçevesinde Batı-Doğu istikametinde Karadeniz üzerinden Kafkasya ve Orta Asya'ya uzanan ulaştırma koridorunun geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Avrupa Birliği bu projeyi diğer güzergâhların tamamlayıcısı olarak ortaya sunmuştur. Proje, AB'nin bu ülkelere yönelik küresel stratejisinin bir parçasıdır ve aşağıdaki hedefleri vardır:

I. Alternatif ulaştırma güzergâhlarıyla bu cumhuriyetlerin Avrupa ve Dünya pazarlarına giriş kapasitelerini artırarak siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını desteklemek;

II. Partner ülkeler arasında bölgesel işbirliğini teşvik etmek;

III. TRACECA projesini uluslararası finans kurumlarının ve özel sektörün bu ülkelere yatırım yapmaları için aracı olarak kullanmak;

IV. TRACECA güzergâhıyla Trans-Avrupa ağı çerçevesinde bağlantı kurulması

Program şu aşamada rekabet gücü düzeyinde transit harcı ödemelerini desteklemek, ulaşım araçlarının sınırlan en kolay şekilde geçmelerine olanak

⁵¹ <"<http://www.traceca.org/dephault.php>>



sağlamak, katılımcı devletler arasında ticaret prosedürünü basitleştirmek ve gümrük alanında işbirliğini iyileştirmek hakkında mutabakata varan hükümetlerin daha yoğun işbirliğine ve diyalogların genişletmelerine neden olmuştur. Diğer taraftan büyük hacimli yüklerin TRACECA güzergâhı üzerinden gönderilmesi yönünde anlaşma sağlanmış ve bu koridorun Asya'dan Avrupa'ya en kısa, hızlı ve ucuz yol olduğu vurgulanmıştır.⁵²

21 Şubat 2001 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de TRACECA Daimi Sekreterliği faaliyete başlamıştır. Günümüz itibariyle TRACECA programı çerçevesinde toplam 39 teknik yardım projesi, 14 yatırım projesi finanse edilmiştir.

3.2.3 INOGATE Projesi

Avrupa Birliği günümüzde yakaladığı ekonomik başarıyla birlikte dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisi ve ithalatçısı konumundadır. Topluluğun ihtiyaç duyduğu enerjiyi mevcut enerji kaynaklarıyla karşılayamamakta, bu nedenle Birliğin enerji ihtiyacını karşılamakta dışa bağımlılığı artmaktadır.

1999'dan başlayarak ham petrolün fiyatında meydana gelen artışlar, Avrupa ekonomisine olumsuz etkilerini göstermiş, Avrupa Birliği'nin enerji konusundaki yapısal zayıflığı belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Petrolün enerji üretimi üzerindeki egemen rolü, Avrupa'nın enerjiye olan bağımlılığı da artırmıştır ve enerji tüketimi kontrol politikaları üzerinde olumsuz etkilerini göstermiştir. Bu durumda aktif bir enerji politikası olmadan Birliğin enerjiye olan bağımlılığının önlenemeyeceği anlaşılmıştır.

⁵² Fuad HÜSEYNOV, "Avrupa Birliği - Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye", Avrasya Etüdleri, Kış 2002, No: 21, s 65.



AB'nin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı kaynak tüketiminin %76'sını ithalatla sağladığı petroldür. AB'nin doğalgaz tüketimindeki ithalata bağımlılığı ise %40 düzeyindedir. AB'nin önümüzdeki 20- 30 yıl içinde petrole % 90 doğalgazda ise % 70 seviyelerinde dışa bağımlı hale geleceği öngörülmektedir. Petrol ithalatının % 45'ini Orta Doğudan, %21'ini ve doğalgaz ithalatının %42'ni Rusya Federasyonundan gerçekleştiren AB, Orta Doğudaki güvenlik eksikliğinden ve Rusya'nın enerji konusunda tek başına hâkimiyet sürmesinden rahatsız olup, enerji aktarımı için yeni boru hattı projelerine sıcak bakmaktadır. AB enerji açığını güvensiz ve tek kaynaktan karşılamak yerine alternatif projeler üretmeye çalışmaktadır. Bu sebepten AB, Avrasya bölgesinde bulunan petrol ve doğal gazın daha güvenli ve istikrarlı şekilde kendi pazarlarına ulaşmasını sağlamak için Transkafkasya bölgesine yönelik projeleri desteklemektedir.

Bölgesel enerji ağlarının geliştirilmesi ülkeler arasında bir köprü işlevi görmektedir ve komşu ülkeler arasında ekonomik, politik, sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde eşsiz rol oynayacaktır. Enerji arz güzergâhları çağdaş toplumların yaşamında barış ve güvenlik koridorlar olarak kabul edilmektedirler. Yeni petrol ve doğal gaz boru hatlarının geliştirilmesi Hazar bölgesinden ithalatı mümkün kılacak, arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve arz güvenliğinin sağlanması için INOGATE Programı enerji arzını üç güzergâh üzerinden çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu güzergâhların her biri Ring olarak tanımlanmaktadır. Boru Kuzey Ringi, Merkez Ringi ve Güney Ringidir. Hazar enerji kaynakları Avrupa taşınması için genel olarak Güney Ringi diğerlerine öncelik teşkil etmektedir.



Proje yürürlüğe girdiği zaman ilk olarak proje kapsamına Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan Cumhuriyetleri katılmıştır. Proje eski Sovyet petrol ve doğalgaz sisteminin çökmesi sonucu doğan sorunların analizine ve bu konuda gerekli stratejilerin benimsenmesine yardımcı olma amacını taşımıştır. Projede taahhütlerin üç aşamada gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Sonuç olarak projede işbirliği içerisinde olan hidrokarbon kaynaklarına sahip ülkelerin, ekonomik kalkınmalarının desteklenmesi için büyük miktarlarda petrol ve doğalgazı batı pazarlarına, özellikle de Merkezi, Doğu ve Batı Avrupa pazarlarına ihraç etmeleri gerektiği görüşü katılımcı ülkeler tarafından benimsenmiştir.

Projenin sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi için bazı eksikliklerin olduğu ve aşağıdaki alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir:

I. Yeni rezervlerin ve alternatif ihraç güzergâhlarının geliştirilmesinde teknik yardımla Güvenli petrol ve doğalgaz arzı için mevcut altyapıların rehabilitasyonu ve modernizasyonu;

II. İthalatçı, ihracatçı ve transit ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilebilmesi için bu ilişkilerin yasal temellere oturtulmasına;

III. Petrol, doğalgaz ve ilgili ürünlerin bölgedeki taşımacılığı ile ilgili projelerde yatırımcıların siyasi ve diğer risklere karşı korunmasını sağlayacak Güven Fonu'nun oluşturulmasına yardım duyulmaktadır.

İkinci aşamada gerçekleştirilen hedeflerse şöyle:

I. Projenin tanımlanması ve geliştirilmesiyle birlikte tutarlı taşımacılık



sistemi oluşturularak petrol, doğalgaz ve işlenmiş ürünlerinin ülkelerarası ticaretinin kolaylaştırılması;

II. Projelerin seçiminde uzman görüşlerinin alınması gerekir. Seçilen projelerin uygulanması için tüm önemli dokümanlar hazırlanmıştır. Hidrokarbon taşımacılığında yerel uzmanların eğitimi öngörülmüştür.

Proje, INOGATE Çerçeve Anlaşmasını imzalayan dokuz ülke tarafından sonuçlandırılmıştır. Güney Kafkasya ülkeleri de projeyi tamamlayan ülkelerin arasında bulunmaktadır.

Türkiye'nin bölgedeki etkinliği ABD ve AB tarafından da desteklenmektedir. AB ve ABD, Rusya'nın bölgede yeniden etkin konuma geçmesini ve dolayısıyla Hazar enerji kaynakları üzerinde egemenliğini yeniden tesis etmesini engellemek istemektedirler. Objektif olarak değerlendirildiği zaman Türkiye'nin bölgeye olan coğrafi ve etnik yakınlığı ve Batı ülkelerinin de desteği ile Rusya-İran ittifakına karşı denge oluşturacak konumdadır. Doğu - Batı ulaşım yollarının üzerinde olması, Hazar enerji kaynaklarının Avrupa ve genel olarak Batı pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye'yi kilit ülke konumuna getirmektedir. INOGATE Projesinin temel güzergâhlarından biri de Türkiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu projenin gerçekleşmesiyle birlikte Avrupa'nın enerji talebinin çeşitlenmesinde Türkiye bir ulaşım koridoru olarak uluslararası arenadaki mevcut önemini daha da arttıracaktır.

Nitekim 2005'de bitirilerek kullanıma sokulması planlanan Türkiye -Yunanistan doğalgaz boru hattı Türkiye'nin stratejik öneminin bir göstergesidir.



Avrupa Birliği enerji politikasının temel ilkeleri 1996 yılında açıklanan "Beyaz Kitap" ta aşağıdaki gibi belirtilmiştir: Bunlar verimlilik, arz güvenliği ve çevrenin korunmasıdır.⁵³

Avrupa Birliğinin Hazar bölgesi enerji kaynaklarının Avrupa pazarlarına taşınması amacıyla geliştirdiği aktif politikaların temelinde "Beyaz Kitap"ta belirtilen bu öncelikler yatmaktadır.

Düşük maliyetli enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanılması AB ekonomisinin rekabet edebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır. Dünya petrol piyasalarında fiyatlar arz ve talepte meydana gelen küçük değişimlere karşı oldukça duyarlıdır. Bu durumda Hazar bölgesi enerji kaynaklarının geliştirilmesi dünya arz - fiyatlarının sabit tutulmasında büyük önem taşıyacaktır. Bu arada doğalgaz piyasasının da önemli olduğunu belirtmekte yarar vardır. Doğalgaz, AB'de önemli ve talebi hızla büyüyen bir ihtiyaçtır. AB'ne üye devletler içerisinde de Doğalgaz üreticisi olan ülkeler olmasına bakmayarak Birliğin gaz ihtiyacı Norveç, Rusya Federasyonu ve Kuzey Afrika ülkelerinden karşılanmaktadır.⁵⁴ Bu durum ihracatçı ülkeleri oligopol konumuna getirmektedir. Hazar bölgesi üreticilerinin bu pazarlara katılması, fiyatların düşürülmesine katkı sağlayacaktır. Örneğin Hazar bölgesinden Türkiye'ye doğal kaynak akışı Merkezi, Doğu ve Batı Avrupa'ya ulaştırılan Rus gazı, Avrupa ülkeleri üzerindeki baskıcı konumunu gevşetecektir.

Arz güvenliği konusunda da benzer mekanizmaların geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Petrol AB'de önemli bir ithalat kalemidir ve bu konuda AB

⁵³ "Beyaz Kitap", AB için Bir Enerji Politikası, <http://www.europa.int/press/comm/dgl/7/>, (24.1.2006).

⁵⁴ Avrupa Komisyonu, "Energy: Let Us Overcome Our Dependence" (Eylül 2002), s.14.



Ortadoğu'ya bağımlı durumdadır. Hazar bölgesi petrol kaynaklarının AB'ne taşınması bu bağımlılığı radikal bir şekilde değiştiremeyecektir. Fakat Ortadoğu'ya olan bağımlılığın azaltılmasında yardımcı olacaktır. Bu nedenle küçük ölçekli üreticilerden ithalat yapılması kararlaştırılmıştır.

Arz güvenliğinin geliştirilmesinin temel aracı arzın çeşitlendirilmesidir. Hazar bölgesi enerji kaynaklarının arz güvenliğine katkıda bulunması için güvenilir üretim ve taşımacılık zincirine gerek duyulmaktadır. Daha açık bir şekilde üretici ve transit ülkelerde siyasi ve ekonomik istikrarın, hukuki güvencelerin sağlanması arz güvenliğinin başlıca konuları arasındadır.

“**Beyaz Kitap**”ta belirtilen üçüncü hedef ise çevre konusunun göz önünde bulundurulmasıdır. Çevre konusu yerel, bölgesel ve küresel nitelik taşımaktadır. Çevreye değen zararın azaltılması açısından doğalgaz en tercih edilen yakıt türüdür. Doğalgaz hem sanayide kullanımı ucuz hem de çevreye erdiği zararın diğerlerine oranla küçük olması nedeniyle tercih edilmektedir. Hazar bölgesi enerji kaynaklarının Avrupa'ya direk nakli mümkün olmadığına göre Türkiye ve diğer aracı ülkeler yoluyla Avrupa Birliği'nin talebinin kısmen de olsa karşılanması mümkündür. Avrupa Birliği'nin veya genel olarak tüm dünya ülkelerinin enerjiye olan ihtiyaçları her geçen gün arttığı göz önünde bulundurulursa, çevre politikalarının global düzeyde öneminin ne derecede arttığını da görebiliriz. AB'nin çevre faktörünü göz önünde bulundurması hem enerji güvenliğine katkıda bulunur hem de insanlığın yararınadır.

Günümüzde Avrupa Birliği yakaladığı ekonomik başarıların yanı sıra insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerin de temsilcisi



konumundadır ve diğer devletlerle olan ilişkilerin temelinde de bu evrensel ilkelerin korunması yatmaktadır. İnsan hakları konusu AB'nin Ortak Dış Politikasının temel ilkelerindendir. Diğer devletlerle olduğu gibi AB, Güney Kafkas Ülkeleri ile olan ilişkilerinde de bu ilkelerin ön planda tutulmasını şart koşmaktadır.

AB'nin TACİS Programı kapsamında Güney Kafkas Ülkelerine yönelik gerçekleştirdiği en önemli projelerden biri de INOGATE projesidir. Bu proje her ne kadar AB'nin gelecekteki enerji talebini karşılama amacına hizmet etse de Kafkas Ülkeleri için de önemli avantajları vardır. Proje, TACİS'in bir parçası olduğu için Kafkas Ülkeleri'nin evrensel değerlerin korunmasına yardımcı olma zorunluluğu vardır. INOGATE projesinin her ne kadar petrol ve gaz taşımacılığı konusunu kapsasa da genel olarak ilişkilerin temelini evrensel değerlerin korunması konusu oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği belirttiğimiz gibi günümüz dünyasında modern değerlerin temsilcisi konumundadır ve bu değerlerin Güney Kafkas Ülkeleri'ne yayılmasında da çıkarları vardır. Bölgede demokratik rejimlerin oluşturulması ve piyasa ekonomisinin desteklenmesi temel plandadır. Genel olarak baktığımız zaman Kafkasya bölgesi dünyanın en sorunlu bölgeleri arasındadır. Amerikalı siyaset uzmanı Ariel Cohen Kafkasya'yı "Dondurulmuş İstikrarsızlıklar Bölgesi" olarak tanımlamaktadır.⁵⁵ Bölge 1990'lı yılların başlarında derin sosyal, ekonomik ve politik sorunlara sahne olmuş, Rusya tarafından kışkırtılan etnik ayrım, bölücülük bölgedeki kaynakların Batı pazarlarına ulaştırılabilmesi için sağlanmayan güvenin ve inancın bir sonucu olarak taşımayan güzergâhlara ihtiyaç yaratmıştır. Bu tartışmaların bitmesi bölge ekonomisi üzerinde de pozitif etkisini gösterecektir. Bağımsızlıklarını kazanır

⁵⁵ Hüseyinov Fuad, "Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Boyutu", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 50.C, No.2, 2001, s 51-59.



kazanmaz kendilerini dış güçler tarafından kışkırtılan sıcak çatışmaların içinde bulan Güney Kafkas Ülkeleri zaten kısıtlı olan mali kaynaklarını bu çatışma konularına tahsis etmek zorunda kalmışlardır. Bu ise Güney Kafkas Ülkeleri'nin ekonomik olarak gerilemesinin temel nedenlerini oluşturmuştur.

Sonuç olarak Güney Kafkasya'da mevcut anlaşmazlıkların çözülmesi hem AB'nin hem de bölge ülkelerinin yararına. Mevcut çatışmaların sona erdirilmesi bölgede demokrasi, insan hakları, piyasa ekonomisi ve ekonomik reformları gerçekleştirilerek bölgenin gelişmiş Batı ülkelerine entegre olmasına yardımcı olacaktır.

Güney Kafkas ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin üzerinden on beş yıldan fazla zaman geçmesine bakmayarak bölge ülkelerinin Rusya faktörünü göz önünde bulundurmada dış politika yürütmeleri oldukça zordur. Rusya, Güney Kafkasya'nın stratejik önemi dolayısıyla bölgeyi kendi çıkar alanı ilan etmiştir. Rusya bölgede Türkiye ve ABD'ni kendisine rakip olarak görmektedir ve bu ülkelerin bölge üzerindeki etkilerinin azaltılması çabaları içerisindedir. Güney Kafkasya, Rusya için tarihsel olarak sıcak denizlere inme politikasının bir aracıdır.⁵⁶ Bölge ülkelerini, özellikle Azerbaycan ve Gürcistan'ı etkisi altında tutmak için Rusya 1990'lı yıllar boyunca bu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlıkları desteklemiş, bu ülkelerin Rusya'nın yürütmesi için çıkararak bazı arayışlara girme çabalarını engellemeğe çalışmıştır.

1990'lı yıllarda Azerbaycan'ın Batılı şirketlerle imzaladığı petrol anlaşmaları, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını da derin bir şekilde etkilemiştir. Bu doğal kaynakların

⁵⁶ Reyaz Gachechiladze, "Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players" A Frank Cass Journal, Volume 7, No 1, Summer 2002, s 28.



Batı pazarlarına ulaştırılmasından transit ülkeler önemli ölçüde ekonomik fayda sağlayacaklardır. Orta Asya doğal kaynaklarının da batı pazarlarına ulaştırılması söz konusu olduğu için Rusya'nın enerji güzergâhlarını kontrol etmesinin, ekonomik ve siyasi sonuçları açısından batı devletleri için kabul edilemez olduğu ortadadır. Enerji konusu Moskova yönetiminin BDT'yi bütünleştirme hayallerinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Rusya'nın dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz üreticisi olmasının yanı sıra, Orta Asya doğal kaynaklarının Ukrayna veya Gürcistan'a nakli Rusya toprakları üzerinden yapılmaktadır. Bu durumda ise Rusya'nın ithalatçı ülkeleri kontrol altında tutma, bu ülkeleri devamlı baskı altında tutma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Hazar doğal kaynaklarının batı ülkelerine Rus ulaştırma güzergâhlarının kullanılmadan ulaştırılması Orta Asya ve Güney Kafkas Ülkeleri'nin Moskova'ya olan bağımlılıklarının azaltılmasında önemli rol oynayacaktır.

Güney Kafkasya Sovyetler Birliği döneminde gelişmiş sanayi altyapısıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin en gelişmiş bölgelerinden sayılırdı. Fakat Sovyetler Birliğinin çökmesi, etnik çatışmaların baş kaldırması, siyasi istikrarsızlık bölge ülkelerinin ekonomilerini derinden sarsmıştır. Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş dönemi Güney Kafkasya'da zor olmuş, uluslararası rekabet, işsizlik oranlarında önlenemeyen artışlar yaşamın tüm alanlarını etkilemiştir. 1990'ların ortalarından başlayarak kısmen gelişme işaretleri gösteren bölge ekonomisi 1998'de meydana gelen Rusya krizinden de büyük etkileneceği görülmüştür. Günümüzde Güney Kafkasya Ülkeleri hala ekonomik problemlerle karşılaşmakta ve olumsuz başlangıçta yaşamaktadır. Avrupa Birliği ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel işbirliği bu ekonomik zorlukların atlatılmasında Güney Kafkas Ülkeleri için önemli bir araçtır.



sunmaktadır. Dünyanın en gelişmiş ikinci ekonomisi olma özelliğine sahip olan AB bölge ekonomisinin gelişiminde önemli rol oynayabilir. INOGATE Projesinin getirdiği fırsatlar bu açıdan önem taşımaktadır. INOGATE Projesi Doğu-Batı enerji koridorunun bir parçasıdır. Proje kapsamında Güney Kafkasya'da petrol ve doğalgaz boru hatlarının rehabilitasyonu ve modernizasyonu, AB tarafından finanse edildiği için bölge ülkeleri muhtemel bir mali külfetten kurtulmuş olacaklardır. Buna yeni boru hatlarının inşası konusunu da eklediğimiz zaman bu yükün büyüklüğü daha net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan petrol ve doğalgaz sanayisinin gelişimi, bu sanayiye bağlı yan sanayilerin geliştirilmesi ülke ekonomisi için başlı başına bir ekonomik gelişme kaynağıdır. Gürcistan da bu açıdan önemli kazanımlar elde etmektedir. Boru hatları güzergâhının kilit ülkesi konumunda olması, ülkenin transit gelirlerini arttırarak ekonomik açıdan ülkenin gelişimine katkıda bulunacaktır. Ayrıca bu yolla ülke enerji talebini de karşılama fırsatına kavuşarak Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmış olacaktır. Enerji alanında Gürcistan'ın Rusya'ya olan bağımsızlığının azaltılması ilerleyen yıllarda Rusya'nın bu ülke üzerindeki siyasi baskılarını zayıflatacak bir etki gösterecektir.

Kafkasya'daki mevcut çatışmaların devam ettiği sürece bu projeden Ermenistan'ın tam olarak ekonomik fayda sağlayacağı söylenemez. Fakat yine de Ermenistan'a da mevcut boru hatlarının rehabilitasyonu ve modernizasyonu konularında ekonomik yardımda bulunmaktadır. Fakat bu ileriye doğru da geliştirilmesi Ermenistan'ın yapıcı olmayan tutumundan dolayı engellenmektedir.

Petrole sahip olmanın önemini göz önünde bulundurduğumuz zaman AB'nin de dünyanın gelişmiş bir ekonomisi olarak doğalgaz kaynaklarının bulunması



geliştirilmesi ve işletilmesine yönelik çabalarının bir zorunluluk olduğunu söyleyebiliriz. AB'nin enerji talebinin her yıl yaklaşık %1 civarında arttığı hesaplanmaktadır. Alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik politikaların desteklenmesine, bakmayarak petrol ve doğalgazın AB'nin ekonomik yaşamında önemini önümüzdeki yüzyılda da koruyacağı kesindir. Bu durumda yeterli doğal kaynakları bulunmayan AB'nin sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için Hazar havzası enerji kaynaklarına yönelik yeni politikalar geliştirmesi doğaldır.

Doğal kaynaklar açısından Rusya gibi tarihi rakibe bağımlılığın gelecekte getirebileceği olumsuz sonuçlar göz önünde bulundurulursa sürdürülebilir enerji arzının geliştirilmesi AB için hayati önem taşımaktadır. AB tarafından finanse edilen INOGATE Projesi de AB'nin sürdürülebilir enerji arzına yönelik politikalarının temel taşlarından biridir. 1995'de Ülkelerarası Boru hatları Yönetimi projesiyle başlatılan girişim 2000'li yıllara gelindiğinde önemli aşamalar kat etmiş bulunmaktadır. Hazar bölgesinde mevcut olan boru hatlarının rehabilitasyonu ve modernizasyonu, yeni boru hattı güzergâhlarının geliştirilmesi projenin öncelikleri arasındadır. Bu projeyle AB gelecekte enerji konusunda yaşanabilecek herhangi bir olumsuz gelişmeyi bu günden önlemek istemektedir. Önümüzdeki yıllarda AB ekonomisinin diğer gelişmiş ekonomilerle rekabeti sürdürebilmesi için ucuz enerji arzına ihtiyaç vardır. Petrolün dünya siyasetinde egemen olduğu günümüz dünyasında enerji kaynağına sahip olan tarafın sözünün uluslararası alanda geçerli olacağı kuşku götürmemektedir.



3.3. Petrol Boru Hatları

3.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC)

Projenin Ortakları: SOCAR, BP(operator), Statoil, Unacol, TPAO, ENİ, Total Fine Elf, Itochu Delta Hess, Inpex.

Boru Hattının uzunluğu: Genel uzunluk 1760 km, 445 km Azerbaycan'da, 245 km Gürcistan'da, 1.070 km Türkiye'de.

Akıtma gücü: 24 saat içinde 1 milyon varil veya yılda 50 milyon ton.

Sistemin projelendirilmiş faaliyet süresi: 40 yıl.

Sengaçal Terminali: Her birinin hacmi 127.200 m³ olan iki yeni ham petrol tankı. Bütün BTC Boru Hattı için kontrol odası, ölçme aletleri, pompa santrali.

Ceyhan'da Deniz İhraç Terminali: Her birinin hacmi 150.800m³ olan yedi ham petrol tankı, aynı zamanda 300.000 ton hacmi olan iki tankeri yüklemek için 2,5 km uzunluğunda yanaşma köprüsü,

Çelik boruların ağırlığı: 290.000 ton Azerbaycan ve Gürcistan'da, 365.000 ton Türkiye'de.

Proje ile ilgili harcamalar: Genel harcamalar, 2,7 milyar dolar, Azerbaycan için 1,4 milyar dolar.

Azeri Çırak Güneşli (AÇG) yataklarının rezervasyonu: En az 5,2 milyar varil.

BTC Hattı sadece Azerbaycan'da üretilen petrolün Ceyhan'a ulaştırılmasını sağlar. Bu hat Azerbaycan için bağımsızlığın pekiştirilmesi, petrol ve doğalgazın ilk elden pazarlara ulaştırılması açısından önem taşımaktadır.



Hattı ABD başta olmak üzere AB’de desteklemektedir. Ayrıca Kazakistan da Çin ve Rusya’nın baskısına rağmen petrolünü BTC boru hattıyla taşıma kararı aldı. Böylece, BTC, Hazar Denizi’nin kuzeyine kadar uzayacak ve Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan adını alacak. Bu yeni gelişme Ceyhan’ın öneminin iyice artması açısından önem teşkil etmektedir. Bu durum hattın çok daha büyük önem kazanmasına neden olmuştur.

Doğu-Batı Enerji Koridoru’nun en kritik ayağını oluşturan bu proje ile, hem Türkiye’nin jeopolitik önemi artacak, hem de Azerbaycan ve Gürcistan’ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılacaktır.

3.3.2. Bakü – Supsa Petrol Boru Hattı

1998’da Gürcistan ile yapılan sözleşmeye göre Bakü-Supsa boru hattı (yıllık kapasitesi 5 milyon ton) ile ihraç edilmektedir. Rusya BTC hattını engellemek için hattın yapılmasına destek olmuştur. Türkiye ise bu hatta erken petrolün nakledilmesi için destek olmuştur. Taşıma kapasitesinin az olması şu an ara petrol boru hattı görünümündedir.⁵⁷

3.3.3. Bakü Novorossiysk Petrol Boru Hattı

Rusya sadece kendi petrolünü değil, Kazakistan’dan gelen petrolü satabilmek için de alternatif güzergâhlar arıyor. Kazakistan 2015’e kadar petrolünü sadece Rusya’ya çıkarmak istiyor. Tengiz bölgesinde üretilen petrol için 200 bin varil. Yalnız Kazakistan’daki petrol üretiminin %21’i. Bu petrolün Tengizchevroil (TCO) ortak yatırımı (Chevron Texaco 50%, Exxon Mobil 25%, Kazmunaigaz 20%, Luk Aras 5%) tarafından çıkartılıyor. Tengiz’den ve Karaçaganak bölgesinden çıkarılan petrol 980

⁵⁷ Dilek Karakaya-Fatih Koraş, “Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri”, *TRKAM*, 7 Temmuz 2005. s.3.



mil uzunluğundaki Hazar Botu Hattı Konsorsiyumu Projesi adı verilen ve Karaçahanak bölgesinden başlayarak Hazar'ın kuzeyinden geçip, Rusya'nın Novorossiysk şehri yakınlarında Güney Ozereyevka terminaline gelen hat yoluyla Karadeniz'e taşınıyor. 2001'de açılan hattın yıllık ortalama 28 milyon ton petrol pompalanıyor. Geçtiğimiz Ekim ayında Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu ile Kazakistan arasında varılan anlaşmaya göre bu rakam yıllık 67 milyon tona çıkarılacak. Sorun ise bu petrolün hangi yollardan ihraç edileceği. Çünkü hattın Rusya üzerinden geçerken Çeçenistan'dan geçmesi Rusya'nın burada sorunlarının olması boru hattının güvenliği konusunda çeşitli soruları gündeme getirmektedir.⁵⁸

3.4. Doğalgaz Boru Hatları

3.4.1. Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı

Türkiye'nin doğal gazın kendi toprakları üzerinden aktarılması için üzerinde durduğu hat Trans-Hazar hattıdır. Bu hat, Bakü-Ceyhan'a paralel olarak ve Azerbaycan'ın Şah deniz sahalarında çıkan doğal gazın aktarılmasını da (Şah Deniz Projesi) içine alacak şekilde planlanmıştır. Buna göre, Trans-Hazar Türkmenistan'dan başlayarak Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye topraklarından geçerek Türkmenistan ve Azerbaycan gazının aktarılmasını sağlayacaktır. "Asrın Projesi" olarak adlandırılan projeye yaklaşık 2000 km uzunluğunda olup 70 km'si Türkmenistan'dan, 300 km'si Azerbaycan ve Gürcistan'dan geçecek son 320 km'si Türkiye'de kalacaktır.⁵⁹

⁵⁸ Dilek Karakaya-Fatih Koraş, s.5.

⁵⁹ Erhan TURBEDAR, "Balkanlar ve Enerji", TÜRKSAM, 7 Mart 2004, s.5.



3.4.2. Türkiye -Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Avrupa'ya ve güneyinde kalan ülkelere Türkiye -Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ile Hazar'dan gelecek gazın ve bu yazının konusu olmadığı için ayrıntılı şekilde değinilmeyecek olan Orta Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerinde üretilen petrolün aktarılması planlanmaktadır. AB, Türkiye ve Yunanistan arasında 7 Temmuz 2000'de Brüksel'de bir toplantı gerçekleştirilmiş, Hazar, Orta Doğu ve Güney Akdeniz'de üretilen doğal gazın Türkiye üzerinden Yunanistan ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine iletilmesi konusu toplantı sonuç raporuna girmiş ve ardından 2001 yılında Yunanistan ile Türkiye arasında işbirliği başlamıştır. Yunanistan'a gaz vermeye başlanmasının ardından Avrupa'ya diğer pazarlara ulaşma konusu gündeme gelmesi beklenmektedir. Yunanistan sonrası muhtemel güzergâhlar Adriyatik geçişi İtalya hattı ve ardından Batı Avrupa'ya açılım şeklinde olabileceği beklenmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar hızla yapılmaktadır. Bu proje AB'ni bölge için uyguladığı İNOGATE Projesi çerçevesinde finanse edilmekte olup, birlik tarafından desteklenmektedir.⁶⁰

⁶⁰ E.Turbedar, s.12.



IV. BÖLÜM

Petrol ve Doğal Gaz İle Boru Hatlarından Elde Edilen Gelirin Azerbaycan Ekonomisine Katkıları

4.1 Genel Durum

1991’de, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra etki ve nüfuz alanı içinde bulunan birçok ülke bağımsızlıklarını ilan ettiler. Azerbaycan Cumhuriyeti de bağımsızlığını ilan eden ülkelerden biridir.

Aşağıdaki tabloda Azerbaycan’ın genel bilgileri bulunmaktadır.

Resmi Adı	: Azerbaycan Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	: Cumhuriyet
Resmi Dili	: Azerbaycan Türkçesi
Başkenti	: Bakü
Yüzölçümü	: 86.600 km ²
Nüfusu	: 8,1 milyon
Para Birimi	: Manat
Para Birimi Paritesi	: 1 USD =4.560 Manat / 91 kuruş
Dış Borç	: 1.2 Milyar Dolar
İş Gücü	: 3,7 Milyon
Üyesi Olduğu Uluslararası İktisadi Kuruluşlar	: KEİ, BDT, AYKB, AEK, EİC, FAO, Dünya Bankası, İKB, IFC, ILO, IMF, BM, UNCTAD, UNESCO, UNIDO, WHO, DTO(Başvuru)





Coğrafi olarak yukarıda bulunan haritada görüldüğü gibi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin her hangi bir açık deniz ve okyanus bağlantısı bulunmamaktadır. Ekonomik açıdan komşu ülkelerle iyi ilişkiler içinde bulunması gerekmektedir. Ancak, ülke Ermenistan'ın fiili saldırılarına uğramıştır. Yukarı Karabağ sorununun bahane eden Ermenistan, Rusya'dan destek alarak Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmiştir. Bunun sonucunda 1.000.000'dan fazla insan evlerinden ve yurtlarından gözetmek zorunda kalmıştır.⁶¹ Güneyde İran İslam Cumhuriyetinin Batıyla siyasi ilişkilerinin kötü

⁶¹ A. Musayev ve Y. Aliyev, "Azerbacan'ın İgtisadi İntegrasiya Potensiyali", (Azerbaycan'ın Ekonomik Bütünleşme Potansiyeli), *İpek Yolu*, Sayı:4, 2003, s.4.

olması, ülkenin bu ülkeyle iyi ilişkiler kurmasına dolaylı olarak engellemektedir. Doğuda Türkmenistan ile Hazar'ın hukuki statüsü dolayısıyla ve Hazar üzerindeki petrol yatakları konusunda anlaşmazlıkları bulunmaktadır. Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz ile ürettiği diğer ürünleri batı pazarlarına ulaştırması için yoğun şekilde Gürcistan yolunu kullanmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın inşa edilmesi ve bu yolla ülke petrolünün ihraç edilmesi, Azerbaycan'ın Gürcistan ve Türkiye ile ilişkilerini en üst seviyeye çıkarmasına neden olmuştur.

4.2. Azerbaycan Ekonomisi

Azerbaycan, 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Sovyetler Birliği döneminde sistemli olarak Cumhuriyetler arasında bağımlılığı bir anlamda zorunlu kılan ekonomik yapının ani çöküşü, pazar ekonomisine geçişi de engellenmiştir. Eski rejimde her şeyi devletten bekleyen halkın yeni sisteme alışması zor olmuştur.⁶² Devlet, gaz, akaryakıt ve ekmeğe uygulanan sübvansiyonları kaldırılmıştır, göçmenler, özürölüler ve şehit aileleri dışında elektrik, su, toplu taşıma araçları gibi alanlarda önceden verilmiş avantajlarından vazgeçilmiştir. Bunlarda geçiş sürecinin sıkıntıya yol açan uygulamaları olmuştur.⁶³

4.2.1. Tarım

Azerbaycan, iklim ve toprak yapısı bakımından tarım için elverişli bir ülkedir. Bir sezonda iki hatta üç ürün almak mümkündür. Tohumluk, fidan, fide, gübre, ilaç, makine ve kredi gibi temel girdilerde, ayrıca pazara ulaşmada yaşanan

⁶² Musayev ve Y. Aliyev, s.5.

⁶³ Hazar Dergisi Faruk Aslan http://www.geocities.com/hazar_dergisi/



sıkıntılarını aşılması halinde tarım kesiminde patlama yapabilecek durumdadır. Ancak, bütün yabancı sermaye yatırımları petrol ve doğalgaz alanlarına yapılmaktadır.

Azerbaycan nüfusunun %49'u köylerde yaşamaktadır. Toplam 4243 köy bulunmaktadır. 86.600 km² araziye sahip olan Azerbaycan da ekilebilir alanlar %18'dir. Petrol ve doğalgaz alanlarına yapılan yatırımlar ve sanayileşme hızla ekilebilir alanların daralmasına neden olmaktadır. Azerbaycan'ın su rezervleri 31 milyar m³ civarındadır. Genel gücü 21,5 milyon m³ olan 153 baraj, 8000 artezyen kuyusu bulunmaktadır. Su kanallarının uzunluğu 73 300 km. teşkil etmektedir.⁶⁴ Tarım sektöründeki reform çalışmalarında önemli mesafe alınmıştır. Sovhoz ve kolhozlara ait makine-ekipmanların, binaların özelleştirilmesi artık tamamlanmış durumdadır. Özelleştirilmiş emlakın değeri, özel mülkiyete verilmesi planlanan devlet emlakının %98,1'ini oluşturmaktadır. Ülke tarihinde ilk defa olarak, 2004'de yılında 2.2 milyon ton tahıl üretilmiştir. Patates ve sebze üretiminde de en yüksek neticeler elde edilmiştir. Taneli bitkilerin içinde buğday önemli bir yer tutmaktadır. Üretilen tahıl ürünlerinin %79'u veya 1.7 milyon tonu buğdayın payına düşmektedir.⁶⁵ Sovyet döneminde rejim nedeniyle devletin olan tarım alanları son dönemde hızla özelleşmektedir. Azerbaycan tarım alanında da hızlı gelişmeye sahne olmaktadır. Hidrokarbon kaynaklar bakımından zengin olan ülkede tarım ikinci planda kalmaktadır.

4.2.2. Sanayi

Azerbaycan'ın son derece zengin petrol kaynaklarına sahip olması neticesinde sanayinin temelini kimya, petro-kimya, makina imalatı sektörü oluşturmuştur. Sovyet

⁶⁴ Musayev ve Y. Aliyev , s.8.

⁶⁵ Musayev ve Y. Aliyev , s.12.



Cumhuriyetlerinin birbirlerine bağımlılığını artıran, ekonominin her alanında olduğu gibi sanayi sektöründe de çok güç günler yaşamıştır. Çok eski teknoloji ile üretim yapılması, hammadde ve yedek parça yokluğu gibi nedenler ülke ihtiyaçlarının çok üstünde kapasiteye sahip bu fabrikaların ya kapasitesinin çok altında üretim yapmasına ya da kapanmasına neden olmuştur.

Diğer alanlarda olduğu gibi sanayi üretiminde de, 1995 yılına kadar çok büyük düşüşler yaşanmış, ancak alınan tedbirler neticesinde 1996 yılının ikinci yarısından itibaren olumlu gelişmeler görülmeye başlamıştır.

Sanayileşmede esas hedef, petrol ve petrol ürünlerine olan bağımlılığı azaltarak, ekonominin diğer alanlarında gelişmeyi sağlamaktır. Bunun için KOBİ'lerin gelişmesini sağlamak, tarımsal sanayinin yenileştirmek, iyi eğitimle insanların bilgi ve becerilerini artırmak, nakliyenin, iletişimin güçlendirilmesi hedef olarak görülmektedir.

Dünyada enerji bakımından en zengin ülkeler arasında yer alan Azerbaycan enerji sıkıntısı çekmekte, üretimde yeterince artış sağlanamadığından bu ihtiyacını karşılamakta zorlanmaktadır. 2004'de 18.6 milyar kw/saat olan elektrik enerjisi üretimi, 2003'den azda olsa artarak 18 milyar kw/saate çıkmış, 2004'de ise 18.3 kw/saate düşmüştür. Üretimin ihtiyacı karşılayamamasının en önemli neden, üretim tesislerinin eskimesi ve bakım onarımın yapılamamasıdır. Başkent Bakı dışında Azerbaycan genelinde gaz ve elektrik enerjisi sıkıntısı çekilmektedir. Bu durum, diğer bölgelerde yatırım yapılmasını son derece olumsuz etkilemektedir.



4.2.3. Yatırım

Azerbaycan yatırım alanları tümünün bakir olmasına rağmen, ABD ve Avrupa Birliği denetimdeki uluslararası sermaye ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki birçok kuruluşlar için en önemli yatırım alanlarına çevrilmiştir. Bu alanda yapılan sözleşmelerin sonucunda, 2003 yılının sonuna kadar dünyanın on beş ülkesinden otuz üç petrol firması ile 21 petrol anlaşması imzalanmış bu projelerin hayata geçirilmesi tahminen 63 milyar dolara mal olacaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi'nin verilerine göre 2003'de ülke ekonomisine 4.2 milyar dolar tutarında yatırım yapılmıştır. Yatırımların 3,3 milyar doları yabancı sermayenin payına düşmektedir. Azerbaycan'a 1995–2003 yılları arasında 10,5 milyar dolar yabancı sermaye girişi olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti İktisadi İnkişaf Bakanlığının verilerine göre 1995–2003 yılları arasında ülkeye giren yabancı sermayenin 7,5 milyar doları petrol sektörüne, 3 milyar doları ise diğer sektörlerle yönelmiştir.

TABLO 1
Azerbaycan Ekonomisine Yapılan Yatırımlar

(Milyon dolar)

Göstergeler	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Genel Yatırımlar	544	1.932	1.571	1.441	1.561	2.796	4.166
Yabancı Yatırımlar	375	1.472	1.091	927	1.091	2.234	3.273
Petrol Sektörüne Yapılan Yatırımlar	139	891	544	546	520	1.693	2.810

Ülkeye gelen yabancı sermayenin %90'ı Bakü ve yakın çevresine yönelmiştir.⁶⁶

⁶⁶ <<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/aze/aze-rap-dig-yi3.doc>>

Bu anlaşmalar sonucunda ülkeye giren yabancı sermaye miktarı ekonomik ve ticari hayatta büyük bir canlılık getirmiştir. Petrol ve yan sanayiine ait birçok işletmenin faaliyete geçmesine yol açmıştır. Bu durumda Azerbaycan ekonomisi için yeni istihdam alanları yaratılmıştır. Yaratılan katma değerin ülkenin başta sağlık ve eğitim ve güvenlik alanlarında kullanılması sonucunda halkın refah seviyesinin yükselmesine neden olacaktır.

4.3.4. Dış Ticaret

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra yönünü batıya çevirmiş bir ülkedir. Azerbaycan, 1992 yılında Birleşmiş Milletlere katılmış ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi, İktisadi Kalkınma Teşkilatı üyesidir. Azerbaycan aynı zamanda Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve NATO'nun Barış İçin Ortaklık programının da bir üyesidir.

Aynı zamanda Azerbaycan, ekonomik boyutlu bölgesel oluşumlu Bağımsız Devletler Topluluğu, Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı üyesidir. Azerbaycan, Rusya, Ukrayna, Gürcistan ve Kazakistan ile serbest ticaret anlaşması yapmış ve bu anlaşma çerçevesinde bu ülkelerden gelen ürünlerden gümrük vergisi alınmamaktadır.⁶⁷

TABLO 2
Azerbaycan'ın Dış Ticareti

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	1.744	2.314	2.167	2.592	3.615
İthalat	1.172	1.430	1.665	2,626	3,516

Azerbaycan'ın son beş yıl itibariyle dış ticareti Tablo 2'de gösterilmiştir.

⁶⁷ Anlaşmada belirtilen ürünler hariç.

Tablo 2’de de görüldüğü üzere, Azerbaycan’ın 2003 yılı Aralık ayında geçen yılın aynı ayına göre ithalatı %83,01 oranında, ihracatı ise %10,12 oranında arttı. 2004 yılı’nda ise, 2003 yılına göre ithalat %33,89 oranında artarak 3,5 milyar ABD Doları, ihracat %39,47 oranında artarak 3,6 milyar ABD Doları olarak gerçekleşti. Azerbaycan’ın dış ticaret hacmi 2004 yılında ise 2003 yılına göre %36,66 oranında artmıştır.

Azerbaycan’da özel sektör ile kamu kurum ve kuruluşları 2004’de dünyanın 128 ülkesi ile ticari ilişki kurmuştur. Bu dönemde, dış ticaret hacmi 7.131 milyon ABD Doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Dış ticaretin 3.615 milyon doları ihracatın payına, 3,615 milyon doları ise ithalatın payına düşmüştür. Dış ticaret 2004 yılında 99 milyon dolar fazlalık vermiştir.

2004 yılında Azerbaycan’ın ihracatındaki başlıca ülkeler: Türkiye %12, İtalya %48, Gürcistan %4, İsrail %5, Fransa %8, Rusya %5 diğer %18’dir. İthalatında başlıca ülkeler İngiltere %11, Rusya %15, Almanya %7, Fransa %6, Türkiye %5 dir.⁶⁸

Azerbaycan, 2004 yılı on iki aylık döneminde dış ticaretinin %14’ünü Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiştir. İthalatta bu oran %25.7, ihracatında ise % 5’ dir.

Bu dönemde Birleşik Devletler Topluluğuna yapılan ihracat 614 milyon dolar, ithalat ise 1.2 milyar dolar olmuştur.⁶⁹

4.2.5. Petrol

Araştırmalar göstermiştir ki, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin petrolünün büyük çoğunluğu yani %77’si Hazar Denizi’nde bulunmaktadır.⁷⁰

⁶⁹ <<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/aze/aze-rap-dig-yi3.doc>>



İhracatın gelişmesinde en önemli olay, Azerbaycan'da üretilen petrolün Batı pazarlarına ulaştırılması amacıyla inşa edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattıdır. Bu hat ile Azerbaycan üreteceği petrolün Batı pazarlarına ulaşması sonucunda, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi uzmanlarının görüşüne göre, Azerbaycan bu üretimden yılda 35–40 milyar dolar kazanacağını ifade etmektedirler. Azerbaycan petrol rezervlerine bakıldığında bu katkının en az 25 yıl süreceği yetkililerce tahmin edilmektedir.⁷¹

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı yılda 50 milyon ton petrol taşıyacaktır. Bu miktar sadece Azerbaycan'da üretilen petrol için bir başlangıçtır. Ayrıca bu hat ile Kazakistan petrolünün de taşınması planlanmakta olup, bu konuda Kazakistan yetkilileri ile anlaşma sağlanmıştır. Söz konusu petrolün transit geçişi için elde edilecek taşımacılık ücreti Azerbaycan ekonomisine katkıda bulunacaktır.

2004 yılının ilk 3 ayında petrol kuyularından 2.230.000 ton petrol çıkarılmıştır. Bu miktar planlanmış miktardan 55 bin ton fazladır.⁷² Bu yıl Azerbaycan 208.780.000 ton petrolü sadece Rusya'nın Novorossiysk deniz limanından Dünya pazarına gönderilmiştir.

4.2.6. Doğalgaz

Azerbaycan'da toplam doğalgaz rezervinin 120 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. 2004 yılında 3.4 milyar m³ doğal gaz üretilmiştir. Doğal gaz

⁷⁰ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Aylık Raporları ve Dergileri, 2000–2004, Bakü, Azerbaycan.

⁷¹ Nezavisimaya Gazeta Sohbət Mamedov – Yuriy Simonyan - 18 Ağustos 2005 Rus Güzergahı Yedekte Kalacak TÜRKSAM, 27.01.2006, s.4.

⁷² Tefik İsmailov , Ruhangiz İsmailova, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Topraklarındaki Ekolojik ve Ekonomik Sorunların İncelenmesi <<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~cevre2004/pdf/029-034.pdf>>



“Bahar”, “Kum Adası”, “Neft taşları”, “Sangaçal” vs. maden yataklarından çıkarılmaktadır. Ülkede kimya sanayisinin gelişimi gaz yataklarının zenginliğine bağlıdır. Yapılan hesaplamalara göre ülkenin toprakları altındaki doğal gaz yataklarının ancak %20’ne ve denizdeki yatakların ise %10’na ulaşılmıştır.⁷³

Ülkenin gaz üretimi sadece 2004 yılının mart ayında 430.000 m³ olmuştur. Bu planlanmış miktardan 20.960.000 m³ daha fazladır. Ayrıca bu yılın 3 ayı süresinde ise kuyulardan çıkarılan 1.260.000 m³ gaz planlanmış miktardan 59.360.000 m³ daha fazla olmuştur.⁷⁴

Azerbaycan Türkiye’nin “Botaş” şirketi ile sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre Şirket “Şahdeniz” gaz maden yatağının mahsullerini Türkiye’ye taşıyacaktır. Azerbaycan ile Türkiye arasında yapılmış sözleşmeye göre 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile gaz Türkiye Cumhuriyeti’nin çeşitli şehirlerine ulaşacaktır. Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı ile gaz ise Türkiye’ye 2006 yılında ulaşacaktır. Bu 2 hatla gelen doğal gaz Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetleri’nin ekonomisini etkileyecektir.

Avrupa Birliği’nin uygulamış olduğu enerji politikası sonucunda Birliğe nakledilen doğalgazın büyük bölümünün Rusya’dan alınmaktadır. Kez anında bu durumun AB’nin ekonomisini ve istikrarını bozmasından endişe edilmektedir. Riskleri azaltılması amacıyla yeni enerji koridorlarına ihtiyaç hissedilmektedir. Bu nedenlerle Avrupa Birliğinin bölgeye yönelik INOGATE Projesi ve diğer yardım programları

⁷³ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Aylık Raporları ve Dergileri , 2000- 2004, Bakü, Azerbaycan.

⁷⁴ Behbudov, A., Cafarov, H., *Toprakların Çeşitli Yöntemlerle Islah Edilmesi Yıllık Raporları, Azerbaycan Hidroteknik ve Toprakların Islah Edilmesi Araştırma Enstitüsü* , Bakü 2003, s.13-15.



sonucunda Transkafkasya’da üretilen doğalgazın Güney Ringi’nden Avrupa’ya ulaştırılmasını amaçlamıştır.

BTC dışında Türkiye-Yunanistan-İtalya-Batı Avrupa doğalgaz boru hattının da yapımı hızla devam etmektedir. Türkiye-Yunanistan kesiminin 2006’da tamamlanması beklenmektedir. İtalya hattının tamamlanması ise 2008’i bulacaktır. Bu hattın tümünün tamamlanması ile birlikte Avrupa’ya yılda 11–12 milyar m³ doğalgaz pompalanması planlanmaktadır.⁷⁵

4.2.7 Temel Ekonomik Göstergeler

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra uluslararası alanda büyük bir ticari ilerleme kaydetmiştir. Bunun en önemli nedeni ise sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarıdır. Aşağıdaki tablolardan da görüleceği gibi ekonomik açıdan birçok ülke ile değişik ilişkiler içine girmiştir.

TABLO 3
Azerbaycan’ın Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeleri (milyar manat)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Endüstri ürünleri	8.856	18.197	18.845	20.097	24.910	28.829
Yatırım	1.139	4.839	5.854	10.534	18.025	24.308
Tarım ürünleri	3.566	5.363	5.989	6.444	6.930	7.480
Dış Ticaret Hacmi (milyon dolar)	1.304	2.917	3.745	4.832	5.216	7.131
İhracat	637	1.745	2.344	2.167	2.590	3.615
İthalat	667	1.172	1.401	1.665	2.626	3.516

⁷⁵ - Dilek Karakaya - Fatih Koraş, *Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri*, TÜRKİSAM, 7 Temmuz 2005, s.2.

TABLO 4⁷⁶

Azerbaycan'ın 2004 Yılı Dış Ticaret Ciroosu Göstergeleri (bin dolar)

	Dış Ticaret Haddi	İthalat	İhracat	Bilanço
Toplam	7.131.429	3.515.953	3.615.475	99.522
Geçiş ekonomisine sahip ülkeler	2.075.065	1.215.286	859.779	-355.506
Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri	1.814.842	1.200.534	614.308	-586.225
Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri	260.222	14.751	245.471	230.719
Gelişmiş piyasa ekonomisine sahip ülkeler	3.782.694	1.586.928	2.195.765	608.837
Batı Avrupa ülkeleri	3.136.418	1.291.079	1.845.339	554.260
Avrupa Birliği ülkeleri	3.031.850	1.190.819	1.841.031	650.211
Diğer Batı Avrupa ülkeleri	104.568	100.259	4.308	-95.951
Gelişmiş piyasa ekonomisine sahip diğer ülkeler	646.275	295.849	350.426	54.576
Gelişmekte olan ülkeler	1.273.669	713.739	559.930	-153.809
Geçiş sürecinde ve merkezi planlı ekonomiye bağlı ülkeler	178.705	146.212	32.492	-113.726
Diğer gelişen ülkeler	1.094.964	567.526	527.437	-40.088

⁷⁶ <<http://www.azstat.org/publications/yearbook/2004/az>>



TABLO 5⁷⁷

2004 Yılındaki Dış Ticaret İlişkilerinin Coğrafi Yapısı

(bin dolar)

Kıtalar	Dış Ticaret Haddi		İthalat		İhracat	
	Hacim	Spesifik ağırlık %	Hacim	Spesifik ağırlık %	Hacim	Spesifik ağırlık %
Ülkelerin tamamı	7.131.429	100	3.515.953	100	3.615.475	100
Avrupa	4.365.521	61,2	2.059.477	58,6	2.306.044	63,8
Asya	2.524.425	35,4	1.251.008	35,6	1.273.417	35,2
Amerika	189.979	2,7	163.009	4,6	26.970	0,7
Afrika	34.594	0,5	25.653	0,7	8.941	0,3
Okyanusya	16.908	0,2	16.806	0,5	102	0

⁷⁷ < <http://www.azstat.org/publications/yearbook/2004/az> >



TABLO 6⁷⁸

Azerbaycan'ın 2004'teki Başlıca Ticari Ortakları (bin dolar)

Ülkeler	Turnover	%	İthalat	%	İhracat	%	Ticaret Dengesi
Toplam	7.131.429	100	3.515.953	100	3.615.475	100	99.522
İtalya	1.721.603	24,1	106.747	3	1.614.856	44,7	1.508.108
Rusya	779.177	10,9	569.398	16,2	209.779	5,8	-359.619
İngiltere	428.365	6	421.766	12	6.599	0,2	-415.166
Türkiye	407.588	5,7	224.967	6,4	182.621	5,1	-42.345
İsrail	327.841	4,6	4.102	0,1	323.738	9	319.635
Türkmenistan	257.864	3,6	114.443	3,3	143.420	4	28.976
Kazakistan	246.158	3,5	236.740	6,7	9.417	0,3	-227.323
Almanya	236.074	3,3	198.477	5,6	37.596	1	-160.881
Gürcistan	203.350	2,9	14.492	0,4	188.857	5,2	174.364
İran	198.865	2,8	45.320	1,3	153.544	4,2	108.223
Fransa	187.023	2,6	120.133	3,4	66.890	1,8	-53.243
Ukrayna	182.614	2,6	170.358	4,9	12.255	0,3	-158.103
Çin	177.204	2,5	145.485	4,1	31.718	0,9	-113.767
Hollanda	166.979	2,3	152.655	4,3	14.323	0,4	-138.331
Amerika	157.983	2,2	131.992	3,8	25.991	0,7	-106.000
Endonezya	131.013	1,8	1.656	0,1	129.357	3,6	127.701
Japonya	127.469	1,8	127.122	3,6	347	0	-126.775
Malezya	125.417	1,8	125.401	3,6	16	0	-125.384
Hırvatistan	110.040	1,5	870	0,1	109.169	3	108.298
Romanya	90.329	1,3	8.034	0,2	82.295	2,3	74.260
Özbekistan	82.471	1,2	79.664	2,3	2.806	0,1	-76.858
Norveç	74.393	1	73.219	2,1	1.173	0	-72.045
İsveç	66.582	0,9	66.573	1,9	9	0	-66.564
Bulgaristan	54.890	0,8	5.581	0,2	49.309	1,4	43.728
Hindistan	52.407	0,7	47.022	1,3	5.385	0,1	-41.637
Tacikistan	46.496	0,7	9	0	46.487	1,3	46.477
Diğer ülkeler	4.912.238	6,9	323.715	9,2	167.508	4,6	156.207

⁷⁸ < <http://www.azstat.org/publications/yearbook/2004/az> >

4.2.8. Azerbaycan Hükümetinin İzlediği Politika

Azerbaycan 18 Ekim 1991 de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını ilk tanıyan ülkeler Pakistan, Türkiye ve İran'dır. Bu dönemde iktidara gelen hükümet Batı'ya yönelik bir politika izlerken Rusya ile ilişkileri en alt seviyelere getirdi ve ilişkilere kötüleşti. Bölgede oluşan ve liderliğini Rusya'nın yapmış olduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmayı reddetti. Mart 1992 de Birleşmiş Milletler Örgütüne müracaat ederek üye oldu.

Ancak 1993 yılında bölgede Rusya'nın baskılarına dayanamayarak Bağımsız Devletler Topluluğuna katıldı.

Bu dönemde Azerbaycan hükümeti kısa zaman zarfından uluslararası ekonomik örgütler üye oldu. (KEİ, AYKB, FAO, Dünya Bankası, İKB, ILO, IMF, ECO) üye oldu.

SSCB'nin dağılmasından sonra 1992–93 yılları arasında iktidara gelen hükümet ekonomik ve siyasi anlamda herhangi bir başarı sağlayamamıştır. Sonuçta kendi topraklarının %20'sin kaybetmekle kalmamış bütçesinden savaş için birçok harcamalar da yapmıştır. Savaş sonucunda 1.000.000 insanın göçmen durumda olması ekonomide işsizlik oranının artmasına neden olmuştur Azerbaycan hükümeti bu göçmenlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

1993 yılından sonra iktidara gelen Aliyev hükümeti uygulamış olduğu istikrarlı ve dengeli petrol politikası sonucunda "Asrın Anlaşması" imzalanmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı gerçekleştirilmiştir. Bu petrol üretiminde Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattından elde edilecek gelirin hükümeti tarafından bölgenin kalkınması



sosyal kalkınmasını sağlayacak bir program yürürlüğe girmiştir. Bu program sonucunda binlerce insan iş bulmuş ve ekonomiye katkı sağlamıştır. Son beş yılda ülkede çalışan insanların gelirleri artmış, kamuda çalışan görevlilerin maaşları 10 kat büyüklüğünde yükselmiştir.

Azerbaycan savaş durumunda olduğundan dolayı bu tür sosyal harcamaların yanı sıra askeri harcamalara da büyük önem vermiştir. Azerbaycan'ın 2005 bütçe rakamlarına bakıldığında askeri harcamalara ayrılan miktar, Ermenistan hükümetinin tüm yıllık bütçesine denk gelmektedir.

Petrol ve Doğalgaz rezervlerinin iyi kullanılması ve Batı yönlü bir stratejik politika izlemesi sonucunda elde edilecek gelir çok yüksek olacağından Azerbaycan ekonomik açıdan Transkafkasya'nın en güçlü devleti haline gelecektir.



SONUÇ

Yabancı sermayenin ülkeye getirilmekle Azerbaycan'ın doğal zenginliklerini ve üretim potansiyelini verimli kullanmak, sanayinin ve diğer alanların gelişmesini sağlamak Azerbaycan hükümetinin politikasında önemli yer tutmaktadır.

Azerbaycan'ın petrol stratejisinin oluşması süreci uzunca bir zaman aldı. Bağımsızlığını kazandıktan sonra, yabancı sermayeyi ülkeye getirmek, Elçibey hükümetinin hedefleri ve gerçekleştirmeğe çalıştığı bir amaçtı. Ama Elçibey hükümeti Rusya ve İran'ın petrol görüşmelerine katılmasına itiraz etmesi, bölgesel ve küresel güçlerin konumlarını doğru değerlendirmemesi sonucu, Petrol Stratejisi oluşturmada aksaklıklar yaşanmış, büyük ekonomik kayıpların yanı sıra, toprakların %20'lik bölümünü kaybedilmiştir.

Ülkede yaşanan kargaşa ortamı, Haydar Aliyev'in hükümeti devralmasıyla sonuçlandı. Cumhurbaşkanı yetkisini kullanarak petrol görüşmelerinin durdurulmasına karar veren Aliyev bu durumun geçici olduğunu beyan etmiş, petrol görüşmelerini kendine ait bir uzman grubuna devretmişti.

Haydar Aliyev'in politik çabaları sonucu 20 Eylül 1994'de imzalanan 'Asrın Anlaşması', Azerbaycan'ın 30 yıllık petrol üretiminden elde edeceği karının %10'dan %90 kadar yükselmesine sebep olacaktı.

'Asrın Anlaşması' imzalandıktan sonra Rusya Hazar Denizi'nin hukuki sorununu gündeme getirdi. Hazar Denizinin hukuki statüsünün halledilmesi için üç değişik tez savunulmaya başlandı. Birinci görüşe göre Hazara kıyıdaş olan devletlerin Hazarı su üstü ve su altı kaynaklarını eşit olarak kullanmasını önlemektedir.



Günümüzde bu görüşü savunan tek ülke İran'dır. Türkmenistan ise Hazar üzerindeki bazı petrol yatakları konusunda Azerbaycan ile görüş ayrılıkları olması nedeniyle bu görüşe bazen katılmaktadır.

İkinci görüş ise su üstü kaynakların eşit kullanımı, su altı kaynakların kıyıdaş her ülkenin 45 mil ekonomik bölgesi olması ve kalan kısmının ise serbest bölge olarak kalmasıdır. Bu görüşte olan hiçbir ülke kalmamıştır.

Üçüncü görüş ise Hazara kıyıdaş devletlerin su üstü ve su altı kaynaklarını kendi ekonomik bölgelerini kıyıları oranında belirlemesidir. Bu görüşü baştan beri Azerbaycan savunmaktadır. Hazara en uzun kıyısı bulunan Kazakistan da bu görüşe katılmıştır. Bu görüşe katılan diğer bir ülke ise kendi ekonomik bölgesinde son yıllarda petrol alanları keşfeden Rusya olmuştur. Bu nedenlerle, Hukuki statü konusunda baştan beri bazı görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen bölgede bulunan petrol yatakları, ülke görüşlerinin sıkça değişmesine neden olmaktadır. Hukuki statünün belirlenememesinin en önemli nedeni ise petrolün büyük bölümünün bu bölgede olmasıdır. Şimdilik Rusya'nın Hazar'ın 'ortak su kitlesi' ısrarından vazgeçerek Azerbaycan'ın 'sınır gölü' tanımını desteklediği gözlemlenmektedir. Hazar Denizinin hukuki statüsü konusunda ileri sürdüğü 'ortay hat' prensibini ABD ve Avrupa devletleri desteklemektedirler. Fakat konuyla ilgili henüz anlaşma sağlanmamıştır.

'Asrın Anlaşması' imzalandıktan sonra en çok tartışılan konulardan biri ana ihraç boru hattı meselesi olmuştur. Boru hattının hangi yerden geçeceği o bölge devletleri için büyük önem taşımaktadır.

Eski İpek Yolunun yeniden oluşturulmasıyla ilgili Bakü Zirvesi (7-8 Eylül 1998), Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Petrol Boru Hattı Konusunda Ankara



Beyannamesi (Ekim 1998) ve İstanbul Protokolü (13 Mart 1999) ana ihraç petrol hattının Türkiye üzerinden geçeceğini kesinleştirdi. Bütün bu gelişmeler boru hattı meselesinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu ve Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin diğer alternatif boru hatlarına göre (Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk) öncelik almasını sağladı. Ankara Beyannamesi imzalandıktan sonra AİOC, Bakü-Ceyhan Projesinin ekonomik açıdan uygun olmadığını ileri sürerek Bakü-Novorossiysk veya Bakü-Supsa hattının ana ihraç boru petrol hattı yapmayı teklif etti. Azerbaycan bu teklife itiraz ederek bunun mümkün olmadığını bildirdi. Bu arada ABD konuyla ilgili açıklama yaparak AİOC'un sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi çıkarları da dikkate alması gerektiğini ve Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin ekonomik açıdan uygun bulunduğunu bildirdi. Ama tüm baskılara rağmen Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı projesi 2006 yılında faaliyete geçmiştir. Projeyle bölgede üretilen Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına taşınmasını ve bu ülkeye ekonomik açıdan katkı sağlanmasını amaçlamıştır. Boru hattı aynı zamanda bölge ülkelerinden Gürcistan ve Türkiye'ye de çok önemli bir ekonomik kazanç ve politik itibar kazandıracaktır. Böylece, bu üretim ve dağıtım projeleri ile eskiden etki ve nüfuz alanı olarak bu bölgeye hakim olan Rusya devre dışı bırakılacaktır. Avrupa bölgedeki pazardan payını almak ve bölge ülkeleri ile ilişki kurmak için çeşitli yardım programları orta ve küçük ölçekli bölge ülkelerine karşılıksız yardımlar yapmıştır. Bu yardımlar ile Avrupa Birliği, bölge ülkelerindeki halkların ve hükümetlerin güvenini kazanmaya ve bölgede söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Büyük Ortadoğu Projesinin son yıllarda aşırı hızla değiştirilerek genişletilmiş Büyük Ortadoğu Projesi adı altında bu bölgeyi de kapsayarak şekillenmektedir.



getirilmesinin nedeni, Batının petrol ve doğalgaza ihtiyacının çok olması, Orta Doğu’da siyasi durum, İsrail ve Filistin meselesinin çözülememesi, Amerika’nın İran’ı nükleer silah konusunda suçlaması bölgede her an yeniden sıcak bir çatışmanın meydana gelmesine yol açacaktır. Bu nedenlerle Batı kendi ihtiyacı olan petrol ve doğalgazın sadece Orta Doğu’ya bağlı olmasından ziyade alternatif bölgelerden de bu ihtiyacının karşılamak aynı zamanda diğer gelişmiş ülkelerin enerji ihtiyacını kendi denetimi altında tutmak istemektedir. Amerika bu bölgede hâkimiyet kurarak Rusya’nın bölgedeki etki alanını ortadan kaldırmak arzusundadır. Çin ve Uzakdoğu ülkeleri için önemli olan petrolün kendi kontrolü altında üretimini ve dağıtımını istemektedir.

Haydar Aliyev’den sonra Cumhurbaşkanı olan İlham Aliyev, uzun yıllar boyunca Azerbaycan Petrol Stratejisinin belirlenmesinde sarf ettiği çabalardan kaynaklanan bilgi ve deneyimini, elinde bulundurduğu politik gücü de kullanarak son yıllarda ülkenin ekonomik yönden gelişmesine vesile olmuştur.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesinden gelen ekonomik gelirler ilk önce sanayinin gelişimine fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Geleceğe dönük strateji belirlendiğinden, Azerbaycan’ın yalnız petrole dayalı bir ekonomiye bağımlı olmaması için diğer sanayi alanlarının gelişimine çalışılmaktadır. Ülkenin başlıca sosyal-ekonomik problemlerinin çözümü için bu stratejinin önemi büyüktür. Ülkenin is ve ticaretin açılması, maaşların arttırılması, son yıllarda gerçekleşen sosyal ve ekonomik reformlarla mümkün olmuştur. Ülkenin başlıca problemlerinden biri olan işsizlik sorunu da bu stratejiyle Karşı Devlet’ programıyla yıldan yıla iyiye doğru değişime uğramıştır. Bu programın mali kaynağı petrol gelirlerinden sağlanan fonlarla karşılanmıştır.



Siyasi hedefi, yalnız Coğrafi ‘Avrupa Devleti’ olmaksızın siyasi olarak da Avrupa’yla bütünleşmeyi ve gelecekte Avrupa Birliğine üye olmağı hedefleyen Azerbaycan Dış Politikasının başarı sağlaması bir bakıma Petrol Politikasının yaşanan tüm zorluklara rağmen başarıyla sonuçlanmasına bağlıdır.

Petrol Politikasının tam anlamıyla başarı sağlaması, siyasi olarak bölgede etkin konuma sahip güçlü devlet oluşumuna ve dünya piyasasını küçük çapta da olsa etkileyebilecek ekonomik güce kavuşmamıza neden olacaktır.

Gelecekte, insanların hayat refahını yükseltecek ekonomik kapasiteye sahip olmağı, Avrupa’yla siyasi ve ekonomik bütünleşmeğı amaçlamış Azerbaycan’ın, Petrol Politikasındaki başarıyla bu hedeflerine varabileceğini eminlikle söyleyebiliriz.



KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Ahmedov, Mamed, **Azerbaycan: Yeni Neft Erası ve Beynelhalk Siyaset**, Bakü Elm Yayınevi, 1997.

Aslan, Yasin, **Üçüncü Roma'nın Jeopolitik Arzuları**, Ankara, Poyraz Ofset, 1997.

Aslan, Yasin, **Dokumenti Vneşnyı Politiki SSSR**, (SSCB'nin Dış Politika Belgeleri), Moskova, Politizdat, 1965.

Aliyev, Haydar, **Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü**, der. İlham Aliyev-Akif Muradverdiyev, çev. Abdullah Çiftçi- Ergun Kocabıyık, Sabah Kitapları, İstanbul 1998.

Aliyev, Natik, ve Şahbazov, E, **Haydar Aliyev ve Azerbaycan Petrol Sanayesinin Gelişimi**, Azerbaycan İnternational Matbaası, Bakü, 1998.

Altuğ, Fevzi, **Petrol Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Türkiye**, Bursa Akademik Kitabevi Yayınları, Bursa, 1983.

Aras, Osman Nuri, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Siyaseti**, Der Yayınları, İstanbul 2001.

Azizov, A, ve Abdullayev, M, **Ekolojinin Esasları**, Nevrüz 94 Matbaası, Bakü, 2002.

Bocutoğlu, Ersan, **Orta Asya ve Kafkasya'da Durum ve Akademi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası, Trabzon, 1998.



- Doğanay, Hayati, **Enerji Kaynakları**, Erzurum, Şafak Yayınevi, 1998,
- Ertunç, Faruk, **Gözümüzü Açalım**, İstanbul, Sabah Yayıncılık, Mayıs, 2005.
- Ercan, Metin Kamil, **Uluslararası Petrol Arama ve Üretim Yatırımlarının Yapısı ve Finansal Yönden İncelenmesi**, Ankara, Rekmay LTD, 1996.
- Hasanov, Ali, **Azerbaycan'ın ABŞ ve Avrupa Devletleri ile Münasabatlari (1991-1996)**, Bakü, Elm Neşriyatı, 2000.
- Kocaoğlu, Mehmet, **Petrol Strateji**, Ankara, Türkeli Yayınları, 1996.
- Kut, Gün, **Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortam, Bağımsızlığın İlk Yılları (Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan)**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Nesirov, Elman, ve Memmedov, Elşen, **Azerbaycan Neftinin Düneni, Bugünü ve Sabahı**, Bakü, 1997,
- Logunov, V.D, **Mejdunarodno Pravavoy Rejim Kaspiyskogo Morskogo Teatra**, (Hazar Havzasının Uluslararası Hukuki Rejimi), Moskva, Voenizdat, 1991.
- Nesibli, Nesib, **Azerbaycan'ın Geopolitiği ve Petrol**, Bakü, Hazar Üniversitesi, 2000.
- Novruzoğlu, Revşan, **Azerbaycan Neft Stratejisi Xarici Keşfiyyatının Marag Dairesinde ve Milli Tehlikesizliğimiz**, Bakü, Qanun Neşriyatı, 2001.
- Özersay, Kudret, **Türk Boğazlarından Geçen Rejimi**, Ankara, Türk Enerji Birliği Yayınları, 2000.



Pamuk, Mustafa, **Kafkasya Ve Azerbaycan'ın Dünyü, Bugünü, Yarını**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1995.

Saray, Mehmet, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1993.

MAKALELER

Aliyev, İlham, “*Azerbaycan Petrol Rezervlerini Başarıyla Kullanıyor*”, **Dirçeliş 21 Asır**, No:16, Haziran 1999.

Aydın, Turan, “*Azerbaycan'ın İmzaladığı Anlaşmalar*”, **Avrasya Dosyası, Tika Bülteni**, No: 85, (Mart 1997/2).

Akgür, Muhsin ve Palacıoğlu, Tezer, “*Gürcistan Ülke Profili; Mevzuat ve Türk Girişimciler*”, **İstanbul Ticaret Odası**, (Yayın No 3, Mayıs- 1999).

Blank, Stephen, “*Kafkasya Güvenliğinde Yeni Eğilimler*”, **Avrasya Etüdleri**, No.13, (İlkbahar 1998).

Calswon, P , “*İran and Caspian Basin Oil and Gas*”, **Preseptions**, Aralık 1997.

Cohen Ariel, “*Rusya'nın Yeni Kafkasya Politikası Türk Çıkarlarını Tehdit Ediyor mu?*” **Avrasya Etüdleri 20**, Özel sayı, (Yaz 2001).

Croissant, Cynthia - Croissant, Michael, “*Hazar Denizi'nin Sorunu: İçerik ve Yansımalar*”, **Avrasya Etüdleri**, C:3, (Kış 1996/97).

Çandar, Cengiz, “*Değişmekte Olan Dünyada Türkiye'nin Bağımsız ve Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri*”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, İstanbul 1992.



Çelik, Kenan ve Kalaycı, Cemalettin, "*Azeri Petrolünün Dünyü ve Bugünü*", **Journal of Qafqaz University**, C. II, No. 2, (1999).

Dikbaş, Kadir, "*Hazar Petrolleri ve Avrasya Enerji Koridoru*", **Diyalog Avrasya Dergisi**, No:1, (İlkbahar 2000).

Dikkaya, Mehmet, "*Türk Cumhuriyetleri Enerji Kaynakları: Yeni Büyük Oyunun Temel Dinamikleri*", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, C.I, No:3, (Kasım-Aralık 1999 Ocak 2000).

Gachechiladze, Reyaz, "*Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players*" **A Frank Cass Journal**, VII, No 1, (Summer 2002).

Hassanov, Jamil, "*The Struggle for Azerbaijan'i Oil at the End of the World War I*", **Caspian Crosroads**, C.2, No:2. Spring 1997.

Hüseyinov, Fuad, "*Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 50.C., No.2 (2001).

Hüseyinov, Fuad, "*Avrupa Birliği - Türk Cumhuriyetleri İlişkileri ve Türkiye*", **Avrasya Etüdleri**, (kış 2002).

Karakaya, Dilek ve Koraş, Fatih, "*Enerji Bağlamında Türkiye- Rusya İlişkileri*", **TÜRKSAM**, 7 Temmuz 2005.

Karacabey, Kürşat, "*Bakü-Ceyhan Petrol Boru-İnfinin Geçeceği Ülkelerin Jeopolitiği*", **Türküstan Bülteni**, No: 99 (12 Şub 2000).

Kazıklaya, Ertuğrul ve Ergin, Cem "*Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Geo-Ekonomik Mücadele*". **TÜRKSAM**, Ankara 2005.



Kuliyev, Resul , "*Neft ve Siyaset*", **Kanun Dergisi**, No:10, (15-31 Mayıs 1997).

Memmedov, Eşlen , "*Asrın Müqavilesi Azərbaycan Neft Sənayesinin İnkişafında Mühüm Mərhələdir*", **Azərbaycan Neftinin Düneni, Bugünü və Sabahı** , Bakü , 1997.

Mamedov, R, "*Kaspiyskoye More: Mejdunarodno- Pravovoy Status Neft İ Politika*", **Azərbaycan XXI Esrin Astanasında**, Azərbaycan İlimler Akademiyesi Yayını, Bakü No:1, 1998.

Mamedov, R, "*Mejdunarodno Pravovoy Status Kaspiyskogo Morya Kak Pogranichnego Ozero*", (Hazar Denizi'nin Sınır Gölü Gibi Uluslararası Hukuki Statüsü), **Beynelhalk Hugug**, Bakü, No:1, 1998.

Misin, Vladimir, "*Neftedobiça Rossi Budet Rrirstat Severnım Kaspiyem*" (*Rusya'daki Petrol Çıkarımı Kuzey Hazarla Artacak*), **Consulting&Business**, No.2, (2000).

Musayev, A, ve Aliyev Y, "*Azərbaycan'ın İqtisadi İntegrasiya Potensiyalı*", (Azərbaycan'ın Ekonomik Bütünleşme Potansiyeli), **İpek Yolu**, No:4, 1998.

Nasibli, Nasib, "*Azerbaijan Geopolitics and Oil Pipeline Issue*", **Preceptions**, c.IV, Aralık, 99-Şubat 2000.

Nuriyev, Elkan, "*Geopolitical Breakthrough and Emergence of South Caucasus*", **Perceptions**, c.IV, June-August 2000.

Rahimov, M, "*Neft Müqavileləri Azərbaycan'ın Dış Harici İktisadi Siyasətinin Mühüm Göstəricisidir*", (Petrol Anlaşmaları Azərbaycan'ın Dış Ekonomik İlişkilerinin Mühüm Göstərgesidir.), **Azərbaycan Neft Təsərrüfatı**, No:9-10, 1994.



Sasley, Brant, “*Turkey’s Energy Politics in The Post Cold War Era*”, **Middle East Review of International Affairs**, c.2, No.2, December 1998.

Siracov A.A , “*Azərbaycan Pespublikası Dövlət Neft Şirkətinin Müəssisələrində Ekoloji Vəziyyətin Sağlamladılması Həqqində*”, (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirkətinin Müəssisələrində Ekoloji Durumun Sağlamladılması Həqqində), **Azərbaycan Neft Təsərrüfatı**, No: 7-8, 1994.

Turbedar, Erhan, “*Balkanlar ve Enerji*”, **TÜRKSAM**, 7 Mart 2004.

RAPORLAR

Çelik, Kenan, ve Kalaycı, Cemalettin, “*Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü*” **Journal of Qafqaz University**, c.II, No.2, 1999.

Çakmak, Haydar, “*1989'dan Günümüze Gürcistan*”, *KTÜ Kafkasya Ve Orta Asya Ülkeleri Uyg.Ve Arş. Mrk. Araştırmaları Raporları*, No:2 (1998).

Dikbaş, Kadir, “*Hazar Petrolleri ve Avrasya Enerji Koridoru*”, **Diyalog Avrasya Dergisi**, c.1, No:3, (İlkbahar 2000).

Ertan, Efegil, “*Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesine Sistemik Bakış*”, **Türkistan News**, (20 September 1999).

European Commission, *Georgia Country Strategy Paper*, 2002, December 2001.

GAZETELER

Ahmedov, Mamed, “*Komunikasiya Diplomasiyası və İhraç Kəməsi*” (Uluduşna diplomasiyası və İhraç Payı), **Halk Gezeti**, 7 Ağust 1997.



Atsız, Yağmur, "*Zirve II*", **Milliyet**, 19 Kasım 1999.

Burçeliyev, Rahip, "*Neft, İktisadiyyat və Geosiyaset*", **Millet** Gazetesi, 18 Aralık 1997.

Cemal, Hasan, "*Erken Petrol Boru Hattı*", **Sabah**, 3 Eylül 1997.

Eliyev, Natiq, "*Bakı-Ceyhan Tezliklə Reallaşacaq*", (Musahibə), **Zaman Azərbaycan**, 23 Mayıs 1998.

Eziz, Mustafa, "*Bakü-Ceyhanın ABŞ Düyünü*", **Zaman Azərbaycan**, 15-17 Kasım-Aralık 1999.

Eziz, Mustafa, "*Bakı Siyasi Oyunlara Son Qoyur*", **Zaman Azərbaycan**, 30 Kasım-Aralık 1999.

Karagül, İbrahim, "*Türk Rus Cepheleşmesi*", **Yenişafak**, 19 Ocak 2000.

Manisalı, Erol, "*Bıçak Sırtı*", **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1999.

Mustafa, Eziz, "*Bakü-Ceyhanın ABŞ Düyünü*", **Zaman Azərbaycan**, 15-17 Nisan 2000.

Mustafa, Eziz, "*Neftimiz Odansk'a Axacak*", **Zaman Azərbaycan**, 18-19 Mayıs 2000

Mustafa, Eziz, "*Xezer Özü Boyda Bir Oyundur*", **Zaman Azərbaycan**, 11-12 Ocak 1998.

Mürseloğlu, Ş., "*Esas Neftin İhracı Meselesi*", **Yenişafak**, 3 Ekim 1998.



Yusifoglu, Anar, “*Parlamentin Son İclası neft Kokuyurdu*”, **525. Gazete**, 21 Kasım 1998.

Yinanc, B, “*Bakii-Ceyhan’da Gürcü Pürüzü*”, **Milliyet**, 14 Ocak 2000.

ELEKTRONİK POSTA ADRESLERİ

<http://www.geocities.com/bagtun/armenial.html>

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5253htm>

<http://www.traceca.org/dephault.php>

<http://www.europa.eu.int/en/com/dgl7>

http://www.geocities.com/hazar_dergisi/

<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/aze/aze-rap-ayl-oc4.htm>

<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~cevre2004 /pdf/ 029 -034.pdf>

<http://www.azstat.org/publications/yearbook/2004/az>

<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/aze>

http://www.geocities.com/hazar_dergisi/



EKLER

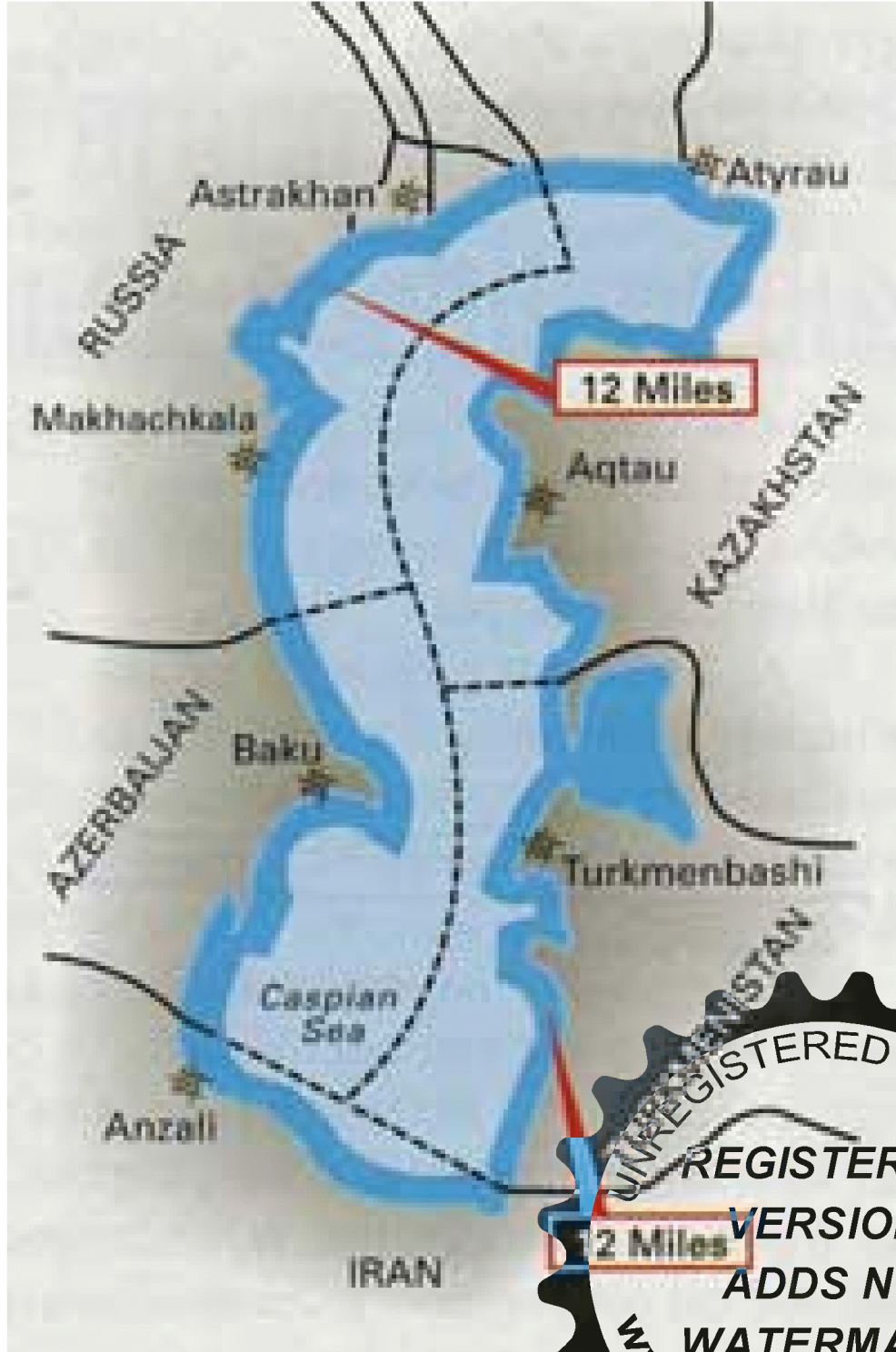
EK 1 : UNCLOS (Deniz) BÖLÜŞÜMÜ

EK 2: ULUSLARARASI GÖL BÖLÜŞÜMÜ

EK 3 : AZERBAYCAN'IN HAZAR ÜZERİNDEKİ PETROL YATAKLARI



EK 1 : UNCLOS (Deniz) BÖLÜŞÜMÜ



EK 2: ULUSLARARASI GÖL BÖLÜŞÜMÜ



EK 3 : AZERBAIJAN'IN HAZAR ÜZERİNDEKİ PETROL YATAKLARI



Özet

Orta Asya bölgesi, özellikle 19. yüzyılda, emperyalist güçlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Transkafkasya bölgesi, gerek coğrafi konumu, gerekse yeraltı kaynaklarından dolayı bu çıkar çatışmalarının en yoğun olarak yaşandığı bölgedir. Uzun süre Sovyetler Birliğinin kontrolü altında kalan bölge 1990'dan sonra Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla yeniden emperyalist güçlerin çıkar çatışmalarına sahne olmaktadır.

Bölgedeki enerji rezervlerinin büyük kısmının Hazar havzasında olması nedeniyle Hazar'ın "göl mü, deniz mi" olduğu tartışmalarına neden olmaktadır. Bu tartışmanın sonucu Hazara kıyısı bulunan devletleri ilgilendirmektedir. Bu durum aynı zamanda kıyıdaş ülkelerle üretim antlaşması yapan Amerikan ve Avrupa'nın kontrolü altında bulunan uluslararası enerji şirketlerini de yakından ilgilendirmektedir.

Hazara kıyıdaş olan Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan ortak bir görüş ve anlaşma zeminine yaklaşmışlardır. Türkmenistan ile Azerbaycan arasında Hazar'daki bazı petrol sahaları üzerindeki sorunlar nedeniyle henüz hukuki statü konusunda farklı görüşler ileri sürmektedir. Hazara kıyısı bulunan İran ise coğrafi durumu nedeniyle diğer ülkelerden farklı görüş ileri sürmektedir. Ancak bölge ülkelerinden destek bulamamıştır.

Bölgenin açık denizlere kıyısı olmaması nedeniyle üçüncü ülkelerce üretilen petrol ve doğalgazın pazarlara ulaşması büyük önem arz etmektedir. Enerjiyi pazara ulaşmasının en ucuz ve güvenli yolu petrol ve doğalgaz boru hatları ile taşınmasıdır. Bu nedenle bölgenin diğer ülkelerinin önemi gittikçe artmaktadır.

Bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının üretilmesi ve pazarlara ulaşması, bölge insanının refahını geliştirecektir. Bölgede üretim yapan ülkelerin ekonomilerine büyük katkı sağlayacak gibi, diğer ülkelerin ekonomilerine büyük katkı sağlayacaktır.



Abstract

The Central Asia had witnessed conflicts of interest between imperialist forces especially in the 19th century. The Trans-Caucasian region is an area where those conflicts of interest were focused due to both its geographical position and the underground resources. After being controlled by the Soviet Union for a long period, the region is again witnessing the conflicts of interest between imperialist forces since the disintegration of the Soviet Union in 1990.

Since the majority of energy resources in the region is within the Caspian basin, the debate about whether the Caspian is “a lake or a sea” still continue. The result of this debate is important for the states that have a coastline to the Caspian. This also interests the international energy companies controlled by American and European countries who had signed contracts of production with the coastal states.

Russia, Kazakhstan and Azerbaijan, all having a coastline to the Caspian, have come close to a common ground of opinion and agreement. Turkmenistan proposes different opinions about the legal status due to the problems it has with Azerbaijan about some petrol fields in th Caspian. Another coastal country Iran is proposing different views because of its geographical position. However it is not supported by the other countries in the region.

Because the region does not have an opening to the open seas, the transportation of petrol and natural gas produced for third countries to appropriate markets has become more important. The cheapest and safest method to transport the energy to the markets is to build petrol and natural gas pipelines. Therefore other countries in the region are continuously gaining importance.

The production of petrol and natural gas resources in the region and their transportation to the markets will improve the wealth of the people living in the region. While contributing to the economy of the producer countries in the region, it will also contribute greatly to the economies of the countries who mediate in the transportation.

